

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

PRINCIPATUS DÖNEMİNDE ROMA'DA KADIN SÜRGÜNLERİ

Mehmet EMLİK

Danışman
Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR

MANİSA-2020

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

PRINCIPATUS DÖNEMİNDE ROMA'DA KADIN SÜRGÜNLERİ

Mehmet EMLİK

Danışman
Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR

MANİSA-2020

ÖZET

Sürgün, siyasî ve sosyal düzen içerisinde kabul görmeyen suçların, kabahatlinin toplumun dışına çıkartılması yoluyla söz konusu suçun da toplumun bünyesinden çıkartılmasını simgeleyen bir cezaî uygulamadır. Roma şehrinin siyasî devinimi ile sosyal bağları arasındaki kuvvetli bağlantı da göz önüne alındığında sürgün mahkumiyetinin muhatabı adına siyasî ve sosyal yönden kesin bir yok oluşu ifade ettiği söylenebilir.

Augustus ile birlikte Roma devletinin geçirdiği siyasî ve sosyal dönüşümün içerisinde önemli bir yer tutan ahlakî düzenlemelerle, Romulus'tan itibaren Romalı kadının kendisine toplum tarafından atfedilen ahlak çerçevesinin dışına çıkması halinde aile içinde yargılanması yöntemi, söz konusu ahlaksızlıkların cezaî karşılıkları kanunlarda belirlenerek devlet mahkemelerine devredilmiş, dolayısıyla bu tür suçlar da kamu suçu niteliğine bürünmüştür.

Suç yönünden bakıldığında sosyal sınıf ayrımı gözetmeksizin bir ahlaksızlık suçlusunun kabahati benzer niteliktedir. Buna karşın ahlakî düzenlemelerin ve uygulamadaki örneklerinin muhatabının üst sınıf mensubu kadınlar olduğu görülmektedir. Bu temelde kanunlarda kadınlar için öngörülen sürgünün, değişen yönetim biçimiyle *princeps* üzerinden siyasete dahil olan kadınların da öncülüğüyle siyasete yönelen Romalı kadını ve dahil olduğu siyasî oluşumları engellemek adına kullanıldığı, bu bağlamda sürgün uygulamasının, yönetenin elinde siyasî gücü korumak adına bir tehdit aracına dönüştüğü söylenebilir. Bu tezin amacı, Roma sürgün sisteminin temel ilkelerini tespit etmek ve *Principatus* dönemiyle birlikte Roma'da yaşanan siyasî ve sosyal dönüşümü, Romalı kadın üzerindeki etkileriyle birlikte sunarak, bu temelde sürgünün hangi koşullarda ve hangi sebeplerle kadınlara uygulandığını, *Principatus* Dönemi (İÖ 27- İS 284) boyunca kaynaklara geçmiş örneklerinin bir arada değerlendirilmesiyle ortaya koymaktır.

ABSTRACT

Exile is a punitive practice that symbolizes the expulsion of the crimes that are not accepted in the political and social order from society by removing the offender from society. Considering the strong connection between the political precession of the city of Rome and its social ties, it can be said that the exile meant political and social destruction on behalf of its addressee.

Moral regulations have an important place in Augustus' political and social transformation on the Roman state, the method of judging a Roman woman within the family in case of leaving the moral framework attributed to her by society since Romulus, transferred to the state courts since the punitive equivalents of these immoralities are determined by the Augustan laws. So, such crimes have become public crimes.

From the point of view of the crime, it is similar to the guilt of a criminal of immorality, regardless of social class. However, it is seen that moral regulations and their examples in practice aim for upper-class women. On this basis, the exile which stipulated for women in the laws was being used to prevent Roman women who were involved in politics through *princeps* or in other political formations in which they were involved. In this context, it can be said that the practice of exile has turned into a threat tool in order to protect the political power in the hands of the ruler. The aim of this thesis is to identify the basic principles of the Roman exile system and to present the political and social transformation that took place in Rome with the period of the Principate, together with its effects on Roman women, on this basis, under which conditions and reasons exile was applied to women, by evaluating the examples that were passed to the sources during the Principate Period (BC 27- AD 284) to reveal.

Keywords: Exile, Woman, Rome, Principate, Adultery

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Principatus* Döneminde Roma’da Kadın Sürgünleri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/12/2020

Mehmet EMLİK

ÖNSÖZ

Roma sosyal, siyasî ve hukukî hayatında kadının konumu, erkeğin elinde bulunan *patria potestas* (babanın gücü ya da baba hakimiyeti) göre şekillenmiştir. Diğer taraftan sürekli fetihlerle uğraşan Roma Devleti, bireyler ve devlet yönetimi açısından da hakimiyetin daha çok fizikî güce dayanması gerektiğine inanmış olmalıdır. Fiziken güçlü olan, yönetme, hukuk yapma ve uygulama gibi bilgi ve becerilere sahip olarak, tekeline aldığı bu değerlerle “öteki”lerine hâkim olmaya çalışmıştır. Bu genel çerçeve içerisinde, kadının erkeğe göre zarif ve zayıf görülen fiziki yapısı sebebiyle bir taraftan daha fazla korunup kollanması gerektiği düşüncesi hakimken, diğer taraftan da güçlü olanın elinde bulundurduğu yetkiler karşısında aciz ve muhtaç konumuna getirilmiştir. Belki de ilk zamanlar toplumun varlığı ve birliği için elzem ve ulvî görülerek yapılan bu uygulamalar, sonraları erkeğin istek ve ihtiyaçları lehine onun etrafında şekillenen bir aile ve toplum yapısını ve kurallarını beraberinde getirmiştir. Hayatın sürdürülmesi konusunda, kural koyma ve cezalandırma da dahil olmak üzere tüm yetkilerin tek bir cinsiyette toplanması, bir hukuk devleti olan Roma’da bile resmi olmasına rağmen zalimane uygulamaları ortaya çıkarmıştır.

Tezin esasını oluşturacak olan iki temel kavram, “kadın ve sürgün”dür. Gerek günümüz toplumlarında gerekse Roma’da kadının konumu sebebiyle, bu iki kavramın yanyana gelmesi çok yakıştırılamasa da çalışmamız bu iki temel kavramın ilk bakışta çağrıştırabileceğinin ötesinde bulgular ortaya koymuştur. Çalışma, zor ve zahmetli olduğu kadar, sadece Roma hukukunun değil, daha çok siyasî hayatının, hırs ve ihtirasların, çekişmelerin, dedikoduların ve insana dair birçok garip ve pervasız tutum ve davranışın da ele alınmasına sebep olmuştur. Konunun seçiminde Roma’da sürgün kavramı ve uygulamasının Türkçede işlenmemiş olması, uluslararası alandaysa pek çok çalışma bulunmakla birlikte birkaç örneği dışında kadın sürgünlerinin sebep ve detaylarına yer verilmeden, bir arada

değerlendirilmeksizin ismen yapılmış olmasıdır. Bu çalışmada, Roma'da sürgünün neyi ifade ettiği, nasıl uygulandığı, *Principatus* dönemiyle birlikte yaşanan dönüşüm ve kadının kamu ve siyaset alanına girişiyle bağlantıları göz önünde bulundurularak kadın mahkûm örnekleriyle işlenmiştir. Çalışmada karşılaşılan zorlukların başında tarih yazımının erkek üzerine inşa edilmiş olması sebebiyle konu edindiğimiz kadın sürgünlerinin temellerini ve detaylarını oluşturmada yaşanan zorluk olmuştur.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca derslerini takip etme imkânı bulduğum, bilgiyi ele alma şekli ve yaklaşımıyla zihnimde pek çok pencere açan, beni bu alana ve bu çalışmaya yönlendiren, karşılaştığım güçlükler karşısında beni cesaretlendiren danışmanım Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR'e, tüm eğitim hayatım boyunca desteğini en kuvvetli şekilde hissettiğim, eğitimin değeri konusunda bana çok şey öğreten annem İnci EMLİK'e, çalışmaya göz atma zahmetinde bulunup faydalı eleştiri ve önerilerini esirgemeyen Dr. Onur GÜNDAY'a ve en nihayetinde sevgili dostlarım; Ali Tahsin YILMAZ, Ata Çağın BİRİCİK, Mehmet Sedat ÖZKOÇ ve Tuğçe IŞIK'a teşekkürlerimi sunarım.

Mehmet EMLİK

İÇİNDEKİLER

GÖRSELLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
GENEL HATLARIYLA ROMA TOPLUMUNDA KADIN	8
1.1. ROMA AİLESİ VE KADIN	8
1.2. <i>PRINCIPATUS</i> DÖNEMİNDE ROMA’NIN GEÇİRDİĞİ DÖNÜŞÜM VE ROMALI KADIN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	11
1.3. VESTA BAKİRELERİ	15
İKİNCİ BÖLÜM	18
ROMA SÜRGÜN SİSTEMİ.....	18
2.1. HELLEN SÜRGÜN ANLAYIŞI VE ROMA İLE BAĞLANTILARI	18
2.2. DİNİ KÖKEN	25
2.3. FELSEFİ VE SİYASİ PRENSİPLER.....	27
2.3.1. <i>Concordia</i>	27
2.3.2. <i>Clementia</i>	29
2.3.3. <i>Humanitas</i>	33
2.3.4. <i>Utilitas Publica ve Severitas</i>	36
2.4. SÜRGÜN TÜRLERİ	37
2.4.1. Gönüllü Sürgün.....	37
2.4.2. Zorunlu Sürgün	40
2.4.2.1. <i>Relegatio</i>	41
2.4.2.2. <i>Deportatio</i>	44

2.5. SÜRGÜNE TABİ TUTULAN SUÇLAR.....	46
2.5.1. <i>Adulterium</i>	46
2.5.2. <i>Maiestas</i>	49
2.5.3. Roma Dinine ve Dinî Yapılarına Saygısızlık	51
2.5.4. <i>Crimen Falsi</i> ve <i>Venenum</i>	52
2.6. SÜRGÜN CEZASI VERMEYE YETKİLİ OTORİTELER.....	55
2.6.1. Halk Meclisleri	55
2.6.2. Özel Komisyonlar ve Daimî Mahkemeler	57
2.6.3. <i>Senatus</i>	59
2.6.4. <i>Princeps</i> ve Diğer <i>Magistralar</i>	60
2.7. SÜRGÜN YERİ.....	63
2.8. SÜRGÜN MAHKUMUNUN AKİBETİ.....	64
2.8.1. Sürgün Yerindeki Koşullar	64
2.8.2. Sürgün Mahkumunun Ailevi ve Mülki Durumu.....	65
2.8.3. Sürgünün Affedilmesi.....	68
2.8.4. Ömür Boyu Sürgün ve Sürgün Yerinde Ölüm.....	68
2.9. SÜRGÜN KİMLERE UYGULANIRDI	69
2.10. SÜRGÜN BİR CEZA MI?.....	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	75
KRONOLOJİK SIRASIYLA BİLİNER KADIN SÜRGÜN ÖRNEKLERİ. 75	
3.1. AUGUSTUS DÖNEMİ	75
3.1.1. <i>Iulia Maior</i>	76
3.1.2. <i>Iulia Minor</i>	80
3.2. TIBERIUS DÖNEMİ.....	82
3.2.1. <i>Appuleia Varilla</i>	83
3.2.2. <i>Vistilia</i>	84
3.2.3. <i>Aemilia Lepida</i>	84

3.2.4.	Sosia Gallia	86
3.2.5.	Aquilia	86
3.2.6.	Claudia Pulchra	87
3.2.7.	Agrippina Maior	87
3.2.8.	Pompeia Macrina	91
3.2.9.	Sancia.....	92
3.2.10.	Sextus Papinius Allenius'un Annesi (Papinia?)	92
3.3.	CALIGULA DÖNEMİ	92
3.3.1.	Cornelia Livia Orestilla	94
3.3.2.	Agrippina Minor	94
3.3.3.	Iulia Livilla	95
3.4.	CLAUDIUS DÖNEMİ	95
3.4.1.	Iulia Livilla (2. Sürgün)	97
3.4.2.	Vibia.....	97
3.4.3.	Iunia Calvina.....	97
3.4.3.	Calpurnia.....	98
3.4.4.	Lollia Paulina.....	98
3.5.	NERO DÖNEMİ.....	99
3.5.1.	Iunia Silana	100
3.5.2.	Claudia Octavia.....	100
3.5.3.	Caedicia	101
3.5.4.	Silia	101
3.6.	DOMITIANUS DÖNEMİ	102
3.6.1.	Arria Minor, Clodia Fannia ve Gratilla	103
3.6.2.	Flavia Domitilla	104
3.7.	HADRIANUS DÖNEMİ	106
3.7.1.	Umbricia	106

3.8. COMMODUS DÖNEMİ	106
3.8.1. Annia Aurelia Galeria Lucilla.....	106
3.8.2. Bruttia Crispina.....	107
3.9. SEVERUS VE CARACALLA DÖNEMLERİ.....	107
3.9.1. Publia Fulvia Plautilla.....	107
3.9.2. Sallustia Orbiana.....	108
3.9.3. Ulpianus'un Annesi	109
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	114
HARİTA.....	126
GÖRSELLER.....	127

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: *Tetrastylus* ön cepheci Clementia Caesaris Tapınağı'nın basılı olduğu gümüş bir sikke. Münzkabinett, Berlin. <https://smb.museum-digital.de/singleimage.php?resourcencr=189185> (Çevrimiçi: 29.02.2020)

Görsel 2: Agrippina Maior'un Augustus Mausoleum'undaki mezartaşı. Oğlu Caligula'nın *princeps*liğinde (37-41 yılları) sürgün yerinden Roma'ya taşınan cenazesi için yapılmıştır. Guy de la Bedoyere, *Domina: The Women Who Made Imperial Rome*, New Haven, Yale University Press, 2018, Figür 19.

Görsel 3: Agrippina Maior hatırasına oğlu Caligula'nın *princeps*liğinde (37-41 yılları) basılmış olan *sestertius*, Harvard University Art Museum. Marjorie Lightman ve Benjamin Lightman, *Ancient Greek and Roman Women*, New York, 2008, s. 12.

Görsel 4: *Princeps* Claudius ve eşi Agrippina Minor'un ortak yönetimine işaret eden gümüş bir *cistophorus tetradrachmae*, Ephesos, 51 yılı. Guy de la Bedoyere, *Domina: The Women Who Made Imperial Rome*, New Haven, Yale University Press, 2018, Figür 22.

Görsel 5: *Princeps* Claudius ve eşi Agrippina Minor'un ortak yönetimine işaret eden bir heykel. Afrodisias Müzesi. (Mehmet Emlik, 19.05.2018)

Görsel 6: Agrippina Minor'un oğlu Nero'yu Roma yönetimine geçmesini (54 yılı) temsilen bir defne çelengiyle taçlandırmaktadır. Afrodisias Müzesi. (Mehmet Emlik, 19.05.2018)

Görsel 7: *lex Iulia theatralis*'e göre düzenlenen tiyatro oturma düzenini gösteren bir görsel. Jonathan Edmonson, "Public Spectacles And Roman Social Relations", *Ludi Romani*, Madrid, 2002, SS. 21-43, s. 13.

Görsel 8: *lex Iulia theatralis*'e göre amfityatro oturma düzenini gösteren bir görsel. Jonathan Edmonson, "Public Spectacles And Roman Social Relations", *Ludi Romani*, Madrid, 2002, SS. 21-43, s. 17.

GİRİŞ

Tarihi süreçte, genel olarak bir cezalandırma türü şeklinde karşımıza çıkan sürgün, ilk örnekleri en eski toplumlardan itibaren görülen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürgün kısaca, ilgili bireylere, gruplara, hatta büyük topluluklara atfedilmiş olan bir kabahat ile veya içinde yaşamakta oldukları toplumların kuralları ile çatışmaları gibi bazı özel durumlarda, ait olunan ya da aidiyet duyulan bölgelerden belirli koşullarla uzaklaştırılması durumudur. Böylece, alışkanlığın, aitliğin, bir toplumun parçası olmanın güvencesinden uzaklaştırılmış olan birey veya gruplar, yabancısı olduğu topraklarda zorunlu olarak yaşamayı tecrübe etmek durumunda bırakılmıştır. Kendisi de bir sürgün mahkûmu olan yazar Ovidius'un ifadesinde de yerini bulduğu üzere sürgün cezası, tabiatı ve hikayesi itibariyle mahkûmu yalnızca yaşadığı dönemde değil, sonrasında da suçuyla ve uğradığı yıkımla yaşatmaktadır: “yalnızca çağın tarafından değil, sonsuza dek kuşaklarca suçlu bilineceksin.”¹

Sürgün, tabiatı itibariyle kamu suçlarına karşılık gelen bir ceza niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla kamu alanındaki hakimiyetinin doğal bir sonucu olarak sürgüne daha çok erkeklerin maruz kaldığı görülmektedir. Kamunun dışında tutulmaları ve siyasetteki kısıtlı etkileri sebebiyle kadınların sürgün cezasını daha çok sürgüne mahkûm edilmiş olan erkek hısımları aracılığıyla tecrübe ettikleri söylenebilir. Bu anlamda kadınların, genellikle doğrudan sürgün mahkumiyeti almadıkları fakat sürgün mahkûmu erkek hısımlarıyla birlikte sürgüne gitmeyi tercih ettikleri veya geride kalarak, sürgün edilmiş olan hısmın eksikliğiyle birlikte hayat mücadelelerini sürdürmek durumunda kaldıkları anlaşılmaktadır.

Roma devleti özelinde düşünüldüğünde sürgün olgusunun siyasî ve sosyal düzenin muhafaza edilmesinde önemli bir rol üstlendiği görülmektedir. Roma'da sürgünün ifade ettiği bu anlam itibariyle tarihi süreç içerisinde sürgün örnekleri de kamuda yer edinen erkekler üzerinden verilmiştir. *Res Publica* dönemi özelinde İÖ 213'te bir grup Romalı kadının (*matronae*) toplum ahlakına mugayir olmaktan suçlu bulunması ve Roma'dan sürülmesi dışında bir başka kadın sürgün örneği aktarılmamaktadır. Tarih yazımı ve kayıtları içerisinde yer edinmemiş olmasına

¹ Ovidius, *Tristia*, IV.IX.25-26; Robert Gorman, “Poets, Playwrights, and the Politics of Exile and Asylum in Ancient Greece and Rome”, *International Journal of Refugee Law*, Cilt: 6, Sayı: 3, 1994, s. 402.

rağmen (*Res Publica* özelinde) başka kadın sürgünlerinin yaşanmış olabileceği ihtimaliyle birlikte kayıtlara yansıyan bireysel kadın sürgün örnekleri ancak *princeps* yönetimi altında, *Principatus* dönemiyle birlikte Roma tarihinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu noktada *Principatus* dönemi siyasî dönüşümüyle birlikte,² Roma yönetimi ve siyasetinin merkezine *princeps* sanıyla oturan yöneticiler ile bireysel kadın sürgünleri arasında önemli bir ilişki olduğu ileri sürülebilir. Devlet yönetimini *princeps* sanıyla şahsında temsil eden yöneticiler ile ilişkinin, bireyin devletle olan bir münasebeti gibi görüldüğü, bu bağlamda öncelikle *princeps*in kendi çevresinde bulunan kadınlar ve diğer yandan siyasî rakiplerinin kadın hısımları da *princeps* ile olan ilişkileri çerçevesinde devlet ile ilişkilendirilmişlerdir. *Princeps*lere karşı kabahat şahıslarındaki temsiliyetleri itibariyle devlete karşı işlenmiş bir kabahat olarak görülmüş ve kamu suçu niteliğinde değerlendirilmiştir. *Princeps* Augustus'un hukukî düzenlemeleri ve bu düzenlemeler doğrultusunda kızı ve torununu sürgüne mahkûm etmesi, kendi döneminden sonra da Roma'da görülmüş olan kadın sürgünlerine hukukî dayanak noktası sağlamış ve emsal teşkil etmiştir.

Bu tarihi dönüşüm süreci, Roma'da kadın sürgünlerinin incelenmesini mümkün kılacak ilginç örnekler sunmaktadır. Kadınların sürgün ile cezalandırılmalarına konu olan bu örnekler, esasen sadece Romalıların kadına nasıl baktığından daha çok, Roma'da devletin başında bulunan, devleti yönetmeye yetkili güç ile çevresindeki şahıslar arasındaki ilişkiyi ve yönetenlerin yetkilerini ne derece etkili kullandıklarını göstermektedir.

Çalışmada Roma tarihi ve sürgün uygulamalarının yayıldığı geniş alan sebebiyle tarihsel süreçte bir daraltmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda Roma'da siyasî, hukukî ve sosyal bir dönüşümün yaşandığı ve sürgünün çeşitli düzenlemelerle ağırlaştırılmış, sistemli bir ceza halini aldığı ve bu sistem içerisinde Roma'da kayıtlara geçen ilk bireysel kadın sürgünlerinin verildiği Augustus dönemi başlangıç olarak alınmıştır. Augustus'un tesis etmiş olduğu *Principatus* döneminin sona erdiği tarih ise doğal bir son tarih olarak belirlenmiştir (İÖ 27- Miladi 284).

² Roma, Augustus ile birlikte bir rejim değişikliğiyle birlikte yeni bir yönetim evresine girmiştir. Her alanda birçok değişikliğin gerçekleştiği bu dönemde, Augustus, *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) sanıyla *Senatus* üyelerinin desteğini kazanmaya çalışmıştır. *Princeps* resmen devletin başı ve/veya hükümetin başı olmaksızın siyasî anlamda bir liderin baskın olarak hakimiyeti elinde tutmasını ifade etmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Roma'da kadın ve kadına bakış, *Principatus* döneminde yaşanan siyasî dönüşümle birlikte değerlendirilerek incelenmeye çalışılmıştır. Burada ve çalışmanın genelinde de kadınların tarihini yazmanın, kadınların tarihteki yerlerini belirlemenin ne kadar zor olduğu anlaşılmıştır. Tarih yazımının siyaset odaklı ilerleyişinde, kadınların kamu hayatının dışına itilmiş olmaları sebebiyle tarihi süreçte rollerini belirlemek kolay olmamıştır.³ Bu zorluklarla birlikte birinci bölüm, ele alınan tarihi dönem içerisinde kadının yerinin belirlenmesinde oldukça önemli ipuçları sunmuştur.

İkinci bölümde Roma'da sürgün uygulamasının oluşmasındaki felsefî ve siyasî prensipleri incelenip, bu prensiplerin oluşmasında etkisi bulunmuş olan Hellen ve Romalı düşünürlerin fikirleri ortaya konulmuştur. Bu bağlamda en başta Roma'da sürgün olgusunun oluşmasında Hellas tecrübesi ve özellikle Hellen dünyasındaki düşünürlerin teorik tartışmalarının etkisi incelenmiştir. Bu temel ortaya konulduktan sonra bu fikirlerin Roma devletine ne şekilde sirayet ettiği ve sürgün kavramının burada edindiği siyasî ve felsefî temeller incelenmiştir. Bu teorik düzlemde sürgün uygulamasının Roma hukukunda aldığı yeri ve nasıl bir ceza formuna kavuştuğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Sürgün, nasıl uygulandığı, Roma'nın siyasî ve kamu hayatının tarihsel süreçte yaşadığı dönüşüm ve bunun Romalı kadın üzerindeki etkisini ortaya konulduktan sonra nihayetinde üçüncü bölümde belirlenen dönem içerisinde sürgüne mahkûm edilmiş olan Romalı kadınların sürgün hayatları antik kaynaklardaki anlatımlarıyla ele alınmıştır. Sürgünlerine yol açan sebepler ve ortam hakkında ilgili aktarımlar ele alınmıştır.

Kaynakların Değerlendirilmesi

Sürgünün felsefî temellerini kavrayabilmek adına Platon'un diyalogları iki yönüyle çalışmaya yarar sağlamaktadır. Diyaloglar içerisinde asıl fikrin ortaya atılmasına yardımcı olan karakterlerin Atinalıların ve Hellenlerin genel kanaatlerini de dile getirdikleri ve bu doğrultuda bize Hellenler hakkında fikir verdikleri görülmektedir. Bu bilgiler, Hellen toplumunun sürgüne bakışıyla Roma toplumunun bakışını karşılaştırırken bize yardımcı olmaktadır. Diyalogların diğer ve Roma'ya

³ Araştırmacılar, kadın odaklı çalışmalarında bu soruna "kadınların tarihini yazmak mümkün mü?", "kadınlar gerçekten var oldular mı?" gibi sorular sorarak dikkat çekmişlerdir. Marilyn A. Katz, "Sappho and Her Sisters: Women in Ancient Greece", *Signs*, The University of Chicago Press, Cilt: 25, Sayı: 2, 2000, s. 511; Richard Hawley & Barbara Levick, *Women in Antiquity*, Routledge, New York, 2004, s. 21.

etkileri bakımından da asıl önemli olan yönü ise insan, suç, ceza, sürgün kavramı ve bunların siyaset ile olan ilişkilerini ortaya koyan felsefî idealler ortaya koymasındır. *Gorgias* diyalogunda ideal insanın nasıl olması gerektiği ve devlet yasalarının ideal insanı yaratmada oynadığı rol tartışılmış, konumuz özelinde ise sürgün uygulamasının insan üzerinde arzu edilen gelişime nasıl katkı sağlayabileceği ve sürgün ile neyin hedeflendiği ortaya konulmuştur. Platon bir diğer eseri *Leges*'te (*Yasalar*) yasaların niteliğini, amacını ve "ruhunu" ortaya koymuş, yasaların niçin gerekli olduğunu tartışmıştır. Bu eserinde ortaya koyduğu mefhumların vücut bulduğu, *Apologia Sokratous* (*Sokrates'in Savunması*) adlı eserinde ise Sokrates'in sürgüne ve devlet yasalarına bir mahkûm olarak yaklaşımını ortaya koyması bakımından çalışmamıza büyük yarar sağlamıştır.

Platon'un sürgün hakkında ortaya attığı felsefî ve siyasî prensipler, Stoacı kanal ile İÖ 2. yüzyıl münevverlerinden Scipio Aemilianus ve çevresindeki oluşum tarafından Roma dünyasına tanıtılmış ve bu prensiplerin devlet bünyesinde uygulanması için zemin oluşturmuştur. Bu etkileşimin sürdürülmesinde iki önemli Romalı figür karşımıza çıkmaktadır. Bunlar *Res Publica* döneminin sonu için Cicero, *Principatus* dönemi içinse Seneca'dır. İki isim de Roma devletinin medenî olma kaygısı taşıması gerektiğine inanmış ve bu doğrultuda sürgünü bir araç olarak görmüşlerdir. Sürgünü, *capital* cezalara⁴ bir alternatif olarak görmüşler ve bu seçeneğin tercih edilebilmesine hizmet edecek felsefî ve siyasî kavramlar ortaya atmışlardır.

Platon'un fikirlerini Roma dünyasına tanıtan, Roma devletinin doğasına uygun şekilde geliştiren, bunun ötesinde Roma siyasetinde bulunduğu yer itibariyle bu fikirlerin uygulanmasını sağlama imkânı bulmuş olan Cicero, eserleri ve fikirleriyle çalışmamızda önemli bir yer tutmaktadır. *De Re Publica* (*Devlet Üzerine*) adlı eserinde Platon'un devlet üzerine olan görüşlerini incelerken aynı zamanda Roma devletinin tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümü, sahip olduğu medeniyet temsiliyetini ortaya koymuştur. *De Legibus* (*Yasalar Üzerine*) ve *De Officiis* (*Yükümlülükler Üzerine*) adlı eserlerindeyse vatandaşların ve devletin yükümlülüklerini, yasaların neden gerekli olduğu, yasaların kaynağını nereden aldığı

⁴ Başın (*caput*) yitirildiği cezaları ifade eden bu terim, sürgün bağlamında mahkûmun Roma vatandaşlık haklarını yitirmesi ve hukukî statüsünü kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda vatandaşlık haklarının yitirildiği *deportatio* yoluyla sürgün edilme *capital* bir ceza olarak değerlendirilmiştir.

ve niçin riayet edilmesi gerektiğini tartışmıştır. Bu eserler aracılığıyla Roma devlet sistemini ve bu anlayış içerisinde sürgün uygulamasının temel dayanaklarını kavrayabiliyoruz. Bunun da ötesinde kendisi de sürgüne mahkûm edilmiş olan Cicero'nun sürgündeki tecrübelerini aktardığı mektupları ve söylevleri, sürgün sürecini ve psikolojisini anlamamızda büyük önem taşımaktadır.

Roma'da Cicero'nun oluşturduğu zeminde siyasî ve felsefî kuramların gelişmesinin ikinci önemli mimarı Seneca'dır. Roma'nın sahip olduğu medenî olma iddiasının bilinciyle hareket eden Seneca, genç yaşta Roma yönetiminin başına geçmiş olan Nero'nun danışmanlığını yürütmesi itibariyle devlet yönetiminin ve halka yaklaşımın nasıl olması gerektiği ile ilgili pek çok fikir ve eser sunmuştur. Çalışmamız özelinde en önemli eseri olan, Nero şahsında bir devlet yöneticisinin tebaasına nasıl yaklaşması gerektiğini tartıştığı *De Clementia*'da (*Hoşgörü Üzerine*) yönetimin ve kararlarının zorbalıktan arınmış ve affetmeye meyledilerek verilmesi gerekliliğini dile getirmiştir. Şüphesiz bu amaca hizmet eden araçların başında ağır cezaların yerini alması önerilen sürgün uygulaması bulunmaktadır. *De Ira* (*Öfke Üzerine*) adlı eserinde de aynı hedefle devlet ve mahkeme yöneticilerinin öfkeye kapılmadan hükmetmelerinin gerekliliğini vurgulamıştır. Seneca da tıpkı Cicero gibi sürgünü tecrübe etmiş ve bu tecrübelerini sürgün sırasında yazdığı mektuplara ve sürgün sonrası verdiği eserlere yansıtmıştır.

Cicero sürgünün niteliğini ve hukukî dayanaklarını, kendi hayatına yansıyan hukukî uygulamalar ve eserleriyle kısmen taşımış olsa da, ele aldığımız dönemden birkaç yüzyıl sonra yazılmış olmakla birlikte sürgünün hukukî niteliğini ve dayanaklarını anlamada en önemli antik kaynak *Digesta* olmuştur. *Digesta* Iustinanus'un emriyle oluşturulmuş olan derleme niteliğinde hukukî külliyatı ifade etmektedir. Iustinanus tarafından oluşturulan hukuk komisyonu aracılığıyla Roma klasik hukukçularının eserlerinde yer alan kanunlar daha anlaşılır ve modern bir yöntemle bir araya getirilmiştir. Eser Roma hukukunu, vatandaşlık tanımını ve haklarını, sürgünün bu haklar içerisinde nerede yer aldığını ortaya koyarken, sürgün uygulanmasını ayrıntılarıyla birlikte sunmaktadır.

İncelediğimiz dönem içerisindeki sürgün örneklerini veren ve aynı zamanda dönemin siyasî koşulları hakkında bilgi edindiğimiz temel antik kaynaklar ise Cassius Dio'nun Aeneas'ın yolculuğundan başlamak üzere 229'a kadar olan süreci kaleme aldığı 80 kitaptan oluşan *Historiae Romanae* (Roma Tarihi); Tacitus'un, Augustus'un ölümünden başlayarak Nero dönemine dek Roma tarihini ele aldığı 16

kitaptan oluşan *Annales* (Kronikler/Yıllıklar) eseri; Suetonius'un Iulius Caesar'dan başlayarak sırasıyla on iki *caesarı* ele aldığı *De Vita duodecim Caesarum* (*On İki Caesar'ın Yaşamöyküsü*) eseri; *Principatus* döneminin son dönemine ışık tutan, çeşitli yazarlar tarafından 117 ile 284 yılları *princeps*lerini anlatan *Historia Augusta* (Roma İmparatorları) gibi eserlerdir.

Tetkik ve telif eserler arasında, Ziya Umur'un *Roma Hukuku*, roma hukukunun kaynakları, umumî mefhumları ve tarihi süreçte geçirdiği değişim ile birlikte sunarak, çalışmamıza büyük yarar sağlamıştır. Çalışma sırasında karşılaşılan hukukî terimler yine Ziya Umur'a ait *Roma Hukuku Lügatı*'ndaki açıklamalar doğrultusunda ele alınmıştır. Özellikle Roma hukukunda suç ve ceza sistemini daha iyi anlamamıza ve bu sistem içerisinde sürgünün edindiği yeri görmemize yardımcı olması bakımından Halide Gökçe Türkoğlu'nun *Roma Hukukunda Suç ve Ceza* adlı eseri ile Richard A. Bauman'ın *Crime and Punishment in Ancient Rome* adlı eseri önemli yer tutmaktadır.

Roma hukukunu genel çerçevede sunan eserlerin yanı sıra konumuz itibariyle kadınların hukukî konumunu anlamamıza yardımcı olan, Romalı kadın odağında Roma hukukunu ele almış olan başlıca eserler ise Diler Tamer'in *Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia de Adulteriis Coercendis*; Buse Aksaray'ın *Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fııl Ehliyeti*; Fulya İlçin Gönenç'in *Roma Hukukunda Kadın* adlı çalışmalarıdır.

Sürgün alanında daha önce yazılmış olan tezler de anahatları ve yöntemleri bakımından tezimizin anahattının kurulmasında ve geliştirilmesinde önemli yararlar sağlamıştır. Bunlardan Gordon P. Kelly'nin *Res Publica* dönemini ele aldığı ve kitaplaştırılan doktora tezi *A History of Exile in the Roman Republic* ilgi alanı itibariyle çalıştığımız dönemin öncesini işlese de sürgün olgusunun Roma'da edindiği yeri anlamamızda önemli katkı sağlamıştır. Diğer bir çalışma ise Elizabeth Holden Rocovich'in *Exile in Roman Life and Thought From Augustus to Constantine* adlı doktora tezidir. Bu çalışma ele aldığımız dönemi de içeren genel bir sürgün çalışmasıdır.

Özellikle sürgüne mahkûm edilen kadın örneklerinin verildiği üçüncü bölümün kurulmasında en önemli yeri prosopografya⁵ eserleri almaktadır. Bu

⁵ Prosopografya, bürokrasi içerisinde yer almış kişileri, aile bağlantılarıyla birlikte listeleme yoluyla inceleyen bir kronolojik biyografi yazım türüdür.

anlamda en başta *Prosopographia Imperii Romani* eseri yer almaktadır. Bununla birlikte yararlandığımız diğer eserler ise Dietmar Kienast'ın Augustus'tan Theodosius'a dek Romalı *caesarların* ve ailelerinin hayatları hakkında temel bilgileri verdiği kronolojik eseri *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*; Bernhard Kytzler'in Aspasia'dan Zenobia'ya tarihte yer edinmiş önemli kadın figürlerini listelediği *Frauen der Antike von Aspasia bis Zenobia* adlı eseri ve yine tarihte yer edinmiş kadınlar hakkında temel bilgiler ve antik kaynakları içeren Marjorie Lightman ve Benjamin Lightman'ın eseri *A to Z of Ancient Greek and Roman Women*'dir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL HATLARIYLA ROMA TOPLUMUNDA KADIN

1.1. ROMA AİLESİ VE KADIN

Roma toplumunda kadının yeri evin yönetimiyle sınırlandırılmış, kamuda yer almalarına çeşitli sınırlandırmalar getirilmiştir. Söz konusu sınırlandırmaların hukukî, sosyal ve siyasî boyutları bulunmaktadır. Sürgün bu sınırların ihlallerinde başvurulan bir ceza yöntemi olarak kullanılmıştır. Daha açık bir ifadeyle, kadına kamu hayatında yer verilmemiş, devlet ve kamu erkeklere tahsis edilmiştir. Bunun bir tezahürü olarak Roma devletini temsil eden en küçük birim olarak teşekkül etmiş olan Roma ailesinde (*familia*) de hakimiyet (*potestas*) erkeğin elinde olmuştur. Bu doğrultuda kamuda yer almayan kadının yeri aile içerisinde belirlenmiş olsa da evin yönetimi ve kamuya açılan kapısı erkeğin elinde tutulmuştur.⁶

Bugün ifade ettiği şekliyle aile, karı ve koca ile aralarında kan bağı bulunan fertlerin oluşturduğu küçük bir topluluğu ifade etmektedir. Roma ailesi (*familia*) ise hukuk karşısında tanınmış olan tek bir şahsı ve o şahsın hukukuna tabi bulunan tüm fertleri içine alan topluluğu ifade etmektedir. Söz konusu şahıs *pater familias*⁷, aile üzerindeki yetkisi ise *patria potestas* terimleriyle ifade edilirken, bu yetki altında toplanan fertler arasındaki hısımlığa ise *agnatio*⁸ denilmiştir.⁹

⁶ Roma vatandaşlığının kişinin kamuda edindiği yer ile kuvvetli ilişkisi göz önüne alındığında kadının Roma vatandaş tanımlaması içerisinde yer almasına rağmen kamunun dışında tutulmasıyla hak kaybına uğradığı anlamını taşımaktadır. Jane F. Gardner, *Being a Roman Citizen*, Routledge, New York, 2002, s. 85.

⁷ *Pater familias* (aile babası/reisi): Bu unvan fizikî olarak ailenin babasını tanımlamaktan ziyade, ailenin *sui iuris* (kendi hukukuna tabi) konumunda bulunan ve ailenin diğer üyeleri üzerinde hakimiyet (*potestas*) icra eden erkeğin hukukî sıfatını ifade etmektedir. Ailenin diğer üyeleri *pater familias* hayatta olduğu sürece *alieni iuris* konumunda olup *pater familias*ın hukukuna tabi olurlar. Aile üyeleri ancak *pater familias*ın ölümü ile *sui iuris* olurlardı. Ziya Umur, *Roma Hukuku Lügatı*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1983, s. 152-153.

⁸ *Agnatio* aynı *pater familias* hakimiyeti altında yaşayanlar arasındaki bağı ifade eden *ius civile* hısımlığıdır. Bu hısımlık içerisinde muteber bir evlilikten doğmuş olan çocuklar, evlatlıklar ve *manus* ile aileye dahil olmuş kadınlar yer almıştır. Kan bağıyla oluşan hısımlığı ifade etmek için ise *cognatio* terimi kullanılmıştır. *Cognatio* bağı ancak *pater familias*ın işlevini yitirmeye başlamasıyla birlikte *agnatio*ya oranla daha büyük bir önem kazanabilmiştir. Bu dönüşüm Iustinianus döneminde gerçekleşmiştir. Umur, *lügat*, s. 22-23; 38.

⁹ *Digesta*, 50.16.195.2; Ziya Umur, *Roma Hukuku: Tarihî Giriş- Kaynaklar- Umumî Meşhurlar-Hakların Himayesi*, İstanbul, 1974, s. 383-390; Suzanne Dixon, *The Roman Family*, The Johns Hopkins University Press, London, 1992, s. 2; Richard P. Saller, *Patriarchy Property and Death in the Roman Family*, Cambridge University Press, New York, 1994, s. 75; Judith Evans Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire*, Routledge, New York, 2002, s. 18; Bruce W. Frier & Thomas A. J. McGinn, *A Casebook on Roman Family Law*, Oxford University Press, Oxford, 2004, s.

Aile babasının sahip olduğu hukukî unvana karşın anneyi tabir eden *mater familias*, ailenin annesine ve değerlerine işaret eden bir onur unvanının ötesinde bir hukukî anlam ifade etmemektedir.¹⁰ Hukukî boyuttan yoksun olmakla birlikte *mater familias* bünyesinde bir anneyi ifade etmekten çok daha geniş manaları taşımaktadır. Roma toplumunda kadına yakıştırılan ölçülülüğe, ahlak ve sadakate sahip ideal kadına da *mater familias* denmiştir. Roma toplumu bu bağlamda itibarlı (*auctoritas*)¹¹ kadını *mater familias* olarak tabir etmiş ve bu statüde bulunan kadından toplumun kadına biçtiği sınırlara riayet etmesi (*boni mores*)¹² beklenmiştir.¹³ Livia ve Agrippina Minor cinsiyetlerine (*mater familias* konumunda olmalarına) rağmen kamuda edindikleri yer sebebiyle *pudicitia*dan yoksun olarak anılmışlardır.¹⁴

Romalı kadın *manuslu*¹⁵ evlilik yapması halinde *cognatio* ile bağlı bulunduğu aileden ayrılıp, kocasının ailesine dahil olmuştur.¹⁶ Böylelikle yeni ailesine intisap

16-18; Fulya İlçin Gönenç, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 34-35; Buse Aksaray, *Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 34-38; Peter Garnsey & Richard Seller, *The Roman Empire: Economy, Society and Culture*, Bloomsbury, New York, 2014, s. 152.

¹⁰ Aksaray, s. 25; Suzanne Dixon, *The Roman Mother*, Routledge, New York, 2014, s. 41. Roma toplumunda Roma ailesi (*familia*) geçmişe dönük idealize edilmiş kökenlere göre tanımlanmıştır. Bu tanımlamada erkek ve kadına yakıştırılan belirli karakteristik özellikler bulunmaktadır. Erkeğin sıfatı *paterfamilias* olarak belirlenmiş ve hakimiyetin, devletin en küçük yansıması, birimi olarak ifade edilmiştir. Kadın ise uysallık, ağırbaşlılık ve sadakat gibi erdemlerin bir çağrışımı niteliğinde yer edinmiş olan bir onur unvanı olarak *materfamilias* olarak anılmıştır. Michele George, *The Roman Family in the Empire: Rome, Italy, and Beyond*, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 41.

¹¹ *Auctoritas* otorite, ağırbaşlılık, itibar ve haysiyet gibi nitelikleri karşılayan Latince sıfattır. Charlton T. Lewis & Charles Short, *A Latin Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 1956, s. 199; P. G. W. Glare, *Oxford Latin Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 226.

¹² *Boni mores* ideal vatandaştan beklenen davranışlar ve tutumu ifade eden, riayeti gerekli örfi kaideleri tanımlamaktadır. Söz konusu kaidelere riayet etmeyen vatandaşların isimleri *ensor* eliyle mimlenmekteydi. Umur, *lûgat*, s. 138.

¹³ *Digesta*, 43.30.3.6; 50.16.46; Jean Gaudemet, “Roma Hukukunda Kadının Hukuki Durumu”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 9, İstanbul, 1972, s. 218; Umur, *lûgat*, s. 134; Grubbs, s.19; Emily A. Hemelrijk, *Matrona Docta. Educated Women in the Roman Elite from Cornelia to Julia Domna*, Routledge, New York, 2004, s. 13-14; Tamer, s. 178-179; Gönenç, s. 58; 152-153; Aksaray, s. 53; Özlem Söğütlü Erişgin, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2013, s. 9.

¹⁴ Richard A. Bauman, *Women and Politics in Ancient Rome*, Routledge, New York, 1992, s. 130; Gönenç, s. 161. *Pudicitia* iffeti temsil eden tanrıça olarak tapınım görmüştür. Bauman, *women...*, s. 15; Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 94. Kadınlık ve dişil erdemlerle ilişkilendirildiğinden, Augusta sıfatıyla devlet işlerine cinsiyetlerinin kısıtlayıcı rolünü bir kenara bırakıp dahil olan Livia ve Agrippina, bir bakıma kadınlıktan uzaklaştıkları eleştirilerinin tezahürü olarak *pudicitia*dan yoksunluk ile anılmışlardır.

¹⁵ Latince “el” manasına gelen *manus*, hakimiyeti ifade etmekte kullanılmaktadır. Bu bağlamda *manus*, *pater familias*ın ailesi üzerindeki mutlak hakimiyetine işaret etmektedir. Kadın *conventio in manum* denen bir muameleyle evlendiği kocasının (veya kocası hakimiyet altında ise onun *pater familias*ının) *manusu* altına girerdi. Umur, *lûgat*, s. 134.

¹⁶ *Digesta*, 35.1.15.

eden kadın, hukukî olarak kocasının kızı konumunda (*filiae loco*), kocası hakimiyet altında ise onun *pater familias*ının torunu konumunda (*neptis loco*) tutulmuştur.¹⁷ Kadın, evliliğe ve yeni aileye adımının bir sembolü olarak *dos*¹⁸ adı altında bir malvarlığı da kendisiyle birlikte taşımıştır. Bu gelenek, evlilik münasebetiyle oluşan ailenin geçimine kadının katılımını sağlar, aynı zamanda boşanma halinde de kadının geçimini sürdürmesine imkân tanır.¹⁹ *Lex Iulia de Adulteriis* uyarınca *adulterium* suçundan ötürü sürgün edilecek kadınların *dos*larının yarısına el konulması öngörülmüştür.²⁰

Sui iuris (kendi hukukuna tabi) konumundaki Roma vatandaşları cinsiyet ayrımı yapılmaksızın hak ehliyetine sahip bulunmaktaydı. Fakat fiiliyatta kadın olmanın getirdiği kısıtlamalar mevcuttu. Kadına yönelik bu kısıtlamalar kamunun bir cinsiyete tahsis edilmiş olmasıyla ilintilidir. Kamu hayatının dışında tutulan kadın, buradaki eksikliği sebebiyle hukukî işlemlerini²¹ *alieni iuris* iseler; hakimiyeti altında buldukları *pater familias* aracılığıyla, *sui iuris* konumunda iseler; erkek hısımlarından birinin vesayeti (*tutela*) ile yapabilmişlerdir.²² Kadının vesayet ihtiyacı toplumda hâkim olan genel kabule göre kadının yaratılıştan zayıf olduğu ve bu doğrultuda muhakeme etmede zafiyet göstereceği inanişinden kaynaklanmaktaydı.²³ Augustus ile birlikte kadının üzerindeki vesayetin bazı istisnai durumlarda kalkması kabul edilmiş²⁴ ve bundan sonra kadın üzerindeki vesayet daha da zayıflamıştır.

¹⁷ Umur, *roma hukuku*, s. 394.

¹⁸ Kadının evin geçimine iştirakini sağlamak gayesiyle, kendisi veya kendi adına bir başkası tarafından kocasının mülkiyetine getirdiği malların yekûnuna *dos* denilmiştir. Umur, *lügat*, s. 61.

¹⁹ Erişgin, s. 6; Hatice Palaz Erdemir, “Roma Vatandaş Hukukunun Konusu Olarak Kadın”, *İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: 63, 2016, SS. 1-26, s. 13.

²⁰ Tamer, s. 221; Erişgin, s. 23; Palaz Erdemir, s. 11.

²¹ Kadınlar günlük hayatla ilgili hukukî işlemleri yapabilmekle birlikte bilhassa *ius civile*'nin ehemmiyet verdiği şekilci muameleleri (*legis actio* yoluyla dava açma, borç altına girme, *res mancipi* içine giren mülklerin devri, köle azat atma gibi işlemler) kendi başlarına gerçekleştiremezlerdi. Umur, *roma hukuku*, s. 472-473; Gönenç, s. 25-26; Aksaray, s. 31; Palaz Erdemir, s. 8.

²² Umur, *roma hukuku*, s. 411; 473; Gönenç, s. 23-25; Aksaray, s. 25; 29; Erişgin, s. 15-16; Palaz Erdemir, s. 8.

²³ Cicero, *Pro Murena Oratio*, XII.27; Umur, *roma hukuku*, s. 472; Beryl Rawson, *The Family in Ancient Rome*, Cornell University Press, New York, 1987, s. 85; Tamer, s. 62-63; Gönenç, s. 26; Aksaray, s. 30-31; John K. Evans, *War Women and Children in Ancient Rome*, Routledge, New York, 2014, s. 24; Thomas A. J. McGinn, *Obligations in Roman Law*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2015, s. 223; Hatice Palaz Erdemir & Nurcan Barman, “Augustus Dönemi Roma Hukukunun Konusu Olarak Kadın”, *Türkiye’de ve Dünyada Kadın Araştırmaları*, Adana, 2015, s. 270; Hatice Palaz Erdemir, Onur Günay ve Nurcan Barman, “Cumhuriyetten İmparatorluğa Geçiş Döneminde Roma Şehirli Kadınının Değişimi”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*, Samsun, 2016, s. 60; Palaz Erdemir, s. 15.

²⁴ Augustus Roma ailesini korumak ve çocuk yapmaya teşvik etmek hedefiyle hür doğumlu kadınların üç, azatlı kadınların dört çocuk sahibi olmaları halinde vesayetten azade olmaları (*ius liberorum*)

İlerleyen yüzyıllarla birlikte kadınların yaratılışları itibariyle zayıf oldukları inancı terk edilmiş, fakat kadın üzerindeki vesayet geleneği şeklen sürdürülmüştür.²⁵ Uygulamada ise çeşitli yöntemlerle kadının daha serbest hareket etmesi sağlanmıştır.²⁶ Nihayetinde en geç II. Theodosius'un 410 yılındaki emirnamesi ile Romalı kadınların üzerindeki vesayetin kaldırıldığı düşünülmektedir.²⁷

1.2. PRINCIPATUS DÖNEMİNDE ROMA'NIN GEÇİRDİĞİ DÖNÜŞÜM VE ROMALI KADIN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Res Publica dönemi, iç savaşlar ve siyasî çekişmeler ile son bulmuştur. Siyasî mücadeleyi nihayete erdiren Augustus, *princeps* sıfatıyla devlet yönetimindeki boşluğu doldururken iç karışıklıkların kaynağı olarak gördüğü toplumsal yozlaşmayı ortadan kaldırmak için aile ve ahlak olguları üzerinde özellikle durmuş ve bu hususlarda düzenlemeler getirmiştir.²⁸ Buradaki temel hareket noktası, Romalı yazarlar ve siyasetçiler tarafından idealize edilmiş olan Roma'nın kadim dönemlerinin aile ve kadın figürü olmuştur.²⁹

Aile ve ahlak düzenlemeleri, kadın üzerinden tasarlanmıştır. Kadınların ahlakî çöküşte başrol oynadıkları ve genel yönelimin Roma ideal kadın figürünün dışarısında şekillendiği fikri ve/veya kadının aileyle özdeşleştirilmesi, söz konusu düzenlemelerin kadın üzerinden yapılmasına teşvik etmiş olmalıdır. Bu düzenlemeler içerisinde konumuz açısından en mühimi *Lex Iulia de Adulteriis Coercendistis*. Bu düzenleme ile devletin selametinde önemli rol oynadığı düşünülen *familia, pater familias*ın denetiminden alınarak devletin denetimine tabi tutulmuştur. Dolayısıyla *familiayı* zedeleyen *adulterium* suçları da kamu suçu niteliği kazanmıştır. Düzenlemeyle *adulterium* suçu işleyen kadının bir adaya sürgün edilmesi; *dosunun* yarısına ve malvarlığının üçte birine el konulması öngörülmüştür. Bununla birlikte *adulterium* suçlusu kadın *infamia* ilan edilir ve şahitlik yapamaz, hür bir Romalı ile

yönünde düzenleme yapmıştır. Gaudemet, s. 210; Umur, *roma hukuku*, s. 474; Gönenç, s. 28; Aksaray, s. 84; Erişgin, s. 18.

²⁵ Kadınların doğaları itibariyle zayıf oldukları inancı kırılrsa da söz konusu inanç bir gelenek (*moribus*) olarak Roma toplumunda yer edinmeyi sürdürmüştür. Gardner, *roman citizen*, s. 88.

²⁶ Gaius, *Institutiones*, I.190-191; Umur, *roma hukuku*, s. 472; Gönenç, s. 26; Erişgin, s. 18.

²⁷ Gönenç, s. 28; *Codex Theodosianus*, VIII.17.2-3. Gaudemet'e göre *Codex Theodosianus*'taki bu pasaj hatalı yorumlanmaktadır. Gaudemet'e göre kadınlar üzerindeki vesayet 4. yüzyılın sonlarında ortadan kalkmış, 410 yılındaki bu düzenleme ise yalnızca işlevini yitirmiş olan *ius liberorum*'u ortadan kaldırmak için çıkartılmıştır. Gönenç, dipnot 56; Gaudemet, s. 210.

²⁸ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, XXXIV.

²⁹ Tamer, s. 68-69; 80.

evlenemezdi.³⁰ *Lex Iulianın* muhatabı kadınlardı. Erkeklerin yalnızca *incestum*, *lenocinium* ve *stuprum* söz konusu olduğunda cezaya tabi tutuldukları düşünülmektedir.³¹ *Lex Iulia* düzenlemelerine toplum tarafından riayet edilmediği ve çeşitli yollarla kanunun delindiği aktarılmaktadır.³² Fakat düzenlemenin asıl önemli yanı, bu tarihten itibaren yapılmış olan kadın sürgünlerine hukukî dayanak sağlamış olmasıdır.

Herhangi bir resmî görevi bulunmamakla birlikte, kadının kamu hayatına dahil olması, Roma toplumunun yozlaşmasının önemli bir tezahürü olarak görülmüştür. Augustus ideal Romalı kadın figüründen hareketle kadınları kamu hayatından uzaklaştırmaya ve soyutlamaya yönelik bazı düzenlemeler yapmıştır. Genç kızların yanlarında vasileri olmadan oyun ve gösterilere katılmaları yasaklanmış, kılıç oyunlarını kadın ve erkeklerin bir arada izleme uygulaması kaldırılmış ve kadınlar için üst sıralarda özel bölümler oluşturulmuştur. Kadınların, atlet gösterileri ve tiyatroya gitmeleri bir takım engel ve kısıtlamalarla gerçekleştirilebilmiştir.³³ (Görsel 7-8)

Augustus döneminde evlilik ve çocuk yapmayı teşvik eden *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ve *Lex Papia Poppaea*³⁴ düzenlemeleri Romalı kadının vesayet altından kurtulmasının önemli adımlarından olmuştur. İÖ 18-17 tarihli *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*'a göre 20 ile 50 yaş aralığındaki kadınlar ve 25 ile 60 yaş aralığındaki erkeklerin³⁵ evlenmesi, evli ailelerin ise çocuk sahibi olması zorunluluğu getirilmiştir. Geleneksel olarak dul kalan bir kadının yeniden evlenmemesi bir erdem olarak görülse de, muhtemelen nüfusu arttırmak gayesiyle, kocası ölen kadının bir yıl, boşanmış olan kadının ise altı ay içinde yeniden evlenmesi zorunluluğu getirilmiştir. Düzenlemenin evlilik gereğine uymayanlar, kendilerine bırakılan mirasın tamamından; evli olup çocuk yapmayanlar ise

³⁰ Thomas A. J. McGinn, "Concubinage and the Lex Iulia on Adultery", *Transactions of the American Philological Association*, Sayı: 121, 1991, s. 341; Tamer, s. 221; 223-224; Gönenç, s. 134-135; Aksaray, s. 94; Palaz Erdemir ve Barman, s. 272.

³¹ Tamer, s. 223.

³² Tamer, s. 102.

³³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, XXXI; XLIV.

³⁴ Söz konusu kanun dönemin *consulları* M. Papius Mutilus ve Poppaeus Secundus tarafından önerildiği için bu adı almıştır. Synnove Des Bouvrie, "Augustus' Legislation on Morals", *Symbolae Osloenses*, Sayı: LIX, 1984, s. 94.

³⁵ Bouvrie, s. 94; Bazı kaynaklarda muhtemel yazım hatalarından ötürü farklı yaş aralıkları verilmektedir: Zorunluluğun 20-50 yaş aralığındaki erkekler ve 25-60 yaş aralığındaki kadınlar için getirildiği. Gönenç, s. 134; Kadınlar için evlenme zorunluluğunun 20-25 yaş aralığına getirildiği. Palaz Erdemir ve Barman, s. 273.

kendilerine bırakılmış olan mirasın yarısından mahrum bırakılarak cezalandırılmaları öngörülmüştür.³⁶ İS 9'da temelde *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*'un ortaya koyduğu ilkelerin tadil edildiği ve pekiştirildiği *Lex Papia Poppaea* çıkarılmıştır. *Lex Iulia*'nın kocası ölen kadının bir yıl içinde, boşanmış kadının altı ay içinde evlenmesi maddesi, kocası ölen kadın için iki yıl, boşanmış kadın için bir buçuk yıl olarak belirlenmiştir.³⁷ *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ve *Lex Papia Poppaea* düzenlemeleri çocuk sahibi olmaya özendirme adına teşvik de sunmuştur. Buna göre üç çocuk sahibi olan hür Romalı kadının ve dört çocuk sahibi olan azatlı kadının üzerindeki vesayetin (*tutela*) kaldırılacağı taahhüt edilmiştir.³⁸ Bu ayrıcalığın (*ius liberorum*) tanınmasıyla birlikte kadın üzerindeki vesayet kalkması yönünde önemli bir adım atılmıştır. *Princeps Claudius* döneminde çıkarılan *Lex Claudia de Tutela Mulierum* ile yetişkin kadın üzerindeki *agnatio* hısımlığından doğan erkek vesayeti kaldırılmıştır.³⁹

Roma'da siyasî işlevi dolayısıyla kamusal alan da erkeklere ayrılmıştır. Romalı kadınlar oy verme, kamu görevi üstlenme ve adli süreçlere katılma (*provocatio*) gibi haklardan mahrum bırakılmışlardır.⁴⁰ Kadınların hareket alanının ev ile sınırlandırılmış olması, kamuya yönelik işlerinde bir erkek aracıya ihtiyaç duymaları gereğini doğurmuş ve bunun bir yansıması olarak *tutela* olgusu oluşmuştur. Bu olgu, kadınların kamuyla ilişkisinin resmî yöntemi olarak takip edilmiştir. Roma, yapılanması ve devlet tarzı itibarıyla uzun süreli savaşların içinde bulunması ve bu sebeple devletin odak noktasının buraya yönelmesiyle kadınların üzerindeki erkek hakimiyeti ve aracılığının zayıfladığı dönemler olduğu görülmektedir. Kadınlar bu dönemlerde ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda alışılanın ötesinde, belirli sınırlar içerisinde kamuda yer almaya başlamışlardır. Bu atılımların geleneksel toplumun ve dolayısıyla devletin aleyhine gelişmeler olduğu

³⁶ Tamer, s. 18; Gönenç, s. 133-134; Aksaray, s. 91-92; Palaz Erdemir ve Barman, s. 273.

³⁷ Bouvrie, s. 94; Aksaray, s. 96; Palaz Erdemir ve Barman, s. 274. *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* düzenlemelerinin toplumda (özellikle *honestiores* mensupları arasında) hoşnutsuzluk yarattığı ve kabul görmediği görüldüğü için, kanun içerisinde bazı değişikliklere, iyileştirmelere gidilmesi gerekli görülmüştür. Bu bağlamda verilmiş olan ayrıcalıklara rağmen *honestiores* mensuplarının kızlarını Vesta bakireliğine vermeye yanaşmadıkları görülmüş ve *Lex Papia Poppea* ile yeni ayrıcalıklar getirilmiştir. Yine boşanmış ve dul kadınların yeniden evlenmesi öngörülen sürelerin daha uzun bir araya yayılması yönünde bir düzenleme getirilmiştir. Cassius Dio ihtiva ettikleri maddeler ve amaçları doğrultusunda söz konusu iki kanunu bir kanun gibi zikretmiş ve bu adlandırma (*Lex Iulia et Papia*) kabul görmüştür. Adam M. Kemezis, "Augustus the Ironic Paradigm: Cassius Dio's Portrayal of the Lex Julia and Lex Papia Poppea", *Phoenix*, Cilt: 61, Sayı: 3, 2007, s. 274-275.

³⁸ Bkz. Dipnot 24.

³⁹ Umur, *lügat*, s. 116; Aksaray, s. 97.

⁴⁰ Tamer, s. 76-77.

düşüncesi, yöneticileri önlem almaya, ceza ve düzenlemeler getirmeye itmiştir. Roma tarihinde görülen ilk toplu kadın sürgün cezası bu düşünceyle verilmiştir.⁴¹ Bireysel kadın sürgün cezaları da ekseriyetle Augustus'un oluşturduğu hukukî ve sosyal zeminin dışına çıkan kadınları cezalandırmak için kullanılmıştır.

Roma'da kadın ve erkek figürünün nasıl şekillendiği ve neler ifade ettiği göz önüne alındığında kadınların politikada nasıl yer edinebilecekleri de ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Romalı kadının siyasette yer edinme şekli yine ancak kadına yakıştırılan erdemler üzerinden geçmektedir. Buna göre bir kadın politik gücü elinde tutamaz fakat politik gücü elinde tutan iyi bir yönetici doğurarak, yetiştirerek dolaylı ve perde gerisinde siyasette yer alabilir ve övgüye layık bulunabilirdi.⁴² Dolayısıyla kadınların siyasete dahil oluşu da ancak yetiştirdikleri, yakınlıkları bulunan yöneticiler, siyasetçiler aracılığıyla dolaylı yollarla gerçekleşmiştir. Augustus ile birlikte yaşanan siyasî dönüşüm, kadınların siyasetteki etkilerini arttırmış ve özellikle *princeps* ile yakın bağı bulunan siyasî kadın figürleri ortaya çıkmıştır. *Princeps* ailesine mensup kadınlar bu yakınlıktan gelen güçle bir Romalı kadına göre önemli siyasî güç ve özgürlükler elde etmiştir. Bu anlamda ilk önemli örnek *Augusta* unvanıyla⁴³ devlet yönetiminde yer edinmiş olan Livia olmuştur. Livia, Augustus ile birlikteliğinden bir çocuk sahibi olmasa da *Iulia gens*inin özellikle aile içi yönetimini üstlenmiş ve rehberlik etmiştir.⁴⁴ Livia'yı özel kılan, yüklendiği bu sorumluluk içerisinde hem Augustus'un arzu ettiği ahlakî sınırları korumayı başarmış olması hem de özgür, siyasette etkili bir kadın figürü olarak, kendisinden sonrakilere cesaret vermiş olmasıdır. Livia'nın, eşi Augustus'un yönetimine telkinler ve yönlendirmelerle etki ettiği bilinmektedir.⁴⁵ Yine Tiberius'un *princeps*liğe muvaffak olmasının da Livia'nın etkisiyle olduğu düşünülmektedir.⁴⁶ *Princeps* ailesine mensup kadınların sahip olduğu bu potansiyel gücün önemli bir

⁴¹ İÖ 213'te bir grup *matrona* genel ahlaka aykırı şekilde kamuda yer edinmeleri gerekçesiyle sürgün edilmişlerdir. Livius, *Ab urbe condita*, XXV.II.9; Kelly, s.161-162.

⁴² Jasper Burns, *Great Women of Imperial Rome: Mothers and Wives of the Caesars*, Routledge, London, 2007, s. 5.

⁴³ İlk imparator olarak anılan Octavianus, Augustus unvanıyla devleti yönetirken, eşi Livia'nın da Augusta unvanıyla yönetime sembolik bir katkısı bulunmaktadır. Suetonius, Livia'nın sağlığında bu unvanı reddettiği ancak Claudius *princeps*liğinde hatırası üzerine verildiğini aktarmaktadır. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XI.

⁴⁴ Guy de la Bedoyere, *Domina: The Women Who Made Imperial Rome*, Yale University Press, New Haven, 2018, s. 78.

⁴⁵ Seneca, *de Clementia*, I.9.6; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, IV; *Galba*, V; Ronald Syme, *The Roman Revolution*, Oxford University Press, London, 1939, s. 414.

⁴⁶ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXII-XXIII.

yansıması da Agrippina Minor'da görülmüştür. Agrippina, eşi Claudius ve yönetime gelmesini sağladığı oğlu Nero'nun *princeps*liğinde güçlü bir siyasî figür olarak yer edinmiştir.⁴⁷ Kadınları siyasî arenada gayri resmî de olsa var eden önemli araçlar, *princeps* olmaya yasal bir dayanağı olan erkek çocuğa ya da kocaya sahip olmaktı. Fakat mevcut *princeps*, yakınında bu türden ihtirasları taşıyan kimseleri fark ederse, bunu erkine karşı tehdit olarak gördüğü için bu adayları, ailenin kadın üyeleriyle birlikte bertaraf etmenin yollarını aramaktaydı. Tiberius bu anlamda Livia'yı yönetimden uzaklaştırırken Livia'ya duyulan saygıyı ve kendisinin yönetimi almasındaki etkisini hesaba katarak göreceli olarak uzlaşmacı olduğu söylenebilir. Fakat Nero annesi Agrippina'nın elinden siyasî gücü alabilmek için annesini öldürecek kadar ileriye gitmiştir.⁴⁸ Önemli sayıda kadın sürgün örneği bu düşünceden hareketle gerçekleşmiştir.⁴⁹ *Principatus* döneminin ilk kadın sürgünü Iulia Maior da sahip olduğu gücün bilinciyle bir Romalı kadına biçilen sınırları zorlamış ve bu tavrı babası Augustus'un düzenlemelerinin aleyhinde sert bir örnek oluşturduğu için sürülmüştür.⁵⁰

1.3. VESTA BAKİRELERİ

Anlatımlara göre Vesta kültü Roma'nın kuruluşundan daha kadim bir olgudur. Roma kuruluş efsanesine göre kurucu *rex* Romulus ve Remus bir Vesta bakiresi olan Rhea Silvia ile Mars'ın⁵¹ birlikteliğinden doğmuşlardır.⁵² Hellen mitolojisinde Ἑστία (Hestia) adıyla anılan Tanrıça, Kronos'la Reia'nın ilk kızları ve

⁴⁷ Kadınların yönetimde bu denli sivrilmeleri toplum tarafından hoş karşılanmamış, ayrıca *princeps*ler ile aralarında otorite savaşına sebebiyet vermiştir. Bkz. Dipnot 14.

⁴⁸ Anthony A. Barrett, *Livia: First Lady of Imperial Rome*, Yale University Press, London, 2002, s. 73vd. Tiberius ile Livia arasındaki siyasî mücadele her ne kadar daha yumuşak yaşansa da Tiberius'un Livia'nın ömrünün son yıllarında yönetiminden tümüyle uzaklaştırdığı, ölümü ardından cenaze törenini geciktirdiği ve vasiyetnamesini geçersiz kıldığı da bilinmektedir. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LI.

⁴⁹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LIII; *Caligula*, V-VI.

⁵⁰ Palaz Erdemir, *Günday ve Barman*, s. 64-65.

⁵¹ Hellen mitolojisinde yer alan Ares'in Roma *pantheon*undaki karşılığı olarak görülmektedir. Öte yandan İtalic dinlerde çok eskiden beri var olduğu da düşünülmektedir. Esasen savaş tanrısı olarak anılsa da yegâne sıfatının bu olmadığı bilinmelidir. Mars, savaşın yanı sıra tarımı, bitkilerin sürgün gücünü (efsaneye göre Mars da bu yolla Iuno'dan doğmuştur) de ifade etmekteydi. Fakat kendisine yakıştırılan asıl sıfat savaş ve savaşla birlikte anılan ilkbahar ve gençlik olmuştur. Roma devlet tarzını en iyi yansıtan tanrıların başında gelmektedir. Grimal, s. 460-461.

⁵² Cicero, *de Divinatione*, I.40; Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Romulus*, 3; Strabon, *Geographika*, V.3.2; Appianos Alexandreus, *Historia Romana*, 1.2; Sextus Aurelius Victor, *Origo Gentis Romanae*, XIX.5; Tamer, s. 43; Sarolta A. Takacs, *Vestal Virgins, Sibyls, and Matrons: Women in Roman Religion*, University of Texas Press, Austin, 2008, s. 7; Grimal, s. 461; 693-694; Bonnie MacLachlan, *Women in Ancient Rome*, Bloomsbury, London, 2013, s. 8.

Zeus ile Hera'nın kız kardeşidir. Zeus, Hestia'nın isteği üzerine ona ebedi iffeti ve bakire kalma hakkını bahsetmiştir. Hestia'ya bundan başka bütün evlerde ve tanrıların konutlarında özel bir külte sahip olma ayrıcalığı verildi. Diğer tanrı ve tanrıçaların dünya ile ilişkileri olmasına karşın Hestia'nın yegâne konutu Olympos'taydı ve bu nedenle efsanelerde rol almamış ve soyut bir prensip olarak idealize edilmiştir. Ocağı temsil eden tanrıça, Roma *pantheonunda* Vesta adıyla yer almıştır.⁵³

Ocak kültü, Roma ailesinin birliğinin ve selametinin bir nişanesi olması bakımından büyük önem atfedilen bir inaniştir. Vesta Tapınağı, Roma devletinin birliğini ve toplumun genel ahlakını temsil etmiştir. Vesta bakireleri ise bu birliğin ve ahlakın koruyucuları olarak tayin edilmişlerdir. Önceleri iki bakire görevlendirilirken daha sonra bu sayının altıya çıktığı düşünülmektedir. Bu göreve getirilecek olan kızlar, genelde köklü ve nezih ailelerden seçilmişlerdir. Ailelerinden küçük yaşta (6-10 yaş aralığında) alınan kızlar, Vesta hizmetine verilir ve burada 30 yıl boyunca iffetlerini ve yanan ateşi korumaları beklenirdi. 30 yıllık süreçte ilk bölüm eğitime, ikinci bölüm öğrenilenlerin uygulanmasına ve son bölüm de öğrenilenlerin bir sonraki nesle aktarılmasına ayrılmıştır. Bu sürecin ardından görevini tamamlamış olan Vesta bakiresi isterse görevini sürdürebilir veya normal hayata dönebilirdi.⁵⁴

Vesta bakireleri Romalı kadın üzerindeki dinî ve hukukî kısıtlamaların dışında tutulmuştur. Vesta bakireleri, ailelerinden alındıkları andan itibaren mevcut *paterfamilias* vesayeti (*tutela*) altından çıkar ve kendi hukukuna tabi (*sui iuris*) bulunurdu. Bu anlamda Augustus döneminde çocuk sahibi olmaya teşvik amacıyla şartları taşıyan kadınlara verilen ayrıcalık (*ius liberorum*) dışında vesayet altında bulunmayan tek Romalı kadın grubu Vesta bakireleri olmuştur. Vesta bakireleri mahkemelerde şahitlik yapabilmiş ve vasiyet düzenleme hakkına sahip olmuşlar⁵⁵ ve ayrıca kendilerine *lictor*⁵⁶ ayrıcalığı da tanınmıştır.⁵⁷ Augustus döneminde sayılarının

⁵³ Grimal, s. 280; 799.

⁵⁴ Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Numa*, 10.1-2; Ross Shepard Kraemar, *Her Share of Blessings: Women's Religions Among Pagans, Jews, and Christians in the Greco-Roman World*, Oxford University Press, Oxford, 1993, s. 81-82; Jane F. Gardner, *Women in Roman Law and Society*, Routledge, London, 1995, s. 22; 25; Tamer, s. 53; Gönenç, s. 175-177.

⁵⁵ “Öyle ya, niçin bir kadının kendisine ait parası olmasın? Niçin bir Vesta bakiresinin mirasçısı olabiliyor da, annesinin olamıyor?” Cicero, *De Re Publica*, 3.X.17.

⁵⁶ *Lictor/lictors*: Magistraların emirlerini yerine getirmek adına maiyeti altında bulunan ve sırtlarında içinde bir baltanın olduğu bir demet çubuk taşıyan görevlilere verilen isimdir. Umur, *lügat*, s. 127.

⁵⁷ Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Numa*, 10.3; Gardner, *law and society...*, s. 5; 23-24; Grubbs, s. 24; Tamer, s. 53; Gönenç, s. 176.

ve sahip oldukları ayrıcalıkların arttırılmasına rağmen ailelerin kızlarını tapınağa vermekte pek de hevesli olmadıkları görülmektedir.⁵⁸

Vesta Tapınağı Roma toplumunun ahlakî değerlerini temsil etmesi bakımından devletin ve toplumun çöküş içerisinde olduğu dönemlerde sorunun kaynaklarından biri olarak görülmüştür.⁵⁹ Bu sebeple toplumun ahlakî çöküşte olduğu inancıyla hareket eden Augustus ve Domitianus gibi *princeps*ler bu kaynağa inmiş ve toplumsal ahlak reformları geliştirirken Vesta Tapınağı ile Vesta bakireleri üzerinde soruşturmalar yapmış ve düzenlemelere de gitmişlerdir. Neticede iffetsizliğe bulaşmış olan Vesta bakireleri geleneklerin öngördüğü şekilde diri diri toprağa gömülürken, suç ortakları erkekler de ağır cezalara çarptırılmış veya sürgüne gönderilmişlerdir.⁶⁰

Toplumun ahlakını ve iffetini öncelikle kadın üzerinden okuyan Roma idarî yapısı, hukuku ve sosyal yapısı kadına uygun görmediği ve gayri ahlakî olarak nitelediği durumlardaki kadınları sadece toplumun kurallarıyla yargılamakla yetinmemiş, hukukî cezalarla da tedip etmeye çalışmıştır. Toplumda kadının davranışları üzerinden okunmaya çalışılan ahlak kavramının korunması için özellikle bu konuya atfedilmiş olan Vesta ve onun hizmetkarları Vesta bakireleri önemli bir sembol olarak görülmüşlerdir. Esasen Romalı erkek, kadınların nasıl yaşaması gerektiği konusunda bu türden kuralları oluştururken ilk gaye kadınları kısıtlamak değil de erkek içgüdüsüyle onları devrin şartları içerisinde çeşitli tehlikelere karşı koruyup kollamak amacıyla oluşturulmuş, temellendirilmiş olabilirler. Toplumun lehine olacağı düşünülen ve daha çok “kadını kısıtlama” şeklinde tezahür eden bu uygulamalar, zamanla erkeğin lehine kadının insanî haklarını elinden alan tabulara ve kanunlara dönüşmüştür.

⁵⁸ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, XXXI; XLIV. Ailelerin kızlarını vermeye yanaşmamaları, görevin zorluğu ve/veya soylu ailelerin aralarındaki ilişkilerde evlilik bağının önemli bir araç olması ve kızların bu bağ için *paterfamilias* hakimiyeti altında tutulmak istenmesi gibi sebeplerden ötürü olmalıdır.

⁵⁹ Catharine Edwards, *The Politics of Immorality in Ancient Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993, s. 44. Vesta bakirelerinin dinî açıdan temsil ettikleri değerler bakımından Roma devletinin esenliğinde önemli bir dinî etki oluşturduklarına inanılmıştır. Bu doğrultuda, bakireliklerini yitirmeleri dinî bir ahlaksızlıktan öte devlete ihanet (*maiestas*) olarak algılanmış ve bu yönde gelişen ahlaksızlıklar *utilitas publica* prensibi gereği çok ağır cezalandırılmıştır. Halide Gökçe Türkoğlu, “Roma Hukukunda Humanitas ile Maiestas Populi Romani Arasındaki Bağlantı”, *TBB Dergisi*, Sayı: 96, 2011, s. 249.

⁶⁰ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Domitianus*, VIII.

İKİNCİ BÖLÜM

ROMA SÜRGÜN SİSTEMİ

2.1. HELLEN SÜRGÜN ANLAYIŞI VE ROMA İLE BAĞLANTILARI

Roma Hukuku, hükümleri ve sistemiyle geniş bir tarihi süreçte gelişim göstermiş, özgün bir yapıdır. Bu yapının gelişim sürecinde, çözüm ve uygulamaların Roma şehri ve toplumundan kaynağını aldığı ve bu kültür ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda gelişim gösterdiği söylenebilir. Uygulamalardaki bu özgünlük kabul edilmekle birlikte, hukukun ve ceza sisteminin felsefî alt yapısında önemli bir Hellen etkisinin var olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle kamu hukuku ve siyaset bilimindeki Hellen kaynaklı kuramların Roma'nın devlet tarzı itibarıyla uygulamaya konularak, sistemli bir hukuk ve siyasî işleyiş geliştirildiği görülmektedir. Bu etki, İÖ ikinci yüzyılın münevverleri (Scipio Aemilianus ve çevresi), ardından özellikle Cicero ve Seneca'nın görüş ve önerileriyle Roma hukukunda ve ceza yargılamasında, yargıç rolüyle *princeps*lerin bu olgular üzerinden ortaya koydukları politikaları ile de Roma siyasetinde önemli ölçüde hissedilmiştir.⁶¹ Bu bağlamda iki toplumun sürgün terimi ve uygulamasına yaklaşımlarında ve bu uygulamaların bireyler ve devlette ifade ettikleri manalar bakımından güçlü benzerlikler olduğu görülmektedir. Bu hususta öncelikle suçluya cezanın niçin gerekli olduğunu ve sürgün yönteminin bu gereklilik içerisindeki rolünü incelemek gerekmektedir.

İdeal insan, insanların en mutlusu, ruhunda kötülük taşımayandır.⁶² Mutlulukta bu kişilerin ardından ise kötülükten arınmış olanlar bulunur. Bu kişiler, işledikleri suçlara karşılık cezalarını çekmiş olan kimselerdir. Bu kişiler bu cezalardan yararlanıp daha iyi bir birey veya daha az kötü bir bireye dönüşebilir, ruhlarını kötülüklerden arındırarak, cezayı bir iyileşme, arınma süreci olarak değerlendirebilir. Tüm bu geçirilen sürece şahit olanlar ise, verilen bu cezalar karşısında suç işlemekten çekinirler. Buna karşın suçlunun cezasız bırakılması ise

⁶¹ Havva Karagöz, “Stoisyen Düşüncenin Roma Hukukuna Etkisi ve Doğal Hukuk (Ius Naturale) Anlayışı”, *Doğubatı Düşünce Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 50, 2009, s. 103-107.

⁶² Fakat bu ideale ancak bilge insan ulaşabilmektedir. Öyleyse kahir ekseriyet, cezasızlık ve suçun herkesçe bilinmeyeceği imkânı elde ederse haksızlık etmekten, suç işlemekten çekinmeyecektir. Cicero, *De Officiis*, III.72.

kötülüğü korumakla birlikte, bir suçun cezalandırılmamasıyla ortaya çıkacak haksızlık temelinde yeni kötülüklerin oluşmasına ve sürdürülmesine yol açacaktır.⁶³

Haksızlıkları ortadan kaldırmak ve adaleti toplum geneline yaymak, kent düzenini sağlamakta önemli yer tutan prensiplerdir. Ceza sistemi, teknik olarak bu düzeni sağlamakta önemli düzenleyici olgulardan birisidir. Toplum düzeninin korunmasında, uygulanabilirliği ve tedip edici etkisi sebebiyle sürgün cezasının öne çıktığını görmekteyiz. Atinalılar şehrin düzenine karşı tehdit oluşturan bireyleri şehrin bünyesindeki bir hastalık olarak kabul etmişlerdir. Şehrin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için bu hastalıkların bünyeden çıkartılması, şehrin dışına sürülmesi gereği duyulmuştur.⁶⁴ Atina yasaları, bu yolla sürgüne zarar vermekten ziyade, suçlu ve toplumun yararına bir düzeltmeyi hedeflemektedir. Bu cezayla birlikte suçlu, ülkeye geri dönsün veya dönmesin⁶⁵ suçunun farkına vararak suç işlediği andan daha az kötü duruma gelmesi ya da daha iyi biri olmasının sağlanabileceği düşünülmüştür. Ayrıca suçlunun toplum dışına sürülmesiyle, bu suçun topluma yakıştırılmadığı, kabul edilmeyen bir davranış olduğu gösterilmektedir.⁶⁶ Claudius Saturnius, Hellen toplumunun sürgüne bakış açısını “*Homeros’un da dile getirdiği*⁶⁷ üzere, *Hellenler arasında kazara cinayet işleyen kişiler gönüllü olarak sürgüne giderek kefaretlerini ödemişlerdir.*”⁶⁸ Şeklinde ifade etmiştir. Cicero’nun aktardığı üzere, Roma kanunları da sürgünü bir zarar verme yöntemi olarak değil, aksine sürgün yoluyla kefareti ödeme yolunu seçen kişiye bir sığınma imkânının tanınması ve kendisinin seçtiği bu cezadan başka bir cezaya çarptırılmaması yönünde şekillenmiştir.⁶⁹ Bu noktada sürgün, hukukî açıdan suç işleyen kişinin ya da suçlu olduğu iddia edilen bireyin, suçu itiraf ve kabullenme, dolayısıyla daha ağır cezadan kurtulmasının bir yolu olarak da görülmektedir.

Cinayet sebebiyle sürgüne gitmiş kişi, öldürdüğü tarafla uzlaşma veya bağışlanma gerçekleşmeden Attika’ya dönmesi halinde kanunlarca öldürülmesinde

⁶³ Platon, *Gorgias*, 477a; 478e; 479d; 525b.

⁶⁴ Platon, *Leges*, V. 735e; V.736a.

⁶⁵ Platon, bir suç dolayısıyla sürülen kişinin vatandaşlık haklarının tümünü yitirmemesi gerektiğini savunmuştur. Platon, *Leges*, IX. 855c. Dolayısıyla vatandaşlara cezasını çekme ve dönüş fırsatı verilmesi hedeflendiği söylenebilir ki bu görüş Roma’da da Tiberius’un *deportatio* ile birlikte sürgünlerden tüm vatandaşlık haklarının alınması düzenlemesine dek uygulanmıştır.

⁶⁶ Platon, *Gorgias*, 35; Platon, *Leges*, IX. 854d-e.

⁶⁷ Homeros, *Ilias*, XXIII.85-90.

⁶⁸ *Digesta*, 48.19.16.8; Elizabeth Holden Rocovich, *Exile in Roman Life and Thought from Augustus to Constantine*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Chapel Hill, 2004, s. 13-14.

⁶⁹ Cicero, *Pro Caecina*, 100.

hiçbir sakınca görülmemiş ve öldüren kişinin hiçbir yasal sorumluluk altına girmeyeceği taahhüt edilmiştir.⁷⁰ Bu prensibi Romalılar da uygulamış ve Müttefikler Savaşı'na (İÖ 91- İÖ 88) dek sürgünler için Roma şehrinde, bu tarihten itibaren ise tüm Italia'da⁷¹ bulunmayı yasaklamışlardır. Aksi hâlde yakalananların öldürülmesi kanunlar önünde meşru görülmüştür.⁷²

Genel ahlakî değerlere aykırı davranan, şehrin dinine ve kutsallarına saygısızlık edenlerin karşısında toplumda doğal bir birleşme olduğunu görmekteyiz. Toplumun kabul etmediği bu yöndeki emareleri gösteren bireylerin doğal süreçle toplumdan dışlanmasını, çeşitli davalar ve düzenlemeler ile fizikî olarak da şehrin bünyesinden çıkartılması izlemektedir. Elbette bu suçlamaların, cinayet gibi elle tutulur bir davranıştan öte, çok daha izafi değerlendirmelerle yapılabildiği ve halkın çoğunlukla bu kişilere tavır almakta hızlı ve doğal bir örgütlenme içerisinde olduğunu da göz önünde tutmak gerekmektedir. İÖ 500 yılında Klazomenai'de⁷³ doğan Anaksagoras, muhtemelen süregelen Pers-Atina mücadelesinin etki alanında olan Ionia'dan ayrılarak, duyduğu entelektüel ilgiyi karşılayabilecek bir çevre sunması sebebiyle Atina'ya yerleşmiştir. Atina'da Perikles ve münevver bir çevre ile iyi ilişkiler kurmuş ve burada önemli çalışmalar sürdürmeye muvaffak olmuştur. Fakat akıl yürütmede kullandığı yöntem filozofa karşı dinsizlik suçlamalarının yükselmesine sebep olmuştur. Bu anlamda en şiddetli tepki, Güneş ve Ayı tanımlama şekline yöneltilmiştir. Anaksagoras, genel kabule göre tanrısız sıfatlarla tanımlanan bu olguları, gözlemleri sonucu ilmî bir yaklaşım içerisinde yorumlayarak iki kütle

⁷⁰ Demosthenes, *Kata Aristokratous*, 23.31; Edwin Carawan, *Rhetoric and the Law of Draco*, Oxford University Press, Oxford, 1998, s. 77; Rocovich, s. 15. Drako kanunlarında yer alan bu prensibi Platon da desteklemektedir: Platon, *Leges*, 871.

⁷¹ İÖ. 91-88 yılları arasındaki bu mücadeleye dek Roma'dan sürgün edilen kişiler çoğunlukla Neapolis, Praeneste ve Tibur gibi *civitas libera* (kendi kanunlarıyla yönetilen) ve *civitas foederata* (Roma ile antlaşması bulunan) bölgelere yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Fakat bu mücadeleler ardından bu devletler bütünüyle Roma hakimiyeti altına girmiş ve tüm Italia'da kendi hakimiyetini sağlayan Roma, sürgünlere bu tarihten itibaren tüm Italia'da bulunmayı yasaklamıştır. Polybius, *Histories*, VI.14; Richard A. Bauman, *Crime and Punishment in Ancient Rome*, Routledge, New York, 2004, s. 14; Gordon P. Kelly, *A History of Exile in the Roman Republic*, Cambridge University Press, New York, 2006, s. 17; 55; Halide Gökçe Türkoğlu, *Roma Hukukunda Suç ve Ceza*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 113-114.

⁷² Cicero, *Pro Caecina*, 100; Gaius, *Institutiones*, I. 128; *Institutiones Iustiniani*, I. XII. 1; Türkoğlu, s. 113. Söz konusu kişiler kanun önünde ölü sayılmaktadır. Bu sebeple herhangi bir Roma vatandaşı tarafından yasaklanan bölgede yakalandıklarında öldürmelerinde hiçbir cezai karşılık belirlenmemiştir. Sürgünler, Roma hukuku önünde ölü konumunda sayılsalar dahi, tüm vatandaşlık haklarının ellerinden alındığı, vatandaşlıktan çıkarıldıklarını söylemek de mümkün değildir. Nitekim Roma vatandaşlığı ancak vatandaşın kendi isteğiyle bir başka devletin vatandaşlığını aldığı anda kaybedilir: “kanunlarımıza göre hiçbir kimse iki şehrin birden vatandaşı olamaz.” Cicero, *Pro Caecina*, 100.

⁷³ Günümüzde İzmir'in Urla ilçesi sınırları içinde yer alan antik şehir.

olarak değerlendirmiştir. Anaksagoras yine bu yaklaşımla *kosmosun* (evren) işleyişini de dinî ve tinsel bir bağ kurmaksızın *nous* (akıl/zihin) tarafından yönetildiği yorumunu getirmiştir. Tüm bu faaliyetleri, Anaksagoras'ın dinsizlikle suçlanmasına yol açmıştır. Davanın neticesi bilinmemekle birlikte genel görüşe göre Anaksagoras, Perikles'in desteği ve önerisiyle sürgüne gitme yolunu seçmiş ve ömrünün kalanını Lampsakos'ta (Lampseki) geçirmiştir.⁷⁴

Anaksagoras'ın yargılanması Atina şehrinin hafızasındayken, tarihe hem felsefedeki yeri hem de bu yargılama özelinde büyük etki bırakacak olan Sokrates'in yargılanması yapılmıştır. Dinsizlik, gençlerin ahlakını bozma ve öğretileriyle onları ahlaksızlığa sürükleme gibi suçlamalarla⁷⁵ dava edilen Sokrates, aslında Anaksagoras'ın aksine tanrılara inanmama yönünde bir öğretisinin olmadığı ve Aristophanes'in eserlerinin aksine⁷⁶ kendisinin toplumun değerlerinin aksine bir öğreti sunmadığını dile getirmektedir.⁷⁷ Bu davayı özellikle konumuz açısından önemli kılan yön, Sokrates'in sürgüne karşı tavrıdır. Atina yasalarına itaat etmemekle suçlanan Sokrates, devleti ayakta tutan olgunun yasalar olduğu bilinciyle, hakkındaki haksız kararın kaynağını yasalardan bağımsız olarak insanlara dayandırmıştır. Eğer sürgüne giderse uğradığı bu haksızlığa, haksızlıkla cevap vereceğini düşünmüştür.⁷⁸ Sokrates'in gözünde sürgüne gitmek, her ne kadar toplum kendisini suçlu bulsa da en başta o topluma, bu yasalara tabi bulunmuş atalarına ve o ataların yasalara riayet ederek ayakta tutmuş olduğu devlete haksızlık etmek

⁷⁴ Platon, *Apologia Sokratous*, 26d; Platon, *Phaidros*, 270a; Cicero, *De Re Publica*, 1.XVI.25; Çiğdem Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, Alfa, İstanbul, 2016, s. 119-124; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 288-307.

⁷⁵ Bu tarz suçlamalarda genellikle siyasî etkenlerin de olduğunu, bunun ötesinde asıl dava motivasyonunu sağlayanın da bu siyasî çekişmeler olduğu söylenebilir. Sokrates'in, oligarşi sürecinde yeniden demokrasiye geçme faaliyetlerinde yer almaması sebebiyle, Anytos ve taraftarlarınca hedef alındığı ve davayı açanların da bu kişiler olduğu bilinmektedir. Dürüşken, s. 145. Sokrates'in aristokratlar arasındaki etkisinden ötürü bu siyasî harekete katılmaması, bu yönde hedefleri olan politikacıların yeterli desteği bulamama korkusuyla Sokrates'i hedef almaya yönelttiği söylenebilir. Anaksagoras'ın suçlamalarının da siyasî yönü olduğu düşünülmektedir. Bu fikir özellikle Anaksagoras'ın Perikles ile olan ilişkileri üzerinden temellendirilmektedir.

⁷⁶ Aristophanes, *Nephalai* (Bulutlar) adlı eserinde Sokrates'i para karşılığında ders veren sofistler gibi ele alarak, verdiği eğitimlerde gençleri aile düzeninin ve devlet yasalarının aleyhinde kışkırtan, tıpkı Anaksagoras'ın yaptığı gibi devletin tanrıları yerine akla dayalı yeni terimler getirip adeta yeni bir *pantheon* oluşturan, tehlikeli bir rehber olarak sunuyordu. Bu betimlemeler Anaksagoras sarsıntısını geçirmiş Atina toplumunda Sokrates'e karşı doğal bir karşıtlığı beraberinde yükseltmiştir. Dürüşken, s. 146-147. Komedyacı yazarı olan Aristophanes eserlerinde halkın benimsediği, değer verdiği alışkanlıklar ve olgular üzerine semboller aracılığıyla güçlü eleştiriler getirmiş bir yazardır. Eserindeki Sokrates betimlemesinin, Sokrates karşıtlığına katkı sunduğu ve idama giden süreçte payı olduğu düşünülmektedir. Sokrates'in bu sebeple onun bu yönüne işaret edip, kendisine *Nephalai*'da yakıştırılan suçları işlemediğini dile getirme ihtiyacı duymuş olabilir.

⁷⁷ Platon, *Apologia Sokratous*, 26c.

⁷⁸ Platon, *Kriton*, 54b; 54c.

anlamına gelmekteydi. Sokrates'e göre haksızlığa uğradığı düşünülen kişilerce devlet ve mahkemelerinin kararları hiçe sayılırsa, devlet ayakta kalamazdı. Tüm bu inandığı değerler üzere Sokrates, fırsatı olmasına rağmen sürgün seçeneğini tercih etmemiştir.⁷⁹ Finley, Sokrates'in Anaksagoras'ın yolundan gitmemesini özellikle Atinalı olması ve bu şehir ile yasalarına verdiği değer sebebiyle sürgünün kendisi için çok daha farklı anlamlar içermesine yormaktadır.⁸⁰ Bu anlayış, Romalılar için de büyük önem taşıyan bir prensipti. Cicero, Catilina Tertibi'ne karşı mücadelesinde de ardından bu dönemdeki kararları yüzünden sürgün edildiğinde de tüm kararlarını devleti ayakta tutmak için aldığını dile getirmekteydi.⁸¹ Sürgünden geri çağırıldığında verdiği söylevde de kendisinin devletin işlevini kaybettiğini ve ortadan kalktığını dile getirirken, devletin tesis edilmesiyle birlikte kendisinin de Roma'ya döndüğünü vurgulamaktadır:

“Eğer maruz kaldığım sıkıntının ebedi olduğunu düşünseydim, sonsuza dek sürecek bir acıdansa bizzat ben kendimi ölümle cezalandırırdım. Fakat devletteki düzenin bu kentten benden daha kısa süre uzak kalacağını anladığımda, ben bu düzen bozulduktan sonra kentte kalmaya devam etmek istemedim ve rejime yeniden işlevsellik kazandırılır kazandırılmaz bu düzen beni de peşinden geri taşıdı.”⁸²

Cicero, devletin geleceği için kendisinin sürgüne gitmesinin daha iyi olduğunu gördüğü ve devleti adına daha iyisine sebep olacağını düşündüğünden ötürü sürgüne gittiğini vurgulamaktadır. Aksi halde sürgüne karşı Sokrates'in yolundan gidip, ölümü seçmekte kuşku duymayacağını da ortaya koymaktadır.⁸³

Bu örneklerden politikacıların sürgüne bakışı ve siyasî sürgünlerin Atina ve Roma için önemli benzerliklere sahip olduğu görülmektedir. İki toplumda da mutlak yönetim tarzları *tyrannos* ve *rex* tecrübeleri önemli travmalar yaratmış ve halk bu unvanlara sahip yöneticilere karşı ihtiyatlı davranmıştır.⁸⁴ Bu anlayıştaki yöneticilerin getireceği yıkımın önüne geçmek adına siyasî dengenin sağlanmasını önemsemiştir. Sürgün, bu amaca yönelik geliştirilen kurumsal araçların arasındadır. Bu yolla, siyasî güvensizlik ortamında rakipler birbirleriyle kitlesel kısımlara

⁷⁹ Platon, *Kriton*, 50-52; Seneca, *Epistulae Morales*, 24.

⁸⁰ Moses I. Finley, *Antik ve Modern Demokrasi*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 127.

⁸¹ C. Cengiz Çevik, *Roma'da Siyaset ve Felsefe*, İthaki, İstanbul, 2019, s. 185-186.

⁸² Cicero, *Post reditum in senatu*, XIV. 34; D. R. Shackleton Bailey, *Cicero Back from Exile: Six Speeches Upon His Return*, American Philological Association, Chicago, 1991, s. 22.

⁸³ Cicero'nun sürgüne gitmesi, Platon'un ortaya koyduğu cesaret tanımına uygun olarak kendisini Roma toplumu için tehlikeye atmasıdır. Cicero, *De officiis*, I. 63.

⁸⁴ Cicero, *De Re Publica*, 1.XL.62; 2.XXX.52.

başvurmaksızın birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışırken, siyasî koşulların aleyhinde işlediğini gören kişiler sürgün yolunu seçebilmiştir. Sürgün sistemi, bu işlev yönüyle devletin istikrarını sağlamıştır.⁸⁵ Bu yönüyle sürgünün her iki toplum politikacıları için de ortak anlamlar içerdiği görülmektedir. Hellenler için Atina ve Romalılar için Roma şehirleri sosyal ilişkilerin politikadaki etkisi bakımından özel statüde şehirlerdi.⁸⁶ Politikacıların siyasetteki tüm güçleri ve destekleri bu şehirlerde kurmuş oldukları sosyal ilişkilerden geçmekteydi. Dolayısıyla bu şehirlerden sürülen kişilerin sosyal çevreyle bağı da kesileceğinden, toplumun içerisinde görünmemesinden ötürü bir ölü konumuna geçecek ve politik gücünü yitirecektir.⁸⁷ Platon'un görüşleri sürgün mahkumunun toplum tarafından dışlanması ve mahkûma yardıma yeltenilmemesi yönündedir.⁸⁸ Roma bu doğrultuda koyduğu yasalar yoluyla halkın sürgün mahkumunu dışlaması ve yardımda bulunmamasını önemli ölçüde sağlayabilmiştir.⁸⁹

Hellenlerde süregelen sürgün uygulamasını dört başlık altında incelemek mümkündür. Gönüllü olarak sürgünü ve kaçmayı ifade eden *phuge* (φυγή), kalıcı sürgünü ifade eden *aeiphygia* (ἀειφυγία), geçici bir süreliğine sürgünü ifade eden *atimia* (ἀτιμία) ve politik nedenlerle yapılan on yıllık sürgünleri ifade eden *ostrakismos* (ὄστρακισμός).⁹⁰ *Ostrakismos* şeklen Hellenlere özgü bir yöntem olmakla birlikte diğer türlerin Roma'nın sürgün anlayışıyla benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Fakat Roma, bir şehir/bölge devleti olmaktan çıkıp önemli bir yayılma göstermesiyle birlikte sürgünü de çok daha sistemli ve sık başvurulan bir araç haline dönüştürmüştür.

Kadın sürgünleri özelinde bakıldığında Hellen toplumunda belirli topluluklar içerisinde yer değiştirilmeleri dışında kadınların sürgüne tabi tutuldukları örnekler görülmemektedir.⁹¹ Kadınlar için, erkeklerin sürgüne uğradığı örneklerde daha çok çocuklarla birlikte köle olarak satılma yoluna gidilmiştir. Sürgünün siyasî sebeplerle

⁸⁵ Thukydides, *Historiae*, V.26.5; Aristoteles, *Athenaion Politeia*, 15.1; 17.1; Finley, s. 37-38; 99; Rocovich, s. 15.

⁸⁶ Hellenlerde *polis*, Romalılarda *civitas* olarak tabir edilen kent-devlet yapıları siyasetin buralardaki muazzam sosyal bağlarla sağlandığı yapılanmalardı.

⁸⁷ Rocovich, s. 19

⁸⁸ Platon, *Leges*, IX. 871; XII. 955b.

⁸⁹ Kelly, s. 38-39.

⁹⁰ Rocovich, s. 14; Sara Forsdyke, *Exile, Ostracism, and Democracy*, Princeton University Press, Princeton, 2005, s. 9-10.

⁹¹ Hellen kadınları sürgüne mahkûm edilmemekle birlikte, siyasî sürgünlerde kocalarına gönüllü olarak eşlik ettikleri pek çok örnek bulunmaktadır. Bkz. Leonidas ve Chilonis, Ksenophon ve Philesia.

yakından bağlantısı olduğu düşünülürken politikanın dışında olması⁹² bakımından Hellen toplumunda kadınların ancak komedya⁹³ ve tragedya eserlerinde politik etki yarattığı örnekler görülebilmektedir. Dolayısıyla kadın sürgün örnekleri de yine ancak bu eserlerde karşımıza çıkmaktadır.⁹⁴ Roma'nın *Res Publica* dönemi boyunca da benzer şekilde Romalılar arasında diğer dinî grupların ve büyücülerin toplu sürgünleri içerisinde dahil olan ve tarihi kaynaklara yansımaya olanca örnekleri dışında münferiden kadın sürgün örneklerine rastlanmamaktadır. Bu hususta tek istisna olarak II. Pön Harbi sırasında yaşanan kadınlara yönelik toplu sürgün gösterilebilir. II. Pön Harbi'nin bir getirisi olarak kocalarının üzerlerindeki baskısı azalan ve ekonomik ihtiyaçların da getirisi olarak geleneksel Roma toplumunun belirlediğinin ötesinde dışarıya açılan ve kamuda yer almaya başlayan *sui iuris* konumundaki bir kısım *matrona*enin⁹⁵ durumunun toplumda bir rahatsızlığa yol açmasıyla, bu rahatsızlığın sembolü olarak ortaya bir mahkeme süreci çıkmıştır. Kadının daha çok aile içerisinde kocası tarafından yargılanması Roma hukukuna göre tabii bir refleks olarak beklense de yukarıdaki dile getirilen özel koşullar, olağanüstü bir ortam yaratmış ve L. Villius Tappulus ve M. Fundanius adlı iki *plebis*

⁹² Hellen toplumundaki rol paylaşımında erkeğin ait olduğu yer politika ve devlet işlerinin yürütüldüğü dış dünya olarak belirlenmişken, kadının erdemini göstereceği yer ise kocasına itaat edeceği ve aileyi idare edeceği ev olarak belirlenmiştir. Platon, *Menon*, 71e; 73a. Bu rol paylaşımı ve çerçeveler Roma toplumunda da benzer şekilde çizilmiştir.

⁹³ En iyi örnekleri Aristophanes'in *Lysistrata* ve *Ekklesiazousai* adlı eserleridir. *Lysistrata*'da Hellen kadınlarının, kent devletlerinin aralarındaki mücadelelerin getirdiği yıkım karşısındaki karşı duruşu hikayeleştirilirken, *Ekklesiazousai*'da ise kadınların kent yönetimini ele geçirerek, Aristophanes'in Atina'da en çok eleştirdiği yasaların kontrolünü üstlenmeleri ve davaları yürütmeleri üzerine bir anlatı oluşturulmuştur.

⁹⁴ Antik çağın en çok işlenen kadın figürlerinden Medea bu hususta verilebilecek en iyi örnektir. Anlatımlara göre, Iolkos hükümdarı Kretheus'un ölümü üzerine üvey oğlu Pelias yönetimi ele geçirir ve kralın öz oğlu Aeson'u hapseder. Yönetiminin devrileceğine dair kehanetler üzerine, Aeson'un oğlu Iason'u da altın postu aramak üzere Kolkhis'e gitmesini emreder. Fakat Hera, Troia'da olduğu gibi burada da devreye girer ve kendisini onurlandırmayı unutan Pelias'tan intikamını almak için Kolkhisli Medea'yı kullanır. Iason'u kahramanların soyundan hiçbir erkeğin sahip olmadığı kadar görünüş ve konuşmada tanrısal süslerle süsleyene Hera, Medea'nın karşısına çıkartmıştır. Medea aşkın etkisiyle ve Iason'dan aldığı evlilik sözüyle hem görevinde hem de Pelias'tan intikam almasında ona yardım eder. Pelias'ı öldürmelerinin ardından Medea ve Iason Korinthos'a sürülürler. Fakat Medea'nın buradaki mutlu yıllarının ardından Iason'un kral Kreon'un kızı Kreusa/Glauke ile evlenmesi ve Medea'yı terk etmesiyle sona erer. İntikam ateşiyle Iason'un gelinini ve ailesini yok eden Medea bu kez Atina'ya sürgüne gider. Burada Aigeus'la evlenerek Medos adlı bir oğlan sahibi olur. Nihayetinde Atina'dan da Theseus'a karşı bir tertip hazırladığı gerekçesiyle oğlu Medos ile birlikte sürülür. Aiskhylos, *Agamemnon*, 1668; Apollodoros, *Bibliotheka*, IX. 16-28; Euripides, *Medea*, 10-25; 165-167; 252-258; 272-281; Apollonios Rhodios, *Argonautika*, I.5-20; III.1-6; 919-924; 88-100; Ovidius *Heroides*, XII; Seneca, *Medea*, 13-22; 50-55; 117-120; 265-270; 443-460; Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Theseus*, 12; Rocovich, s.14; Çiğdem Menzilioğlu, *Seneca'nın Medea ve Phaedra Tragedyalarında Tutkuların Gizemli Çatışması*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 76-87.

⁹⁵ *Matronae* (*matrona*'nın çoğul hali): Evli bir kadını, bir eşi tanımlayan latince terimdir. Glare, s. 1193.

*aedilis*in önerisiyle bu hal mahkeme önüne taşınmıştır. *Matronalar* genel ahlaka aykırı hareket etmekle suçlanmış ve suçlu bulunanlar İÖ 213 yılında sürgüne mahkûm edilmişlerdir. Dava hakkında aktarılan bilgiler bununla sınırlı kalmıştır. Bu hususta, infaz süreci ve sürgün mahkûmlarının akıbeti hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁹⁶ Bu tarihten iki yüzyıl kadar sonra, artık muazzam ölçüde genişlemiş topraklarıyla Roma'nın birçok alanda reformlara ihtiyacı olduğu görülmektedir. Augustus bu reformların sosyal boyutlarıyla özellikle ilgilenmekteydi. Augustus Roma toplumunda gördüğü ahlakî çöküşün üzerine özellikle gitmiş ve bir dizi hukukî düzenlemeyle terk edildiğine inandığı Romalı ahlakını yeniden tesis etme yönünde adımlar atmıştır. Kurduğu mahkemelerde belki bu adımların bir sembolü, nişanesi niteliğindeki kararlar kızını Iulia'yı *adulterium* (ahlaksızlık, zina) gerekçesiyle sürgüne tabi tutmuştur. Bu sürgünü, bu tarihten itibaren artık Roma'da daha önce tecrübe edilmediği şekliyle birçok kadın sürgünü de izleyecektir.

2.2. DİNÎ KÖKEN

Roma, kuruluşundan itibaren toplumun dinî inanç ve gelenek-görenekleri doğrultusunda şekillenmiş hukukî kurallar üzerine yönetilmiştir. Din adamları yazılı olmayan gelenek ve görenekleri göz önünde bulundurarak, tanrıların iradesi olarak görülen *fas* (dinî hukuk) üzerine yargılama yapmaktaydı. Suç ve cezaların daha önceden belirlenmediği bu sistemde, bu iradeyle bağı olduğuna inanılan zümrenin, *pontifices*in (din adamlarının) tüm yargılama sistemini tekelinde tuttukları ve gördükleri dava özelinde tüm takdir yetkileriyle karar vermeye ehliyetleri olduğu söylenebilir. Din adamlarının yönetimindeki Roma hukuku iki yüzyıl kadar sürmüştür. İÖ 5. yüzyılın ortasına gelindiğinde *patricius-pleb* mücadeleleri *pleb*lerin bazı haklar almasıyla neticelenmiş ve bu hukukî düzlemde önemli gelişmelere sebebiyet vermiştir. *Pleb* sınıfı mensuplarının da din adamlığına kabul edilmesiyle ilk kez dinî kurallar ile hukukî kuralların bir ayrımına tabi tutulmaya başlandığı görülmüştür. Elbette bu mücadelenin en önemli neticesi kuşkusuz Roma tarihinin ilk kanunlaştırma hareketi olan *Lex Duodecim Tabularum* (Oniki Levha Kanunu)

⁹⁶ Livius, *Ab urbe condita*, XXV.II.9; Kelly, s.161-162. Kararın kanunî dayanağı davadan iki yıl önce çıkan kadar çıkartılan *lex Oppia* olmalıdır. Bu kanun ile birlikte kadınların lüks tüketimine ve malvarlıklarına bir üst sınır getirilmiş, renkli kıyafet giymeleri yasaklanmış ve kamudaki hareket alanlarına bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Umur, *lügat*, s. 122; Serap Gür Kalaycıoğulları, *Klasik Dönem Yazarlarında Roma Kadınının Tasviri*, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s. 118-119.

olmuştur. Kanunların belirli çerçevelerde yazıya dökülmesi, yargılama yapan makamların dışında vatandaşlara da suç ve cezalar hususunda bilgi sahibi olma imkânı tanımıştır.⁹⁷

Roma sürgün sisteminin *aquae et ignis interdictio*⁹⁸ aracılığıyla dinî bir nitelik kazandığını söylemek mümkündür. Bu anlayışın temelini oluşturduğu düşünülen dinî prensiplere göre, dinî hükümlere/kurallara karşı büyük ihlaller, ayıplar işleyen kişinin yaşam ve mülkiyet haklarının tanrılar adına elinden alınması (*sacratio*) esasına dayanmaktadır. Bu ayıbı işleyenler *homo sacer*⁹⁹ ilan edilirdi. *Homo sacer* ilan edilen kişinin öldürülmesi durumunda failin hukuk önünde hiçbir suçlamaya ve cezaya maruz kalmayacağı taahhüt edilmiştir. Fakat bu muafiyet ile hedeflenen *homo sacer*in ölümünü sağlamaktan çok, toplumdaki soyutlanmasını sağlamak yönündedir. Nitekim uygulamalar da bu hedefe uygun tezahür etmiştir.¹⁰⁰

Sulla *dictator*luğundan itibaren¹⁰¹ zaman zaman sürgünden bağımsız bir ceza olarak verildiği de görülmekle¹⁰² beraber *aquae et ignis interdictio*, çoğunlukla sürgünü tamamlayan bir ceza işlevi görmekteydi. Sürgüne giden kişiye, sürgünü takiben Roma topraklarına geri dönmesini engellemek adına *plebis tribunus*¹⁰³

⁹⁷ Nadi Günel, “Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları”, *Doğubatu Düşünce Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 49, 2009, s. 11-13; Belgin Erdoğan, “Roma Hukuku”, *Doğubatu Düşünce Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 49, 2009, s. 33.

⁹⁸ *Aquae et ignis interdictio/interdictio aquae et igni* (su ve ateşten mahrum edilme): Roma’da ve belirli hudutlar dahilinde Italia’da (İÖ 91- İÖ 88 Müttefikler Savaşı sonrası tüm Italia’da) ikamet etmeyi yasaklayan cezadır. Cezaya çarptırılan kişi kanunlar önünde ölü konumunda tutulmakta ve dolayısıyla Roma vatandaşlığını yitirmekteydi. Umur, *lûgat*, s. 91. Sürgünü *capital* (*caput*: başın, hayatın tehlikeye girdiği, doğrudan veya dolaylı olarak ölüme götüren) bir ceza haline getiren de bünyesindeki *aquae et ignis interdictio* uygulaması olmuştur. *Digesta*, 48.1.2.

⁹⁹ *Homo sacer* burada tanrıların tesis ettiği düzene karşı gelmiş, günahkâr ve lanetli insanı tanımlamaktadır. Toplum bu günahı kendisine bulaştırmaktan sakındığı için doğal bir dürtüyle *homo sacer* bünyesinden çıkarmak ister.

¹⁰⁰ Kelly, s. 28; Giorgio Agamben, *The Omnibus Homo Sacer*, Stanford University Press, Stanford, 2017, s. 61; Türkoğlu, s. 108.

¹⁰¹ Sulla öncesinde mahkemeler davaları sonuçlandırmakla yetinirken (*capite puniatur*), Sulla ile birlikte mahkemelerin *capital* cezaları tüm infaz detaylarıyla birlikte karara bağlamaya başladıkları görülmektedir. Türkoğlu, s. 107-108; Yine bu dönemde *quaestiones perpetuae* mahkemelerinin sürgünü tamamlayıcı bir ceza olan *aquae et ignis interdictio*’nun sürgünden bağımsız bir ceza olarak verildiği de görülmektedir. Rocovich, s.31; Kelly, s.42; Türkoğlu, s.107-108; *Digesta*, 47.9.12.1.

¹⁰² *Lex Cornelia de sicariis* uyarınca kundakçılığın, *Lex Cornelia crimen falsi* uyarınca belgede sahteciliğin, *Lex Iulia maiestas* uyarınca devlete karşı işlenen suçların cezaları *aquae et ignis interdictio* olarak öngörülmüştür. Fakat pratiklerde *humiliores* sınıfı mensuplarının madenlerde çalıştırılmaya gönderildiği veya vahşi hayvanların önüne atıldığı görülürken, *honestiores* sınıfı mensupları için çoğunlukla sürgün yöntemi uygulanmıştır. Türkoğlu, s. 48; 53-55; 125-126

¹⁰³ *Plebis tribunus*, *plebs* ve *patrici* mücadelesinin bir sonucu olarak, *plebs* sınıfının hak ve çıkarlarını olası *patrici* tecavüzlerine karşı korumak adına oluşturulmuş olan bir makamdı. *Consilium plebis* tarafından tayin edilirdi. *Plebis tribunus*un elindeki en büyük güç, *plebs* haklarını koruma dayanağıyla *Senatus* ve üst düzey memurların emirlerini durdurma, veto edebilme hakkı (*intercessio*) olmuştur. Bu gücü kullanmada sahip olduğu güvence ise görevi süresince sahip olduğu dokunulmazlık

önerisiyle *consilium plebis*¹⁰⁴ tarafından çıkartılan idarî bir tedbirin varlığı bilinmektedir.¹⁰⁵ Hakkında *aquae et ignis interdictio* çıkarılan kişinin (*interdictus/interdicta*)¹⁰⁶ hukukî konumu *homo sacer* ile örtüşen koşullardaydı. Roma kanunları tıpkı *homo sacer*de olduğu gibi *interdictus* öldüren vatandaşlarına da hiçbir cezai sorumluluk yüklemeyeceğini taahhüt etmekteydi. Roma, bu muafiyetin yanısıra *interdictus*a yardım etmeye kalkışan vatandaşlarını da suçluyla aynı konumda tutmuş ve dolayısıyla bu vatandaşlar da mülklerini kaybetme, sürgün ve ölüm gibi ağır cezalarla karşı karşıya kalabilmişlerdir.¹⁰⁷ Tüm bu caydırıcı önlemler, suçluyla yardım etmeyi büyük bir risk haline getirdiğinden toplum *interdictus*u da *homo sacer* gibi dışlamıştır. Fakat bu dışlanma, suçluyla yalnızca toplumdan soyutlamakla kalmamakta ve özellikle siyasî rakiplerine, düşmanlarına karşı korumasız duruma düşürmektedir. Fakat öldürülmelerinde hukukî muafiyet bulursa da *homo sacer* ve *interdictus*un öldürüldüğüne dair hiçbir örnek bulunmamaktadır.¹⁰⁸ Tüm örnekler, hedeflendiği üzere Roma topraklarının dışına sürgün ile sonuçlanmıştır.

2.3. FELSEFİ VE SİYASİ PRENSİPLER

2.3.1. *Concordia*

Dağınık ve gayrimeskun kalabalıklar bir araya gelerek toplulukları oluşturmaktadır. Bu topluluklar, devlet kurumunun sağladığı yasa birliği ve ortak yarar üzerine bir anlaşma içerisindedir. Zayıf ve güçlünün bir araya geldiği bu birliktelik, insan doğasının kaçınılmaz ahengini oluşturmaktadır.¹⁰⁹ İşte *concordia* Romalıların bu ahenge yakıştırdıkları isimdir.

hakkı olmuştur. Buna göre *tribunus plebis* zarar vermenin cezası ölüm olarak kararlaştırılmıştır. Lewis & Short, s. 1897; Glare, s. 1529; Halide Gökçe Türkoğlu, “Roma Cumhuriyeti ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2009, SS. 251-289, s. 272-274.

¹⁰⁴ *Consilium plebis*, *tribunus plebis* ve *aedilis plebis*lerin seçimlerinin de gerçekleştirildiği *plebs* meclisi.

¹⁰⁵ Livius, *Ab urbe condita*, XXV.V.5; Cicero, *Rhetorica ad Herennium*, II. XXVIII. 45; Rocovich, s. 31; Kelly, s. 25-26; 42; 62; Judy E. Gaugan, *Murder Was Not A Crime, Homicide and Power in the Roman Republic*, University of Texas Press, Austin, 2009, s. 54; Türkoğlu, s. 107-108.

¹⁰⁶ Glare, s. 1035.

¹⁰⁷ Cicero, *Pro Plancio*, 97; *Epistulae ad Familiares*, XIV.4.2; *Epistulae ad Atticum*, III.4; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, XXXVIII.17.7.

¹⁰⁸ Kelly, s. 38-39.

¹⁰⁹ Cicero, *De Re Publica*, I. XXV. 39-40; *De Officiis*, III.53.

Concordia, Hellenlerin *homonoia*¹¹⁰ idealinin Roma'daki yansıması olarak kabul edilebilir. Bu ifade Antik Roma'da sınıflar, karşıt gruplar arasındaki mücadeleyi, dostça ve iş birliği içerisinde bir arada yaşamaya yönlendirerek toplumda güçlü bir harmoni oluşturma idealini karşılamaktadır. Bu ideal, birey ve sosyal sınıflar arasındaki siyasî gerginlikleri en aza indirmede önemli bir araç görevi görerek, devlet yönetimini kolaylaştırmakta ve özellikle istikrarda önemli rol üstlenmektedir. *Concordia* tıpkı Hellen mitolojisinde *Homonoia*'da görüldüğü gibi bu değerleri şahsında taşıyan bir tanrıça olarak tapınılmıştır. Tanrıça *Concordia* adına Capitolium'un eteklerinde *Forum Romanum*'da, yapımı İÖ 367'ye, *patricius* ve *pleb* sınıfları arasındaki mücadeleyi bir birlikteliğe dönüştüren *dictator* Marcus Furrius Camillus'a atfedilen bir tapınak da bulunmaktaydı.¹¹¹

Concordia prensibi gereği Romalılar, devletin kuruluşundan itibaren toplumdaki büyük ihtilaflara rağmen toplu kan dökmelere ve katliamlara yönelmemiş, Romulus'un uygulamalarını temel almak üzere "kavgayı" ve "çözümü" medenî yollarda aramışlardır.¹¹² Gracchus, Sulla ve Caesar dönemlerinde cereyan eden kanlı mücadeleler bu prensibin sekteye uğradığı dönemler olsa da nihayetinde yeniden bu idealin çizdiği toplumsal uzlaşmalar sağlanmış, Roma devletinin sürekliliği böylelikle sağlanmıştır.¹¹³

Romalılar arasındaki saygınlığı itibariyle, *concordia* ideali en kullanışlı politik söylemlerden olmuştur. Özellikle iç karışıklıklar sırasında *concordia* ideali

¹¹⁰ *Homonoia* (ὁμόνοια), Hellen dünyasında ortak aklı, fikir birliğini ve uyumu temsil etmekteydi. Bu soyut uyumu şahsında temsil eden bir tanrıça ve Olympia'da bu tanrıçaya adanmış bir de tapınak bulunmaktaydı. Resmî ideolojide bu prensibin iç ve dış politikada iki yönlü etkisi görülmektedir. Özellikle içteki ayaklanmaların ve çatışmaların yatıştırılmasında etkili olduğu, bunu vurgulamak için bu tür dönemlerin ardından paraların üzerine *homonoia* motiflerinin yer aldığı görülmektedir. Dış politikada ise özellikle İÖ 5. Yüzyılda Pers tehdidine karşı, genel manada ise Hellence konuşmayan topluluklara (*barbaros*) karşı Hellen kentlerinin bir araya gelmesi amacına hizmet etmiştir. Henry George Liddell & Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, Clarendon Press, Oxford, 1996, s. 1271; Simon Hornblower & Antony Spawforth, *Oxford Classical Dictionary*, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 754; Grimal, s. 286.

¹¹¹ Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Camillus*, 42.4; Howard Hayes Scullard, *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*, Thames and Hudson, London, 1981, s. 167-168; Kelly, s.9-12; Hornblower & Spawforth, s. 415; Glare, s. 429.

¹¹² Dionysius Halicarnassensis, *Antiquitates Romanae*, II. 11; Kelly, 9.

¹¹³ "Ti. Gracchus vatandaşlarına güvendi, ancak mütteliklerinin ve Latinlerin haklarını ve anlaşmalarını çiğnedi. Eğer bu alışkanlık ve ruhsat daha geniş alana yayılmaya başlar da yönetimimizi haktan şiddete taşırsa, dolayısıyla bugüne kadar bize isteyerek boyun eğenler artık sadece korkuyla zapt edilir hale gelirse, bu durumda şimdiki neslimiz güvende olabilmek için yeterince uyanık olacaksa da, yine de torunlarımız ve atalarımızın ilkeleri ile âdetlerinin devam etmesi durumunda sonsuza dek yaşayabilecek olan devletimizin kalıcı istikrarı için endişelenirim." Cicero, *De Re Publica*, III. XXIX. 41; Cicero, *In L. Catilinam Oratio*, III. 24-25. Cicero, *Pro Sestio*, 140; Appianus Alexandreus, *Bella Civilia*, I. III. 26; Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Caius Gracchus*, 17.6; Dionysius Halicarnassensis, *Antiquitates Romanae*, II. 11; Kelly, s. 12.

çok güçlü bir propaganda değeri taşımaktaydı. Siyasî çekişme içindeki birey ve gruplar karşı tarafı bu ideali ortaya atarak, nesillerdir süregelen içteki barışı ve düzeni bozmakla bağdaştırabilirse, hedefteki birey ve gruba karşı toplumla doğal bir ittifak içine girmektedir. Düzeni bozduğu iddia edilen birey ve gruplar Roma toplumundan uzaklaştırılmıştır. Bu devinimi sağlayan en önemli araç da kuşkusuz sürgün yöntemi olmuştur. *Concordia*'nın ortaya koyduğu kent ideali sürgün yoluyla devletin devamlılığını sağlamıştır. Böylelikle sürgün uygulaması olası iç savaşların önüne geçen anahtar bir role bürünmüştür. Sürgün ile politika arasında mağlup olanların toplumdan arındırılmasıyla siyasî rakiplerin “*canları pahasına toplumsal yıkımlar getirecek*” raddede mücadele etmesi engellenmiş ve siyasî düzenin oluşması ve değişmesi daha yumuşak düzlemlerde gerçekleşmiştir.¹¹⁴

2.3.2. *Clementia*

Clementia terimi Roma toplumunda yer etmiş kadim olgulardan biridir. Kelimenin Türkçe karşılığı “merhamet” olmakla birlikte, Roma toplumunda ifade ettiği mana, “*mutlak gücü elinde tutandan gelen merhamet*” olarak tabir edilebilir.¹¹⁵ Romalıların pek değer verdiği bu erdem, zamanla bir tanrıça bünyesinde şahsileştirilmiş ve tanrıça onuruna bir de tapınak inşa edilmiştir. *Clementia* olgusunun bu denli somutlaştırılmasında en önemli pay Iulius Caesar'a aittir. Öyle ki *tetrastylos* (dört sütunlu ön cephe) stilindeki tapınak, *Clementia Caesaris* olarak isimlendirilmiştir.¹¹⁶ (Görsel 1)

Iulius Caesar, İÖ 49'da ilk *triumviratusta* yönetimi de paylaştığı Gnaeus Pompeius ile karşı karşıya gelmiştir. Caesar bu mücadeleden galip ayrılp, siyasî gücü tek başına ele geçirdiğinde, *clementia* prensibi gereği daha önce mücadele içinde bulunduğu Pompeius taraftarlarından af dileyenleri affetmiş, affedilmeyenleri ise mallarına el koymaksızın sürgün etmiştir. “*Clementia caesaris*” tanımının ortaya çıkması ve bir tanrıça ve tapınak sembolleriyle somutlaştırılması bundan ileri

¹¹⁴ Kelly, s. 13.

¹¹⁵ Michael Jordan, *Dictionary of Gods and Goddesses*, New York, 2004, s. 67.

¹¹⁶ Charles Roach Smith, *A Dictionary of Roman Coins, Republican and Imperial*, George Bell and Sons, London, 1889, s. 215. Caesar'ın *clementia* prensibi doğrultusunda politika yürütmesinin sebebi olarak devlet rejiminde gerçekleştirmeyi arzuladığı dönüşüm fikrinin etkili olduğu düşünülmektedir. Hayata geçirmek istediği düzenlemeleri gerçekleştirmek adına *Senatus* karşısında elini güçlendirmek isteyen Caesar, Roma halkının desteğini bu merhametli profil ile kazanmayı hedeflemiştir. Kendisini bu şekilde ilerlemeye iten en önemli sebep Roma halkında bir travma halini almış *rex* karşıtlığı ve dolayısıyla tek bir kişinin siyasî güce sahip olmasına karşıtlıktır. Türkoğlu, *maiestas populi...*, s. 260.

gelmektedir.¹¹⁷ *Princepslerin clementia caesaris* adı altında halkın gözünde merhametli gözükmek, seleflerinin çizdiği kötü, zalim bir imaj varsa o yönetimin ardından aksi yönde bir intiba oluşturmak için özellikle göreve geldikleri ilk dönemde oldukça merhametli, bağışlayıcı oldukları gözlemlenmektedir. Fakat yönetimlerinin ilerleyen dönemlerinde, erkleri sağladığında, şahsi ihtiras ve bekaları için yönetimleri lehine bu profilden ödün verdikleri hatta tümüyle tersi yönde hareket ettikleri de açıktır.¹¹⁸ *Clementia caesaris*in halk üzerindeki etkisi sebebiyle neredeyse tüm *princeps*lerce yönetimlerini pekiştirmek hedefiyle suistimal edildiğini söylemek mümkündür.¹¹⁹

Cicero ve Seneca, Roma felsefe ve hukuk tarihinde iki önemli isim olarak belirmektedir. Buldukları siyasî makamlar ve etkileri bakımından da iki stoacı düşünür önemli siyasî teoriler ve ceza sistemine yönelik, devlete sirayet etmiş fikirler ortaya koymuşlardır. Seneca, Nero *princeps*liğinde Nero'nun ve dolayısıyla tüm devlet yönetiminin teorik arka planının hazırlayıcısı ve mimarıdır. Bu dönemde Seneca'nın cezalandırma teorisi bakımından ortaya koyduğu en önemli prensip *clementia* olmuştur. Seneca, Roma toplumunun kadim ahlakî olgusu *clementiayı* ceza sistemine etki edecek ölçüde¹²⁰ daha teknik bir yorum ile gündeme getirmiştir. Seneca, Roma ceza yargılamasını, *fecisse vitedur* (suçun işlendiğine kanaat getirilmesi) ve *non fecisse vitedur* (suçun işlendiğine kanaat getirilmemesi) olmak üzere kesin çizgilerle ayrılmış iki uçtan¹²¹ kurtarılmasını, *clementiayı* bir çeşit alternatif karar niteliğinde dahil ederek, sübjektif koşulların göz önüne alınarak verilecek cezaların daha yumuşak takdir edilebilmesini savunmuştur.¹²²

Roma ceza yargılamasının suçlu ve suçsuz gibi kesin bir ayırım standardıyla suçluya yaklaşması, suçlu özelindeki tüm özelliklerin devre dışı kalması manasına

¹¹⁷ Kelly, s. 128.

¹¹⁸ Türkoğlu, s. 141-149.

¹¹⁹ Smith, s. 215. Tiberius, Caligula, Nero ve Domitianus dönemlerindeki örnekleri için bkz. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LVII; *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XV; *Vita duodecim Caesarum: Nero*, X; *Vita duodecim Caesarum: Domitianus*, XI. Tiberius, tüm ailesini öldürttüğü, ağır işkencelere ve sürgüne tabi tuttuğu Agrippina'ya yine de merhametli davrandığını iddia etmiş ve bu "merhametin" nişanesi olarak Capitolum'da bulunan Iuppiter Anıtı'na bir altın sunuda bulunulması üzerine karar çıkartılmasını uygun bulmuştur. *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LIII.

¹²⁰ Bu tipik bir Romalı tavrıdır. Romalıların felsefeden beklentisi, Hellenlerde görüldüğünün aksine bir tasavvurdan öte, somut bir yarar sağlaması yönündedir. Seneca'nın buradaki tavrı da bu yöndedir. Yerleşmiş bir olgudan(*clementia*) yola çıkarak, ceza sistemiyle bütünleşik bir prensip ortaya koymaktadır. Dürüşken, s. 317-318.

¹²¹ Mahkemelerin işleyişi üzerine bkz. Türkoğlu, s. 201-205

¹²² Bauman, *crime and punishment...*, s. 77.

gelmekteydi. Seneca'nın önerdiği yöntem, kesin çizgilerle ayrılmış iki taraflı biçimsel yargılamaya, hata, sarhoşluk hali, yaş, ıslah olma potansiyeli gibi suç ve suçlu özelindeki sübjektif koşullar göz önünde bulundurularak şahsın suçtaki sorumluluğunun belirlenmesi ve buna göre karar takdir edilmesi yönündedir. Bu yöntem, Platoncu anlayışa uygun bir şekilde, cezanın bir iyileştirme aracı olarak kullanılması yönünde önemli bir vurgudur. Bu yönüyle kesin çizgiler ile aften ayrılmaktadır. Bu anlayışa göre ceza iyileştirici, ıslah edici bir amaç güdülerek verilmeli ve bu amaç doğrultusunda aşamalar izlenerek ağırlaştırılmalıdır. Ölüm cezasına giden süreçten önce, suçluyu kınama, toplumdaki dışlama ve sürgün gibi yollar izlenmelidir.¹²³

Seneca'nın *clementia* ile birlikte ele aldığı diğer nokta, yargılayan iradenin öfke duygusundan arınmış olması şartı ve cezaların vahşiliği üzerine olmuştur. Seneca ceza yargılaması sürecinde yargıcın öfke ve hırsa kapılmamasına özellikle vurgu yapmaktadır.¹²⁴ Bu konuda *princeps* ve *magistralar*ın yargılamalarına farklı yönlerde yaklaşmıştır: *princeps*e yaklaşımı *pater familias* olgusu üzerinden yapılmaktadır. Buna göre devletin başındaki *princeps*in vatandaşlarına, çocuklarına yaklaştığı gibi yaklaşmalı ve cezalandırmada acele etmek yerine yargılama sürecinin iyi işlenmesini sağlamalı ve cezalandırmayı olabildiğince ertelemelidir. *Magistralardan* beklenti ise çok daha objektif ve tarafsız bir yaklaşım göstermeleri yönünde olmuştur. *Magistralar* tüm kişisel etkilerden, hırslardan arınarak ceza kararını vermeli, yargılama sürecinde “*togasını çıkartmalıdır*”.¹²⁵ Seneca'nın *princeps*e bu özel yaklaşımının sebebi, yönetenin halk ile ilişkisi ve halk üzerindeki etkisi sebebiyledir. Seneca bu etkinin en büyük zararlarını bu otoritenin vahşi cezaları halka bir eğlence gibi sunmasında görmektedir. Yöneticiler, insanın doğasına yakışmayan vahşi cezaları çeşitli formlarda halka sunarak vahşetten bir eğlence, bir hobi çıkartmaktaydı. Yönetici eliyle verilen cezaların vahşiliği ve özellikle bu tarz vahşiliklerin bir halk eğlencesi, gösteri şeklinde sunulmasıyla bu vahşet yönetici makamın etkisiyle tüm vatandaşlara, insanlık ilişkilerine de bulaşmaktaydı.¹²⁶

¹²³ Richard A. Bauman, *Human Rights in Ancient Rome*, Routledge, New York, 2003, s. 80; Bauman, *crime and punishment...*, s. 78-80.

¹²⁴ Bu hususta Cicero'nun görüşleri için bkz. Cicero, *De Re Publica*, 1.60; *De Officiis*, I.89.

¹²⁵ Bauman, *crime and punishment...*, s. 80.

¹²⁶ Bauman, *human rights...*, s. 69-70.

Seneca *clementianın* ceza yargılaması içerisindeki rolünü yorumlarken Augustus döneminde görülen Tarius Rufus davasını bir dayanak noktası olarak sunmuştur. Anlatılan hadiseye göre; Tarius Rufus'un oğlu, babasını öldürmeye yeltendiği¹²⁷ suçlamasıyla yargılanmıştır. Davaya dahil olan Augustus, sanığın küçük yaşını dikkate almış ve yaşı dolayısıyla bu işi gerçekleştirmede ürkek davranarak başarısız olmasını “*masumiyete yakın bir suç*” olarak değerlendirerek, *poena cullei* (çuval cezası)¹²⁸ yerine, sürgün yerini babasının tayin etmesi koşuluyla sanığa sürgün cezası vermeyi yeterli görmüştür. Augustus, sanığın babası Tarius Rufus'a koşullar gereği bu yumuşak ceza ile tatmin olması gerektiğini dile getirmiştir.¹²⁹ Augustus bu tavırla *pater patriae* (vatanın babası) sıfatıyla da halkına nasıl davranacağı hususunda bir mesaj vermektedir.

Seneca, bu örnekle Augustus'un *clementiayı* nasıl uyguladığını ortaya koymuştur. Bu noktada yukarıdaki tarihi örnek ve diğer örnek uygulamalarla sürgün yöntemi, *clementianın* ceza yargılamasında kendisini göstermesi bakımından en sık başvurulan araç olmuştur. Buna sürgün cezasına çarptırılan mahkumların daha iyi şartlarda sürülmesi yönündeki düzenlemeler de eklenmiştir. Ceza sisteminde bu yönde kalıcı düzenlemeler, yine Augustus döneminde gerçekleşmiştir. Augustus, ölçütü ölüm cezası olarak belirlenmiş olan *maiestas* suçuna, sürgün cezasını bir alternatif olarak uygulamış ve bu pratiğin yerleşmesini sağlamıştır. Siyasî rakipleri öldürmek yerine sürgüne göndermek kuşkusuz halkın gözünde *princeps*i daha merhametli bir konuma getirmekteydi.¹³⁰ Diğer taraftan siyasetin tabiatı itibarıyla

¹²⁷ Türkoğlu, s. 238'de oğlun “cinayet” ile yargılandığı ve baba cinayetinin Roma'da çok büyük bir suç sayılmasına rağmen sürgünle yetinilmesinin önemli bir örnek olduğu dile getirilmektedir. Fakat Rocovich, s. 79'da suçun teşebbüs ile sınırlı kaldığı dile getirilmektedir ki *De Clementia*'da Augustus, oğlanın sürgün yerinin bizzat baba tarafından belirleneceğini dile getirdiğine göre suç teşebbüs ile sınırlı kalmış olmalıdır. Seneca, *De Clementia*, I.15.6. Teşebbüs

¹²⁸ Çuval cezası, Roma ceza sisteminin en ağır cezalarından biridir. *Parricidium* (yakınlarını, ailesini öldüren) suçunu işleyen kişilere verilmesi öngörülen cezaya göre, suçlu, horoz, maymun, köpek ve yılan ile birlikte bir çuvala konularak bir bineğin ardından sürüklenerek denize atılırdı. Roma toplumunda hayvanlarla birlikte ölen kişinin ruhunun huzur bulmayacağı fikri benimsenmekteydi. Ceza bu yönüyle de çok adi bir ölüm olarak kabul edilmekteydi. Aile kurumunun çok değerli görüldüğü Roma'da aileden birini öldüren suçluya yaklaşım böyleydi. Bauman, *human rights...*, s. 43; Türkoğlu, s. 98.

¹²⁹ Seneca, *De Clementia*, I.15; Rocovich, s. 79.

¹³⁰ Rocovich, s. 173. *Princeps*lerin *senatus* tarafından kararlaştırılan cezaları hafifletme veya ağırlaştırma yönünde düzenleme yapabildikleri görülmektedir. *Senatus* kararlarının çoğunlukla *princeps*in arzusu yönünde sonuçlansa da *princeps*lerin zaman zaman kararın kendilerine karşı bir kin oluşturacağını düşünceleri ve/veya merhametli bir profil çizmek hedefiyle, fırsat buldukça “kendi belirledikleri” *senatus* kararlarını kendi adlarına daha hafif cezalara dönüştürdükleri örnekler görülmektedir. Türkoğlu, s. 214. Domitianus örneği için bkz. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Domitianus*, X.

hâkim olanın rakiplerini öldürmesi, öldürülenleri toplumun gözünde ululaştırıp “kahraman” haline getirebilirdi. *Princeps*lerin göreve geldikleri ilk dönemde *clementa caesaris* ilkesine bağlılıklarını göstermek, dönemlerinin bir önceki dönemin travmalarını silecek doğrultuda, merhametli ve adaletli olacaklarını taahhüt ettiklerinin bir işareti olarak görülen genel aflar, sürgünler için de büyük önem taşımaktaydı. Bir *princeps* tarafından verilmiş olan hükümlerin, *princeps*in ölümüyle birlikte geçerliliğini yitirdiği kabul edilse de sürgün mahkumlarının geri dönebilmesi ancak yeni *princeps*in bu yönde irade göstermesiyle mümkün olabilmiştir.¹³¹

Clementia caesaris prensibinin uygulama alanının bu kadar geniş olmasına rağmen, kadın sürgün mahkumlarının lehinde bir düzeltmeye rastlanmamaktadır. Bunun temel sebebi, sürülme sebepleri ve sürgün mahkumlarının ekseriyetle *princeps* ailesine mensup olmalarından ileri gelmektedir. Kadın sürgünlerin neredeyse tamamının *adulterium* ve *maiestas* sebebiyle cezalandırıldıkları görülmektedir. Her iki koşulda *princeps*ler aksi halde başlarına büyük sorunlar açacakları çekincesiyle ailenin kadın üyelerine hiçbir merhamet emaresi göstermemiş, onları ağır koşullar altında, dış dünyadan bağımsız ve askerî gözetim altında tutmuşlardır.¹³²

2.3.3. *Humanitas*

Medenî insanı vahşilerden ve hayvanlardan ayıran kültür ve medeniyet emarelerine *humanitas* denmiştir.¹³³ Bu tanımı ele alırken karşımıza Hellen kökenli *philanthropia* tanımı çıkmaktadır.¹³⁴ *Philanthropia*, üstün asta iyi niyetle yaklaşmasını ve bununla birlikte insanların kendi aralarındaki ilişkilerinin de iyilik üzerine kurulmasını ifade etmekteydi. Hellenler, kendilerinden olmayan toplulukları barbar olarak nitelendirirken, muhtemelen *philanthropia* anlayışını da kendilerini ayırt eden bir özellik olarak düşünmekteydi. Nitekim Demosthenes, Atinalıların

¹³¹ Rocovich, s. 69-70. Bu yöndeki genel af örnekleri için bkz. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XV; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XII; Tacitus, *Historiae*, 4.44.

¹³² Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, L; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XXXIX.

¹³³ *Humanus* (insan, insanlık, iyilikseverlik) kökünden türetilmiştir. Glare, s. 888.

¹³⁴ *Philanthropia*(φιλανθρωπία): tanım olarak tıpkı *humanitas* gibi insancılığı ve iyilikseverliği karşılamaktadır. Liddell & Scott, s. 1932.

philanthropia prensibinin üzerinde oluşmuş doğal bir bağ ile bir araya geldiğini dile getirmektedir.¹³⁵

Philanthropia ve *humanitas* tanımlarının mana itibariyle birbirlerini karşıladıkları görülse de *humanitası* özgün kılan pek çok nokta vardır. Roma devletinin yayılma (medeniyeti ve insanlığı yayma) politikası,¹³⁶ bir Romalı olarak *humanitas* fikrini kuramsallaştıran Cicero'nun, *philanthropia* olgusunun¹³⁷ ötesinde daha somut, uygulanabilir bir yapı olarak ortaya koymasını gerektirmiştir. Bu bağlamda *humanitas* fikrinin asıl dayanağı, Roma anlayışına daha uygun olan, Hellenlerin eğitim uygulaması *paideia* (παιδεία) olmuştur.¹³⁸ *Paideia* ile kast edilen eğitim, *Septem Liberales Artes*¹³⁹ olarak tabir edilen insani bilimlerdeki ilerlemedir. İnsandan beklenen işlerini idame ettirmek, ekonomik kaygılar gütmekten öte, bu disiplinler ile kendini ve zihnini eğitmesidir. Bu eğitimi almış kişiler, insana ve insani olan şeylere saygı duyacak, kendisine ve karşısındakine sorumluluk ve şefkat gösterecek, insana yakışan düşünsel ve davranışsal terbiyeyle donanacaktır.¹⁴⁰

Nihai bir *humanitas* tanımı yapacak olursak, Platon ideallerinin ve Hellen eğitim sistemi *paideianın*, Roma erdemleriyle bir araya getirilmesi ve uygulanmasını ifade ettiği söylenebilir. Cicero, bu tanım üzerinde ideal devletinde yöneticileri ve halkı insani bilimlerle yetişmiş medenî insanlar olarak tahayyül etmiş ve insanın doğasına uygun, insancıl bir bağla bir araya gelmiş bir toplumu idealize etmiştir. Bir *orator* (hatip) olarak Cicero, *philanthropia* prensibinde felsefi olarak ortaya konan ideal insana, Roma'nın doğasını ekleyerek özgün bir tanımı insanlığa kazandırmıştır.¹⁴¹

¹³⁵ Bauman, *human rights...*, s. 13. “Atinalılar, gözlemlediğim kadarıyla benim *philanthropia* dediğim doğal bir bağ ile bir araya gelmiş bir kenttir, tıpkı ailelerin evlerinde olduğu gibi.” Demosthenes, *Kata Aristogeitonos*, 25.87.

¹³⁶ Roma'nın savaş motivasyonu topraklar ele geçirmek arzusundan öte, *humanitas*'ı ve medeniyeti diğer topraklara ve topluluklara da ulaştırmak ve bu medeniyeti korumak üzerinedir. Livius, *Ab Urbe Condita*, XXXVII. LIV.15-18; Bauman, *human rights...*, s. 32.

¹³⁷ *Philanthropia*, Ksenophon ve Isokrates tarafından daha çok yöneticilerin, halka insancıl ve merhametli davranması yönünde kısıtlı bir yönetim ideali olarak ortaya konarken, ilk kez Demosthenes'in Atina halkının da bu bağlar üzerine bir araya geldiği söylemiyle, anlam bakımından halkı da kapsar şekilde genişlemiştir. Demosthenes, *philanthropia*'yı yöneticilerle sınırlı kalmaması gereken, demokrasinin bir erdemi olarak nitelendirmiştir. Esengül Akıncı Öztürk, “Demosthenes'de Philanthropia Kavramı”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, 2018 Bahar, s. 416-418.

¹³⁸ Gellius, *Noctes Atticae*, XIII. XVII. 1; Bauman, *human rights...*, s. 20.

¹³⁹ Yedi Özgür Sanat: Gramer, mantık, retorik, aritmetik, astronomi, geometri ve müzik.

¹⁴⁰ Dürüşken, *antikçağ felsefesi*, s. 328-330.

¹⁴¹ Çiğdem Dürüşken, *Roma'da Rhetorica Eğitimi*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 53-54; Çiğdem Dürüşken, “Roma'da Entellektüelliğin Temeli: Cicero'da Humanitas Anlayışı ve

Cicero, yasaların varlığını *humanitas*ın varlığı olarak kabul etmekteydi. Buna göre insanlar, ancak ılımlılık göstererek bir araya gelebilir ve insanların arasındaki bu hukuk zamanla yasaları ve devleti oluşturur. Medenî insan ile vahşileri ayıran, *humanitas* ve zalimlik, şiddetin hakimiyeti ve yasaların karşıtlıklarıdır. Dolayısıyla *humanitas* ve yasalar bir arada medeniyetin yapı taşları, devleti ayakta tutan temel ilkelerdir. Şu hâlde *humanitas* medenî bir devlet için kaçınılmazdır. Devlet, doğası gereği *humanitas* ile bir arada yaşayamayan vahşiliği bünyesinden çıkartıp sürmelidir. Bunun bir yolu da vahşi cezaların terk edilmesidir. Vahşi cezaların tatbiki en masum, merhametli vatandaşları dahi kötülüğe yöneltmektedir. Devlet sert cezaları *humanitas* ile terbiye etmeli, yumuşatmalıdır.¹⁴²

Humanitas terimi *Res Publica*'nın son döneminde ortaya çıksa da bu konseptin *aequitas* (hak), *clementia* (hoşgörü), *iustitia* (adalet) gibi temel ayakları Roma kültüründe ve düşüncesinde yerleşmiş ilkelerdi. Gönüllü sürgün bu ilkelerin, Roma ceza hukukundaki tezahürü olarak görülebilir. Roma kültürüne ve hukukuna yerleşmiş bu ilkeler, mahkumların bu tür ağır cezalardan sıyrılabilmesini ve vahşi bir cezalandırma yerine sürgün alternatifini sunarak daha medenî bir cezalandırma sistemi oluşturmaya ve en azından sert işleyen ceza hukukunda, daha yumuşak, daha medenî bir yol açmaya yaramıştır.¹⁴³ Romalılar, insan haklarını dikkate alarak, ılımlı cezaların verilmesinin kendilerine verdiği ayrıcalıktan övünç duymuşlardır.¹⁴⁴

*Humanitas*ın Roma Ceza Hukukundaki diğer önemli göstergelerinden biri suçların ve cezaların kişiselliğidir. Yine kasten ve kasıt olmaksızın işlenen suçların ayrımı yapılmıştır. *Oratorun* esas görevinin savunma yapmak olması da önemlidir. *Orator*, ancak *utilitas publica* (toplum yararı) gereği kovuşturma yapabilir. Aksi halde ceza davalarının kovuşturmacısı olmak, Roma toplumunda hoş karşılanmamıştır. Nitekim hâkim fikir, masum bir vatandaşın *capital* bir cezayla suçlanmaması ve tüm suçluların savunulmayı hak ettiği yönündedir.¹⁴⁵

Rhetorica Eğitimi”, *Klasik Filoloji Seminerleri I*, 2016, s. 11-13; Dürüşken, *antikçağ felsefesi*, s. 330-331.

¹⁴² Cicero, *Pro Sexto Roscio Amerino*, 154; Bauman, *human rights...*, s. 38-39; 43-44; 47.

¹⁴³ Bauman, *human rights...*, s. 44-45; Bauman, *crime...*, s. 13-14; Kelly, s. 7; Türkoğlu, s. 79-80.

¹⁴⁴ Livius, *Ab Urbe Condita*, I. XXVIII. 11; Bauman, *human rights...*, s. 30.

¹⁴⁵ Cicero, *De Officiis*, II. XIV. 49-51; Türkoğlu, s. 150.

2.3.4. *Utilitas Publica ve Severitas*

Utilitas Publica, Roma devletinin ve toplumunun devamlılığının önemine vurgu yapan ve genel manasıyla kamu yararına işaret eden terimdir. Roma Hukukunun kanunilik, *humanitas*, *aequitas*, *clementia* gibi kavramları ve hassasiyetleri *utilitas publica* söz konusu olduğunda göz ardı edilmiştir. Romalıların bu en üst ilkesi söz konusu olduğunda, hukuka aykırı bir fiilin hukuka aykırılığı ortadan kalkmış ve bu şekliyle genel kabul halini almıştır.¹⁴⁶ Cicero, *humanitas* ilkesi gereği cezaların yumuşatılmasını savunmuşken, *utilitas publicanın* söz konusu olduğu hallerde, savunduğu yumuşak tutumun yerini *severitasın*¹⁴⁷ alması gerektiğini vurgulamıştır. Cicero'ya göre Roma'nın kuruluşundan itibaren yasalar, devletin devamlılığını sağlamak ve çıkarlarını korumak adına oluşturulmuştur. Bu bakımdan tüm hukuk kuralları bu amaç üzerine yorumlanmalıdır.¹⁴⁸

Seneca *clementia* prensibi gereği, ölüm cezalarının verilmesinden olabildiğince kaçınılması gerektiğini savunurken, *utilitas publica* söz konusu olduğunda ölüm cezasının kaçınılmaz olabileceğine de değinmiştir. Seneca'nın özellikle vurgu yaptığı nokta ise *princeps* ile *utilitas publica* arasındaki çizgiyi doğru belirleyebilmek üzerine olmuştur. Bu hususta hükümdarın öldürme iradesine "Krallar da öldürmeyi âdet edinmişler midir? Evet, ama kamusal yarar bunun ne sıklıkla yapılmasını razı ettiyse o sıklıkla"¹⁴⁹ şeklinde felsefî bir açıklama getiren Seneca'nın bu hususa değinmesinin sebebi *princepsin* şahsında devleti temsil etmesi ve bu sebeple kendisine karşı işlenen suçları devletle ilişkilendirmesidir. Seneca'ya göre kamu düzenini yok edecek ölçüde ciddi bir tehdit oluşmadığı sürece *princeps* kendisine karşı işlenen suçlarda affedici olmalıdır.¹⁵⁰

Roma hukukunda sözlerin ve niyetlerin özgürlüğünü tanıyıp, yalnızca fiillerin cezalandırılması prensibi benimsenmiştir. Fakat Augustus döneminde *utilitas publica* gözetildiği iddiasıyla bazı suçlar fiilen işlenmese dahi oluşması muhtemel tehlikeyi bertaraf etmek hedefiyle söz ve niyetler de cezalandırmaya tabi tutulmuştur. Bu

¹⁴⁶ Türkoğlu, *maiestas populi...*, s. 230.

¹⁴⁷ Suçlulara ve suça karşı kesin ve katı tutumu ifade etmektedir. Glare, s. 1929.

¹⁴⁸ Cicero, *De Legibus*, II.12-13; Türkoğlu, *maiestas populi...*, s.243; Türkoğlu, *suç ve ceza...*, s. 132-137. Cicero, *consul*'luğu sırasında devlete ve halka karşı tehdit oluşturan Catilina Tertipçilerinin idam edilmesinin gerekliliğini ifade etmek için dört söylev vermiştir. Söylevlerinde devletin ve toplumun geleceğinin bu suçlulara karşı çok sert ve hızlı bir şekilde ceza verilmek ile sağlanabileceğini ve bu yolun ölümden geçtiğini ateşli bir şekilde savunmuştur. Cicero, *in L. Catilinam oratio*, IV.12-15; 22.

¹⁴⁹ Seneca, *de clementia*, I.12.1.

¹⁵⁰ Türkoğlu, s. 240.

uygulama Augustus sonrasında da devam ettirilmiş, *princeps*ler buna dayanarak keyfi cezalar verebilmişlerdir.¹⁵¹

Utilitas Publica'nın sürgünle ilgili en önemi yönü, vatandaşların elinden bu hakkı alabilme potansiyelidir. Gönüllü sürgün hakkına bazı durumlarda müdahale etme gereği duyulmuştur. Kimi zaman *tribunus*lar tarafından kimi zaman *princeps*ler tarafından sanığın işlediği suçun niteliğine istinaden *utilitas publica* gerekçe gösterilerek söz konusu kişinin gönüllü sürgüne gitmesinin engellenebildiği görülmektedir. Bunu sağlamanın yolu ise, sanığın sürgün için ayrılmadan yakalanması ve ardından hapsedilmesi veya öldürülmesiyle olmuştur. Bu bağlamda Augustus *princeps*liğinde vuku bulan Murena ve Caepio örnekleri verilebilir. *Maiestas* ile suçlanan bu iki şahıs, mahkeme tarafından *aquae et ignis interdictio* cezasına çarptırılmışlardır. Caepio, Augustus'a karşı ayaklanma düzenlemek, Murena da bu ayaklanmaya katılmakla suçlanmışlardır. Augustus, Caepio ve Murena'yı *utilitas publican*ın gözetilmesi ve korunmasını öne sürerek, Italia'da yakalatmış ve öldürtmüştür.

2.4. SÜRGÜN TÜRLERİ

2.4.1. Gönüllü Sürgün

Romalılar medenî olma iddiaları ve *humanitas* prensibi gereği *capital* cezaların infazından olabildiğince kaçınmışlardır. Bu doğrultuda sanıkların olası ciddi cezalardan kurtulabilmesinin yolu açılmıştır. Sürgün uygulaması, bu hedefin ortaya konduğu araçların başında yer alarak, Roma ceza hukukunda medeniyetin bir yansıması olarak görülmüştür. Polybius bu uygulamaya, “gönüllü sürgün”¹⁵² derken, Cicero sadece “sürgün”¹⁵³ demekle yetinmiştir.¹⁵⁴ Titus Livius'un “gönüllü sürgün” olarak tabir ettiği¹⁵⁵ bir örnek olmakla birlikte, bu örneğin Roma dışında ve eski bir örnek olması önemlidir. Muhtemelen *exilium* ifadesi *Res Publica* dönemi boyunca “gönüllü sürgün”ü ifade etmektedir.

Gönüllü sürgün, dava süreçlerinde alternatif bir seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanık konumundaki Romalı, hakkında çıkabilecek muhtemel bir *capital*

¹⁵¹ Türkoğlu, s. 37-38.

¹⁵² ἐκούσιος φυγάδεια (*hekousios phugadeia*). Polybius, *Histories*, VI.14.7.

¹⁵³ Cicero, *Pro Caecina*, 100. *ex(s)ilium*. Bkz. Glare, s. 706; 719.

¹⁵⁴ Bauman, *crime...*, s. 14.

¹⁵⁵ *Voluntarium exilium*. Livius, *ab Urbe condita*, XXIV. XXVI.1.

cezayı beklemeden sürgüne gitmeyi tercih edebilmiştir. Bu süreçte sanık hakkında resmen hüküm verilmesi önemli bir eşikti. Sürgün seçeneğinin bu resmi karardan önce kullanılması beklenmiştir.¹⁵⁶ Bu hak *de iure* (kanunî bir dayanak) bulunmaksızın, bütünüyle *de facto* (uygulamada) şeklinde gelişmiştir. Kanunlarda yer edinmesinin Sulla dönemine rastladığı düşünülmektedir.¹⁵⁷

Hukukî süreçte sürgün yolunu seçen sanık, belirlenen tarih içerisinde mahkemeye katılmadığında sürgün kabul edilir ve Roma'ya dönmesinin önüne geçmek için hakkında idari bir tedbir olarak *plebis tribunusun* önerisiyle *consilium plebis* tarafından *aquae et ignis interdictio* kararı çıkarılırdı. Bununla birlikte sürgün mahkûmu hakkında *publicatio bonorum*¹⁵⁸ kararı da çıkartılırdı.¹⁵⁹ Bu kararların ardından Roma'da can güvenliği kalmayan sürgün, Roma'yla antlaşması olan¹⁶⁰ bir yere sığınmak durumunda kalmıştır. Bu bağlamda en çok tercih edilen yerler, Roma'ya yakınlığı ve korunaklı olması bakımından Neapolis, Praeneste ve Tibur olmuştur.¹⁶¹ Müttefikler Savaşı (İÖ 91- İÖ 88) neticesinde, sürgünün yasal sınırı tüm Italia olarak genişletilmiştir. Böylece Roma'ya yakın gözde sürgün bölgeleri de bu özelliklerini yitirmişler, bundan sonraki sürgün örneklerinin ekseriyetle Italia dışında olduğu görülmüştür.¹⁶² Bu tarihten sonra gözde sürgün yerleri Hellas anakarasına kaymaya başlamıştır.

Gönüllü sürgün, *Res Publica dönemine* özgü bir nitelik göstermekle birlikte *Principatus* döneminde de bazı örneklerine rastlanmaktadır. Gönüllü sürgün bu dönemde *princeps* ile olan ilişkilerin etrafında şekillenmiştir. *Princeps, honestiores* sınıfının kendi yönetimine dahil olmasına daha sağlıklı bir yönetim için önem vermiştir. Özellikle *maiestas* kapsamında sürgün edilen *honestiores* sınıfı mensuplarının yönetime dahil olmamış, karşı duruş sergilemiş kişiler olduğunu kabul edebiliriz. Bu siyasî sürgünler, Roma'da kalan *honestiores* sınıfı mensuplarını daha

¹⁵⁶ Iulius Caesar, mahkûmiyet sonrası da sürgün hakkı bulunduğunu dile getirmiştir. Söz konusu söylem, suçlu bulunan Catilina Tertipçileri için *lex Porcia*'ya atıf yapılarak dile getirilmiştir. Sallustius, *de Catilinae coniuratione*, 51; Cicero, *in L. Catilinam Oratio*, IV.7; 9; Kelly, s. 20-22. Fakat bu söylem *rhetoric* bir oyun olarak yorumlanmıştır. Kelly, s. 24-25.

¹⁵⁷ Bauman, *crime...*, s. 15-16; Türkoğlu, s. 114-115.

¹⁵⁸ *Publicatio Bonorum/Consecratio Bonorum*: Devlete karşı suç işlemiş kimselerin mallarına, müsadere edilmek üzere el konulması. Söz konusu mallar şahsi mülk konumundan çıkartılarak, *res publica* (devlet malı) haline getirilmekteydi. Umur, *lûgat*, s. 174

¹⁵⁹ Livius, *Ab Urbe Condita*, XXV. IV; Kelly, s. 1-2; 25-26; 62; Türkoğlu, s. 113.

¹⁶⁰ Söz konusu antlaşmalar şunlardır: *Civitates Foederatae* (antlaşma yoluyla Roma devleti çatısı altına girmiş topluluklar) ve *Civitates Liberae* (Roma devleti hakimiyetinde olup, içeride kendi hususi hukuklarını sürdürebilme hakkın tanınmış, muhtar devletler). Umur, *lûgat*, s. 37.

¹⁶¹ Polybius, *Histories*, VI.14; Bauman, *crime...*, s. 14; Kelly, s. 17; 55; Türkoğlu, s. 113-114.

¹⁶² Kelly, s. 93.

da zor bir seçime itmiştir. Yönetime yakın veya karşıt açıktan tavır göstermekten imtina edilmiştir. *Princeps*lerin siyasî bir muhalifi devre dışı bırakmak için ilk tercihi sürgün olmamıştır. Bu maksat için sürgünden önce, çok daha sessiz ve yumuşak önlemler vardır. *Princeps* ilk önlem olarak muhalifin sesini kısmayı, mümkünse sessiz kalmasını talep etmektedir. Belki *Senatus* toplantılarına katılmaması veya söz almaması yönünde telkin ettiği görülmüştür. *Princeps*in bir kişiden memnuniyetsizliğini ortaya koyduğu ilk adım *amicitiae renuntiatio*dur.¹⁶³ *Princeps*in dostluğunun, desteğinin ne kadar değerli olduğu ortadayken, *princeps*in bu dostluğu ve desteği çekeceği manasına gelen bu adım, söz konusu kişi için gelecekteki muhtemel kötü günlerin ilk emaresi olarak sayıldığından büyük korku uyandırmaktadır. Burada kişiyi, *princeps*in hedefinden alabilecek en iyi önlem gönüllü sürgün olmuştur. Augustus, Decimus Iunius Silanus'a, Iulia Minor ile olan *adulterium* şüphesi üzerine *amicitiae renuntiatio* ile tavrını ortaya koymuştur. Silanus, hakkında hiçbir mahkûmiyet kararı olmamasına rağmen bu tavrın taşıdığı anlamın bilincinde olduğundan, bu durumda daha fazla Roma'da kalmanın sakıncalarını göz önünde bulundurarak, Roma'dan ayrılarak gönüllü sürgüne gitmiştir. Silanus ancak Tiberius'un *princeps*liğinde, Tiberius'un, onun yasal olarak sürgün edilmediğini dile getirmesi üzerine dönebilmiştir.¹⁶⁴ *Princeps*in, *amicitiae renuntiatio* adımını takip eden gönüllü sürgün sürecinin bir başka alternatifi de yine *princeps*in yönlendirmesi ile uygulanagelmıştır. *Princeps*in varlığından memnun olmadığı kişilerin, yasal bir sürgün kararı olmaksızın Roma'dan uzaklaştırılabildiği görülmüştür. Bu, çoğunlukla Roma dışında bir memuriyet verilerek görev adı altında gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁵ Bu yöntem, uygulama açısından zorunlu sürgün gibi görünmekle beraber, bu yönde verilmiş herhangi bir mahkeme kararına veya yasaya dayanmamasıyla zorunlu sürgünden ayrılmaktadır.

Gönüllü sürgün hakkına bazı durumlarda müdahale edildiği görülmektedir. Bu müdahaleler suçun niteliği gözönünde bulundurularak yapılmıştır. Suçun niteliğindeki temel eşik ise Roma'nın medenî olma kaygısının sınırı olarak kabul edilen *utilitas publica* ile belirlenmiştir. Gönüllü sürgüne müdahale yöntemi sanığın

¹⁶³ *Amicitia*, Roma politika terminolojisinde *principatus* dönemi özelinde *princeps*in dostluğunu ifade etmekteydi. Bu dostluğun değeri, yokluğunun getirdiği koşullar ile ortaya çıkmaktadır. *Princeps*in dostluğunu kaybetmek kişinin bir suçlu olarak ilanı ile eşdeğer görülmüştür. Hornblower & Spawforth, s. 70. *Amicitiae renuntiatio* bu hali tanımlamaktadır.

¹⁶⁴ Tacitus, *Annales*, 3.24; Bauman, *crime...*, s. 54-55; Rocovich, s. 87-88; Türkoğlu, s. 76.

¹⁶⁵ Rocovich, s. 88-90.

sürgün için Roma'dan ayrılmadan yakalanması ve ardından hapsedilmesi veya öldürülmesi şeklindedir.¹⁶⁶

Gönüllü sürgünün *Res Publica* dönemine ait olması ve bu dönemde kadınların daha çok aile içerisinde cezalandırılması geleneği üzerine herhangi bir kadın gönüllü sürgün örneği görülmemiştir. *Principatus* dönemine gelindiğinde ise sürgün uygulaması yasal düzenlemeler ile zorunlu (yer tayini hususunda) bir ceza statüsüne getirilmiştir. Dönem içerisinde görülen ender gönüllü sürgün örnekleri içerisinde hiçbir kadın sürgününe rastlanmamıştır.

2.4.2. Zorunlu Sürgün

Augustus ile birlikte Roma devletinin girdiği değişim ve dönüşüm sürecinde *Res Publica* dönemi sürgün anlayışı da değişime uğramıştır. Augustus'un, bir ceza niteliği taşımadığını gördüğü sürgün koşullarını ağırlaştırması ile birlikte sürgünün zorunlu ve ağır bir ceza haline dönüşümü başlamıştır. Augustus'un sürgün cezası üzerindeki düzenlemeleri bireylere verilen sürgün cezalarının hükümlerinde sürgün yerinin tayin edilmemesi ve mahkûmun malvarlığının önemli bir kısmını sürgün yerine kendisiyle birlikte taşıması nedeniyle ceza niteliği taşımaktan uzak olduğu düşüncesi yatmaktadır. Nitekim zorunlu sürgün (*relegatio* ile) *Res Publica* döneminde de çoğunlukla belirli gruplar üzerinde uygulanan bir ceza yöntemi olarak var olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla hükümlerdeki esneklik sebebiyle bireyler özelindeki sürgün cezalarının daha çok bir kaçış, tatil niteliği bünyesinde olmuştur.¹⁶⁷ Bu fikir temelinde, teknik anlamda bir mahkeme sürecinin ardından

¹⁶⁶ İÖ 204 yılında yerel halka ve devlet memurlarına saldırı ile suçlanan Q. Pleminius, sürgün için Neapolis'e yol alırken yakalanmış ve zorla geri getirilip hapsedilmiştir. Hapiste öldüğü aktarılmaktadır. Livius, *Ab Urbe Condita*, XXIX. XXI. 1; 22.9; Bauman, *crime...*, s. 15; 17. İÖ 141 yılında suçsuz insanları rüşvet karşılığında mahkûm ettirmekle suçlanan Hostilius Tubulus, sürgün yolunu seçmiş fakat Roma'dan ayrılmadan yakalanıp geri getirilmiş ve hapsedilmiştir. Duruşmaya katılmadan, hapsedildiği yerde kendisini zehirleyerek intihar etmiştir. Cicero, *De finibus*, II. 54; Bauman, *crime...*, s. 15. *Maiestas* ile suçlanan Caepio ve Murena, gönüllü sürgün alternatifine yönelmiş fakat Augustus tarafından Italia'da yakalattırılıp öldürülmüşlerdir. Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LIV. 3. 5-6; Bauman, *crime...*, s. 55; 163; Velleius Paternulus, *Historiae Romanae*, II. XCI. 2; Türkoğlu, s. 115-116.

¹⁶⁷ Augustus'un sürgün üzerindeki düzenlemeleri sürgün yeri ve sürgünün malvarlığı üzerinde olmuştur. *Relegatio* ile sürgün edilen kişi, sürgün yeri belirtilmediği sürece istediği yere gidebilmekteydi. Augustus, bunun suüstimal edildiğini görerek, bir ceza niteliğinde kalmasını istediği sürgün için yaşam koşulları elverişsiz yerlerin sürgün yeri olarak hükümlerde yer almasına özen göstermiştir. Augustus tarafından çıkartılan kanuna göre *aquae et ignis interdictio* mahkûmları Italia ve Hellas anakarasına belirli mesafedeki (400 *stadion*) adalara dahi gitmekten men edilmişlerdir. Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LVI.27.2; Rocovich, s. 72-73; Kelly, s. 137-138. Sürgünlerin koşullarının ağırlaştırılması için sürgün yerlerine yanlarında götürebilecekleri malvarlığa da üst sınır getirilmiştir. Düzenlemeye göre sürgün, kapasitesi bin *amphora*'yı aşmayacak bir gemi yükü ve iki kürekli gemi ile toplamda yirmi köle ve azatlı hizmetliyi aşmayacaktı. Bunlara ek olarak sürgün

sanığa ceza hükmü olarak verilen sürgün, “zorunlu sürgün” olarak tanımlanmaktadır. Bu sürgünün ise, *relegatio* ve -Tiberius dönemiyle birlikte sistemleşen- *deportatio* olmak üzere iki türü bulunmaktadır.

2.4.2.1. *Relegatio*

Relegatio cezası, *Res Publica* döneminde bir *paterfamilias* veya *magistra* tarafından hukuklarına tabi bulunanlar üzerindeki yaptırım güçleri (*coercitio*) itibariyle Roma ailesine ve toplumuna uygun/ait olmayanın bünyeden çıkarılmasını ifade etmektedir. Bu doğrultuda *Res Publica* dönemi boyunca Hellen filozofların, Yahudilerin ve yıldız falcılarının Roma dışına sürülmesi *relegatio* olarak tanımlanmıştır.¹⁶⁸ Bu dönemde Romalı vatandaşların *relegatio*ya tabi tutuldukları pek az örnek vardır. Bu yöndeki bir örnekle İÖ 219 yılında karşılaşılımaktadır. Bu tarihte *sui iuris*¹⁶⁹ konumundaki bir grup kadın hakkında, genel ahlaka aykırı davranmak suçlamasıyla dava yürütülmüş ve suçlu bulunanlar sürgüne mahkûm edilmiştir.¹⁷⁰ *Principatus* döneminde de toplu sürgün örnekleri¹⁷¹ bulunmakla birlikte Augustus ile birlikte sistemleşen *relegatio* cezası, artık Romalı vatandaşların şahsı özelinde verilmeye başlanmıştır.

Relegatio (ve *relegatio ad insulam*)¹⁷² cezası, geçici veya kalıcı olarak verildiğine bakılmaksızın bünyesinde *aquae et ignis interdictio* hükmünü taşımadığı için *caput* riskinin bulunmadığı, *capital* olmayan bir ceza olarak nitelendirilmiştir.¹⁷³ Mahkuma yer tayini bakımından *relegationun*; belirlenen yerlerde bulunması yasaklananlar, kendisi için belirlenen yer dışında bir yerde bulunması yasaklananlar ve kendisine tayin edilen adadan (*relegatio ad insulam*) çıkması yasaklananlar olmak

yanında en çok yarım milyon *sestertius* veya dengi mal varlığı taşıyabilecekti. Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LVI.27.3; Rocovich, s. 41.

¹⁶⁸ Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XV.XI.1; David Noy, *Foreigners At Rome*, Duckworth, London, 2000, s. 41vd; Kelly, s. 65-66. Gellius bu örnekler için *exigo* tabirini kullanırken, Kelly, *relegatio* içerisinde değerlendirmiştir. *Relegatio*'nun Roma vatandaşlığıyla bağlantılı olduğu yönleri bulunmakta ve söz konusu toplulukların Roma vatandaşlığıyla bağlantıları muğlak durumdadır. Bu örnekler zorunlu sürgün olmakla birlikte *relegatio* içerisinde sınıflandırılmaları tartışmaya açıktır. *Relegatio*'ya tabi tutulmayacakları açık şekilde dile getirilen tek sınıfı köleler oluşturmaktadır. *Digesta*, 48.2.12.4. *Exigo*: çıkarmak, kovmak, sürmek. Lewis & Short, s. 686.

¹⁶⁹ *Sui iuris*: Bir *pater familias* (aile reisi) hakimiyeti altında bulunmayıp, kendi hesabına iktisapta bulunabilen kimse. Umur, *lûgat*, s. 206.

¹⁷⁰ Livius, *Ab Urbe Condita*, XXV.II.9; Kelly, s. 161-162. Livius bu örnekler için *exilium* demekle yetinmiştir. Kelly ise *relegatio* ile sürgün edildiklerini dile getirmektedir.

¹⁷¹ Yahudi sürgünleri için bkz. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXXVI; *Claudius*, XXV. Filozofların kovulması üzerine bkz. *Domitianus*, X. Yıldız falcılarının sürülmesi üzerine bkz. *Tiberius*, XXXVI.

¹⁷² *Relegatio* hükmünde zorunlu ikamet edilmek üzere bir ada belirlendiği örneklerine *relegatio ad insulam* denmektedir. *Relegatio*'dan derece olarak daha ağır bir cezadır.

¹⁷³ *Digesta*, 48.19.28.1.

üzere üç çeşidi bulunmaktaydı.¹⁷⁴ Yerel yöneticiler tarafından gerçekleştirilen *relegatio* cezaları ise; iki şekilde gerçekleşmekteydi. Buna göre yerel yönetici (*proconsul, propraeator*) yönetmekte olduğu *provinciaya*¹⁷⁵ bağlı bir ada bulunuyorsa *relegatio* cezasını burada gerçekleştirebilir veya mahkûmu *provincia* dışına sürebilirdi.¹⁷⁶ Bir suçtu sebebiyle bir *provinciadan* *relegatio* ile sürülen mahkûm, bulunduğu ve doğduğu *provincialarda* ve Italia'da bulunamazdı.¹⁷⁷ Her koşulda, hakkında *relegatio* hükmü verilmiş kişinin, kararda bu yönde bir belirtmeye ihtiyaç duyulmaksızın Roma'daki yaşamı sona ermekteydi. Bu kişiler *Princeps*'in huzurunda bulunmaktan men edilmişlerdi ve *pater patriae* konumundaki *Princeps*'in bulunduğu Roma'da ancak onun huzurunda bulunmaktan men edilmemişler bulunabilirdi.¹⁷⁸

Relegatio mahkûmu, kendisine verilen süre içerisinde bulunmaktan men edildiği yerleri terk etmek durumundaydı.¹⁷⁹ Ceza hükmünde bir yer, ada belirtilmediği sürece sürgün edilen Roma ve Italia dışında istediği bir yere yerleşebilirdi. Fakat Augustus düzenlemeleriyle birlikte *relegatio* hükümlerinde yer belirtmeye özen gösterilmesiyle mahkûmların sürgün yeri hususunda kendi tasarruflarını kullanmaları geleneği ortadan kalkmıştır.¹⁸⁰ *Relegatio* cezası geçici bir süreliğine¹⁸¹ verilebildiği gibi, kalıcı olarak da verilebilmekteydi.¹⁸²

Relegatio ve *relegatio ad insulam* ile sürgün edilmiş olan mahkûmlar, hükmün geçici veya kalıcı olmasına bakılmaksızın umumiyetle vatandaşlık haklarını korumakta ve statüsünü kaybetmemekteydi.¹⁸³ Söz konusu vatandaşlık hakları, çocuklar üzerindeki gücü ve vesayeti, mirasçı bırakabilme ve vasiyetname

¹⁷⁴ *Digesta*, 48.22.5.

¹⁷⁵ *Provincia*, Roma'nın Italia yarımadası dışında kalan topraklarında yerel yönetimi sürdürmek adına tesis etmiş olduğu en büyük idarî yapılanmayı ifade etmektedir. Yöneticileri daha önce *consulluk* görevini yerine getirmiş kimselerden (*proconsul*) veya *praetorlardan* (*propraetor*) seçilerek tayin edilirdi. Lewis & Short, s. 1481.

¹⁷⁶ *Digesta*, 48.22.7.

¹⁷⁷ *Digesta*, 48.22.7.13.

¹⁷⁸ *Digesta*, 48.22.18(19); Rocovich, s. 37.

¹⁷⁹ *Digesta*, 48.22.7.17.

¹⁸⁰ Rocovich, s. 42.

¹⁸¹ Çeşitli suçlar ve koşullar üzerinde (sınıf, yaş, niyet gibi) kanunlarda öngörölmüş ve pratiklerde örnekleri verilmiş belirli süreliğine *relegatio* sürgünü için bkz. *Digesta*, 47.9.4.1; 47.11.7; 47.14.3.3; 48.8.4.1.

¹⁸² Bazı suçların, belirli bir süre belirtmeksizin geçici *relegatio* ile cezalandırılacağı öngörölmüştür. *Digesta*, 47.11.7; 47.20.3.2. Geçici sürgünün, sürgün kararını veren *magistra*'nın görevden ayrılmasıyla kalktığı söylenebilir. Kalıcı *relegatio* sürgün örneği için bkz. 48.38.8.

¹⁸³ Vatana ihanet(*maiestas*) suçtu istisna olarak tutulmuştur. Modestinus bu suçla *relegatio*'ya mahkûm edilen kişinin statüsünü (sosyal sınıf, sivil rütbe) yitireceğini aktarmaktadır. *Digesta*, 48.19.24.

düzenleme haklarını kapsamaktaydı. Sürgünün mülklerine de sürgün kararında aksi belirtilmediği sürece dokunulmazdı. Fakat *relegatio* kararların çoğunluğunda sürgün edilenin malvarlıklarının bir kısmına el konulduğu görülmektedir.¹⁸⁴ Bunun sebebi olarak, Roma toplumunda malî gücün kişiyi siyasî mecralara taşıyabilmesi, burada güçlü kılması ve söz söyleme, kitleleri etkileyebilecek konuma getirmesinden kaynaklanıyor olmalıdır. Sürgüne gönderilen kişinin aynı zamanda müsadereye tabi tutulması, geri dönme ihtimali karşısında, sürgünden geri dönmüş olsa bile, siyasî arenada görünebilirliğini zedeleyebilmek, sürgün mahkumunu tam anlamıyla etkisiz hale getirebilmesine hizmet etmektedir.

Bir şehirden *relegatio* ile sürülen kişinin, şehri terk etmediği takdirde cezasının tüm *provincia*'da geçerli olmak üzere genişletileceği öngörülmüştür.¹⁸⁵ *Relegatio* ile sürülen mahkûmun, kendisine yasaklanan bölgelere girmesi halinde cezasının kademeli olarak katlanacağı öngörülmüştür. Buna göre mahkum *relegatio* ile sürgün edilmişse cezası *relegatio ad insulam* olarak, geçici olarak *relegatio ad insulam* ile sürgün edilmişse kalıcı olarak, kalıcı *relegatio ad insulam* ile sürgün edilmişse *deportatio* olarak ağırlaştırılmıştır.¹⁸⁶ Belirli bir süreyle *relegatio* cezasına çarptırılan mahkumun, belirlenen süreden önce dönmesi halinde cezasının kalıcı sürgüne çevrilmesi; kalıcı *relegatio* ile sürülen kişinin dönmesi halinde cezasının kalıcı *relegatio ad insulam* olarak ağırlaştırılmasına; kalıcı *relegatio ad insulam* mahkumunun tayin edilen adadan ayrılması halinde, cezasının *deportatio ad insulam* olarak ağırlaştırılması öngörülmüştür.¹⁸⁷ *Relegatio* ile sürgün edilen mahkumun cezası ölümünden sonra da devam etmekteydi. Öyle ki cenazenin sürgün yerinden alınıp bir başka yerde defnedilmesi yasal bir suç olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁸ Ciddi bir suçlamadan ötürü *relegatio* cezasına mahkûm edilmiş kişiye barınma imkânı sağlayan kişiler hakkında da *relegatio*ya varan cezalar öngörülmüştür.¹⁸⁹ Bu noktada hâkim güç, sürgünle bir anlamda kısıtlanmış da olsa kendisine hayat hakkı verilen mahkûmun toplum tarafından da dışlanmasını hedeflemektedir. Esasen sürgün cezası, ölümle cezalandırılması gereken bir suçluya *princeps* ya da mahkeme tarafından sunulmuş bir lütuftur, bir af vesilesi değildir. Bu sebeple Romalılar bu tür

¹⁸⁴ *Digesta*, 48.1.2; 48.20.7.5; 48.22.4; 48.22.7.3-4; 48.22.14.1; 48.22.17(18).

¹⁸⁵ *Digesta*, 48.22.12.

¹⁸⁶ *Digesta*, 48.19.4.

¹⁸⁷ *Digesta*, 48.19.28.13.

¹⁸⁸ *Digesta*, 48.24.2.

¹⁸⁹ *Digesta*, 48.22.11.

suçları işleyenlerin durumunun ibret-i alem olması için suçluya bir “vebalı” muamelesiyle yaklaşarak toplumdan tecrit etmiştir.

Principatus döneminde özellikle *maiestas* ve *adulterium* suçlamalarıyla *relegatio* cezasına çarptırılan çoğunluğu kadın olmak üzere *Princeps* ailesi üyelerinin cezalarının, erke karşı oluşturdukları tehlikeden ötürü sıkı askerî gözetim altında, Roma şehri ve çevresinde uygulandığı görülmektedir. Söz konusu yöntem, Claudius *Princeps*liğinde hukukî çerçevede düzenlenmiştir. Buna göre gözetim altında tutulmak istenen kişinin, Roma şehrinin ve şehrin üç mil dışına çıkması yasaklanmıştır.¹⁹⁰

2.4.2.2. *Deportatio*

Tiberius, selefi Augustus’un koşullarını bir “ceza” niteliğinde düzenlediği sürgünü daha da ağırlaştırarak kullanmıştır. Bu dönemde *aquae et ignis interdictio* olgunlaştırarak yeni ve ağır bir sürgün çeşidi, *deportatio* tesis edilmiştir. Böylelikle *aquae et ignis interdictio* zamanla yerini Tiberius’un icadı olan *deportatio*ya bırakmıştır.¹⁹¹ *Deportatio*, koşulları itibariyle en ağır *capital* cezaların arasında sayılmıştır.¹⁹²

Hakkında *deportatio* (ve *deportatio ad insulam*) hükmü verilen kişi, *ius civile*den çıkartılıp *ius gentium*a tabi tutulmuştur. Bu durum mahkûmun artık bir Roma vatandaşı olmadığına işaret etmekteydi. *Ius civile*, yalnızca Roma vatandaşlarına tatbik olunan hukuku ifade etmekteydi.¹⁹³ Dolayısıyla Roma vatandaşlığından çıkarılan mahkûm, vasiyetname düzenleme, mirasçı bırakabilme, mülk edinme haklarını yitirmekteydi. Mahkumiyet kararıyla tüm malvarlığına el konulur ve bu mallar hiçbir koşulda bir başkasına miras veya *fideicommissum* (bir üçüncü şahsa devir)¹⁹⁴ yoluyla devredilemezdi.¹⁹⁵ Mahkumun dahil edildiği *ius*

¹⁹⁰ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXIII; Bauman, *crime...*, s. 74; Türkoğlu, s. 111.

¹⁹¹ *Digesta*, 48.19.2.1; 50.13.5.3; Rocovich, s. 36; Barbara Levick, *Tiberius the Politician*, Routledge, New York, 2005, s. 148; Kelly, s. 40. *Deportatio* yöntemiyle sürgün örnekleri Tiberius döneminde görülmeye başlanmakla birlikte bu yöntemin temellerinin de Augustus tarafından atıldığı fakat örneklerinin Augustus sonrası dönemde verildiği yönünde görüşler bulunmaktadır. Bkz. Fred K. Drogula, “Controlling Travel: Deportation, Islands, and the Regulation of Senatorial Mobility in the Augustan Principate”, *Classical Quarterly*, Cilt: 61, Sayı: 1, 2011, SS: 230-266; s. 230 vd.

¹⁹² *Digesta*, 48.19.28.

¹⁹³ Umut, *lûgat*, s. 100.

¹⁹⁴ Umut, *lûgat*, s. 72.

¹⁹⁵ Tek istisnai örnek, Antoninus döneminde yaşanmıştır. Damascenus’a *deportatio* mahkûmu annesinin, hayatının idame ettirmeye yetecek ölçüde malvarlığı devrine müsaade edilmiştir. Fakat Antoninus buyruğunda bu durumun bir istisna olduğunu ve kamu tüzüğü gereği *deportatio*

gentium, Roma devleti içinde yaşayan yabancılara ve bu yabancılarla olan münasebetlerinde Romalılara uygulanagelen hukuku ifade etmekteydi.¹⁹⁶ *Deportatio* mahkumunun tüm vatandaşlık haklarını kaybetmesine rağmen özgürlüğünü koruyabilmesi ve hayatını idame ettirebilmesi bu hukuk bünyesinde kabul edilmesinden ileri gelmekteydi.¹⁹⁷

Deportatio mahkûmu, bulunmaktan men edildiği yerlerde bulunması veya kendisine tayin edilen yerden ayrılması halinde cezasının kademeli olarak arttırılacağı öngörülmüştür. Buna göre *deportatio* mahkumunun cezası *deportatio ad insulam* olarak, *deportatio ad insulam* mahkumunun cezasının ise *capital* bir ceza (muhtemelen takdir edilecek bir ölüm şekli) ile ağırlaştırılması kararlaştırılmıştır.¹⁹⁸ *Deportatio* cezası kalıcı suretle verilmekteydi ve mahkûmun azat edilmesi mümkün değildi. *Deportatio* mahkumunun hakları, ancak *Princeps* eliyle iade edilebilirdi. Fakat mülklerin iadesi, diğer hakların iadesi ile birlikte kazanılamamaktaydı. Mülklerin iadesi için *Princeps*in bu yönde ayrıca vereceği bir buyruk gerekli görülmüştür.¹⁹⁹

Deportatio ad insulam cezası da tıpkı *relegatio* gibi ölümden sonrasını da kapsamaktaydı. Cenazenin tayin edilen ada dışına çıkarılması yasal bir suç olarak kabul edilmiştir. Ancak *Princeps*'lerin özel izniyle bu işlem gerçekleştirilebilmiştir.²⁰⁰ *Deportatio* mahkûmu dava sürecinde intihar etse dahi mülklerine el konulması öngörülmüştür.²⁰¹ Bu yöntem de Tiberius tarafından geliştirilmişti. Yönetimi altında İÖ 24'te Germania eski *legatusu* Caius Silius hakkında *maiestas* suçlamasıyla dava açılmıştır. Yargılama sürerken intihar eden Silius'un *Senatus*'ta görülmeye devam eden davasında mallarına el konulması kararı çıkmıştır. Ölü birinin mallarına el konulamayacağından, Tiberius davayı özel statüsünden çıkarıp bir kamu davasına dönüştürmüştü ve böylece mallara el konulması hukukî çerçeveye oturtulmuştur. Dava genişletilerek, Silius'un karısı Sosia da aynı

mahkumlarının asla miras bırakma ve mal devrinden yararlanamayacağını özellikle belirtmiştir. *Digesta*, 48.22.16.

¹⁹⁶ Umut, *lûgat*, s. 101.

¹⁹⁷ *Digesta*, 48.19.2.1; 48.19.17.1; 48.20.7.5; 48.22.6; 48.22.7.3; 48.22.14.1; 48.22.15. *deportatio* cezası evliliği kendiliğinden fesheden bir ceza olmamakla birlikte mahkûm evliliğini sürdürebilecek koşullar altında olmadığından pratikte evlilik ilişkilerinin yürütülmesi mümkün değildir. *Digesta*, 48.20.5.1.

¹⁹⁸ *Digesta*, 48.19.4; 48.19.28.13.

¹⁹⁹ *Digesta*, 48.22.2; 48.22.17(18.1); 48.23.2.

²⁰⁰ *Digesta*, 48.24.2.

²⁰¹ *Digesta*, 48.21.3.1.

kapsamda yargılanmış ve mallarına el konularak (Lepidus'un önerisiyle mallarına dörtte bir oranında el konulmuş, kalan dörtte üç çocuklara bırakılmıştır) *deportatio*ya mahkûm edilmiştir.²⁰²

2.5. SÜRGÜNE TABİ TUTULAN SUÇLAR

Roma ceza hukukunda bir suç karşılık gelen cezalar, suçlunun statüsü ve suçun koşulları itibariyle çok çeşitlilik göstermektedir. Sürgün cezasının da bu tanımlamaya uygun şekilde, koşullar göz önüne alınarak olaylar özelinde pek çok suç karşılığında verilebildiği görülmektedir. Bu geniş yelpaze içerisinde tezin temel konusu itibariyle bu çalışmada kadın sürgünlerine sebebiyet veren suçlara odaklanılacaktır. Söz konusu suçlar aşağıda başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.5.1. *Adulterium*

Adulterium, Roma hukukunda zina ve ensest²⁰³ ilişkileri karşılayan suç terimidir. Romalıların zina tanımlaması evlilik bağıyla alakalıdır. Eşlerin bu bağdan doğan sadakat yükümlülükleri üzerinedir. Tanımlama olarak ise başka bir erkeğin karısı ile cinsel münasebet olarak tanımlanmıştır. Böyle tanımlanmasının en büyük sebebi, Augustus'un Roma siyasî gücünü sağlayabilmek için sosyal yapılanmayı ve bu yapılanmanın çekirdeği aile kurumuna ve evliliğe gösterdiği önemden ileri gelmektedir. Aile kurumu, Roma'nın kuruluşundan itibaren büyük önem verilen bir unsur olmuş ve Augustus dönemin sorunlarının kaynağını bu olgunun zayıflamasında görmüştür. *Lex Iulia de adulteriis coercendis* ile birlikte zinanın kapsamı genişletilmiş ve *adulterium* evli olan kadınlarla girilen ilişkinin yanında, evli olmayan kadınla (fahişeler dışarıda tutulmakla birlikte) evlilik dışı cinsel münasebeti de kapsar şekilde genişletilmiştir. Yine kanun kapsamında çeşitli başka ahlaksızlıklar da belirlenmiştir: Belli sosyal statüdeki dul ve bekar kadınlarla evlilik dışı ilişki

²⁰² Tacitus, *Annales*, 4.18-20; Bauman, *crime...*, s. 59-60; Türkoğlu, s. 131.

²⁰³ *Incestum*: Aralarında evliliğe mâni bulunan kimselerin içerisinde bulunduğu gayri meşru ilişkiyi ifade etmektedir ve *adulterium* kapsamına alınmıştır. Umur, *lûgat*, s. 19; *Digesta*, 48.5.39(38).

(*stuprum*), başkalarının cinsel ilişkilerinden para kazanma ise *lenocinium*²⁰⁴ olarak belirlenmiş ve bu işlerle uğraşanlar ağır cezalara tabi tutulmuştur.²⁰⁵

Augustus, *Res Publica* dönemi boyunca *honestiores* sınıfı için *capital* cezadan kaçış niteliğinde seyreden sürgün alternatifini ceza haline getirdiğinde, bu ceza sistemi içerisinde önemli bir yer edinecek ahlakî düzenlemeler de gerçekleştirmiştir. Söz konusu düzenlemeler, Roma'nın kuruluşundan itibaren suç kabul edilmekte olan, umumî adaba uymayan muhtelif fiillerin ceza hukukunda yer edinmesi yönünde olmuştur. *Adulterium* genel tabiriyle tanımlanan bu fiiller, gayri meşru ilişkileri ifade etmek için kullanılmıştır. Fakat söz konusu fiiller *Res Publica* döneminde doğrudan doğruya ceza hukuku içerisinde yer edinmemiş, muhtemelen cezalar aile kurumu içerisinde verilmiştir. Augustus'un bu yöndeki düzenlemeleri *lex Iulia de adulteriis coercendis* ile hukukî zemine oturtulmuş ve *adulterium* çerçevesindeki gayri meşru münasebetler Roma ceza hukuku içerisinde cezaya müstelzim (hukuk dilinde bir cezanın lüzumunu gerektiren) suçlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca *adulterium* davalarını takip etmek üzere bir komisyon (*quaestio de adulteriis*) da tesis edilmiştir.²⁰⁶ Roma tarihinde ilk kadın sürgün örnekleri bu düzenlemeler üzerine verilmeye başlanmış ve *Principatus* dönemi boyunca gerçekleştirilecek olan kadın sürgünlerine dayanak oluşturmuştur.

Roma'nın kurucu *rex* Romulus *adulterium* suçu işleyen kadının öldürülmesine salık vermiştir.²⁰⁷ *Principatus* dönemine dek *adulterium* suçu işleyen kadının cezası bu şekilde aile içerisinde, baba ve koca tarafından uygulanmaktaydı. *Lex Iulia de adulteriis*in getirdiği en önemli yenilik, *adulterium* yargılamasının aileden alınıp devlet mahkemelerine aktarılması olmuştur.²⁰⁸ *Adulterium* suçunda ölçüt kadının sadakati olmuştur. Erkek ancak bu suça ortak olduğu hallerde suçlu sayılmıştır. Dolayısıyla dava açma hakkı da kadına tanınmamış ve bu sorumluluk erkeğe yüklenmiştir. Koca *adulterium* suçlusu eşini boşamak ve dava etmek

²⁰⁴ *Lenocinium*, ilk anlamıyla kadın ticareti yapma suçunu ifade etmekteydi. *Adulterium* dava süreçlerinde ise bu suça bulaşmış eşini boşamayan ve bu suçu otoritelere bildirmeyen kocanın suçunu ifade etmek için kullanılmıştır. *Adulterium* suçlusu kadınla evlenen erkek de aynı sıfatla suçlu bulunmuştur. Bu bağlamda *lenocinium* suçu işleyen erkekler hakkında sürdürülen davalara da *accusatio publica lenocinii* denilmiştir. Umur, *lûgat*, s. 113.

²⁰⁵ Umur, *lûgat*, s. 19-20; 204; Türkoğlu, s. 69-70.

²⁰⁶ Recai G. Okandan, "Romalıların Suç Telakki Ettikleri Fiiller ve Bunlara Terettüp Eyleyen Cezalar", *Tahir Taner'e Armağan*, İstanbul, 1956, s. 335-336; Türkoğlu, s. 201.

²⁰⁷ Bauman, *crime...*, s. 9; Türkoğlu, s. 177.

²⁰⁸ Diler Tamer, *Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia de Adulteriis Coercendis*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 221.

durumundadır. Aksi halde *lenocinium* suçlusu sıfatıyla yargılanması öngörülmüştür. Aynı şekilde *adulterium* suçlusu kadın ile yeniden evlenme veya bir başka erkeğin evlenmesi de yasaklanmış ve bu evliliği gerçekleştiren erkeklerin de *lenocinium* suçu işlemekle yargılanmaları öngörülmüştür. Bu suçun cezai karşılığı da sürgün olarak belirlenmiştir.²⁰⁹

Adulterium suçu işleyen erkek ve kadın *infamia*²¹⁰ ilan edilir ve iki ayrı ada belirlenerek *relegatio ad insulam* ile sürgün edilirdi. Erkek kamu görevleri yürütemez ve şahitliği kabul edilmez; kadının başka bir Romalı vatandaş ile evlenmesi yasaklanırdı. Sürgüne ek olarak erkeğin malvarlığının yarısına, kadının ise malvarlığının üçte birine ve *dosunun*²¹¹ yarısına el konulması öngörülmüştür. *Adulterium* suçundan ötürü sürülen mahkûmun ceza süresi ömür boyu olarak belirlenmiştir.²¹² *Principatus* döneminin ilerleyen süreçlerinde *adulterium* cezalarının ağırlaştırıldığı görülmektedir. Bu fikri destekleyen bir düzenleme Pius döneminde gerçekleştirilmiştir. Daha önce *adulterium* suçu üzerinde yakaladığı eşini öldüren koca *humiliores* sınıfı mensubu ise, ömür boyu kamu hizmetiyle, *honestiores* sınıfına mensup ise *relegatio ad insulam* ile cezalandırılırken, Pius'un düzenlemesiyle, *humiliores* için kalıcı sürgün, *honestiores* için belirli bir süreyle *relegatio* olmak üzere hafifletilmiştir. Yine İS 3. yüzyıl ile birlikte, *adulterium* suçu üzerine sürgün edilmiş kadınların olası aflardan yararlanamayacağı kararlaştırılmıştır.²¹³ *Adulteriuma* karşılık takdir edilen sürgünün ekseriyetle *relegatio* şeklinde gerçekleşmesi, mahkûmun vatandaşlık haklarını koruması manasına gelmekteydi. Fakat aksi örnekler de bulunmaktadır:

“Bir kimse, aralarında evliliğe mâni bulunan dul veya evli kadın hısımla cinsel ilişki içerisinde bulunursa *deportatio ad insulama* mahkûm edilir, çünkü suçu iki

²⁰⁹ *Codex Iustinianus*, IX.9.9; *Digesta*, 48.5.2; 48.5.41(40).1; Bauman, *crime...*, s. 33; 153; Tamer, s. 226.

²¹⁰ *Infamia*, şerefsizlik/kötü şöhret manalarını karşılamaktadır. *Infamia* ilan edilen kişi, sosyal statü ve itibarını kaybeder ve devlet kayıtlarına ismi, umumî ahlaka aykırı gerçekleştirmiş olduğu işlerle birlikte geçirilirdi. Bu yönde mimlenmiş vatandaşlar, kamuda görev alamazdı. Umur, *lügat*, s. 186.

²¹¹ *Dos*, kadının veya onun adına bir başkasının, kocanın mülkiyetine getirdiği tüm çeyizi kapsayan terimdir. Geleneğin hedefi, kadının ev ihtiyaçlarına iştirakini sağlamak yönündedir. Umur, *lügat*, s. 61.

²¹² Tamer, sürgünün kalıcı olmasıyla ilgili bir kesinlik bulunmadığını dile getirirken (Tamer, s. 221.) Türkoğlu sürgünün kalıcı olduğunu belirtmektedir. Türkoğlu, s. 71.

²¹³ *Digesta*, 3.1.8; 3.1.9; 3.2.2; 23.2.43.12-13; 48.5.39(38).8; 48.8.1.5; Iulius Paulus, *Sententiae*, II.26.14; Okandan, s. 336; Bauman, *crime...*, s. 32-33; Tamer, s. 221-226; Türkoğlu, s. 71; 126.

yönlüdür: kanunları ihlal ederek kadın hısımla birlikte olma (*incestum*) ve zina (*adulterium* veya *stuprum*).”²¹⁴

Burada öngörülen ceza *deportatio* olduğundan, bu koşullar üzerinde cereyan eden örneklerde mahkumlar vatandaşlıklarını kaybederlerdi.

Augustus *adulterium* ve sürgün üzerindeki düzenlemelerini uygulamada kızı Iulia Maior ve torunu Iulia Minor üzerinden örneklerini vererek, haleflerine de güçlü bir dayanak bırakmıştır. Bu tarihte başlayan kadın sürgün örnekleri, Augustus’tan sonra da özellikle hukukî temel oluşturmak adına *adulterium* ile birlikte yapılmıştır. Augustus sonrası *adulterium* örneklerinde bu suçlamanın, gerçekten bu suça bulaştıkları yüzünden mi yahut *princeps*lerin sürgün için yasal bir dayanak, bir temel mi oluşturmak istediğini tespit etmek kolay değildir. Nitekim neredeyse tüm kadın sürgünlerinde *adulterium* ve *maiestas* suçlamalarının dahil olduğu görülmektedir. Augustus’un, *princeps* ailesine uyguladığı *adulterium* sürgünü, erke karşı oluşturdukları tehlikeden ötürü kadın üyelerini sıkı askerî gözetim altında tutmuş ve dış dünyayla bağlarını kesmiştir. Bu yöntem de *Principatus* dönemi boyunca takip edilen bir yöntem olmuştur.

2.5.2. *Maiestas*

Devlet aleyhinde, devlete karşı işlenen suçlar, kamuda yaratacağı büyük yıkımlar göz önüne alınarak, bir ferdin işleyebileceği en ağır suç olarak kabul edilmektedir. Romalılar bu amaca yönelik suçları, “*crimen maiestatis*”, “*crimen*” “*maiestatis imminutae*”, “*maiestas*” ve “*perduellio*” gibi ifadelerle tanımlamışlardır.²¹⁵

Genel ifadeyle *maiestas*, Roma halkına ve halkın güvenliğine karşı işlenmiş suçların bütününe ifade etmekteydi.²¹⁶ Tanımdaki izafilik ve *Princeps*’in bu tanımda edindiği yer itibariyle nice suç bu kapsamda değerlendirilmiştir. *Principatus* dönemi *magistra* hiyerarşisinde en üstte yer alan *princeps*ler, devleti şahıslarında temsil etmişlerdir. Şahıslarında mazhar kılınan bu ehemmiyet bakımından, *princeps*e karşı her türlü hakaret ve sövgü, şahıslarına, şeref ve haysiyetlerine yönelik saldırılar

²¹⁴ *Digesta*, 48.18.5.

²¹⁵ Okandan, s. 327.

²¹⁶ *Digesta*, 48.4.1.1.

devlet aleyhinde işlenmiş olarak kabul edilmiştir.²¹⁷ Bu ayrıcalık *princeps*lerin yönetimlerini tesis etmekte ve korumakta önemli bir araç olmuştur.

Kamu düzeninin sağlanmasının (*utilitas publica*) Roma'da ifade ettiği yüksek değer sebebiyle bu düzene aykırı fiilleri kapsayan *maiestas* suçlamalarında önemli hak ihlalleri gerçekleşmiştir. Öncelikle *utilitas publica* söz konusu olduğundan *humanitas* ve *clementia* gibi prensipler kendiliğinden geri plana atılmıştır. Bunların yanı sıra, *princeps*lerin şahsına hakaret ve sövğu iddialarıyla söz ve niyetlerin özgürlüğü ihlali; *maiestas* mahkumlarının tüm ailesine yönelik kısıtlamalar ve aynı suçlamalara ve cezalara tabi tutmak yoluyla suçların kişiselliği ilkesinin ihlali gibi önemli hukukî ihlaller de göz ardı edilebilmekteydi.²¹⁸

Maiestas kapsamındaki suç çeşitliliği, söz konusu suçlar karşısında takdir edilen cezalarda da görülmektedir. Söz konusu cezalar arasında Italia dışına sürülme de bulunmaktadır. Özellikle *Res Publica*'nın son dönemlerinde hâkim olan görüş, *maiestas* kapsamında yapılan yargılamalarda ölüm cezası verilmesinden olabildiğince kaçınılması yönünde ağırlık kazanmış ve bu bağlamda sürgün seçeneği öne çıkmıştır. Bu hâkim görüş, Tiberius *princeps*liğine dek takip edilmiştir. Tiberius dönemiyle birlikte ceza mahkemeleri bu bağlamda ölüm cezası hükümleri de vermeye başlamış ve Tiberius sonrasında da benzeri kararlar alınmıştır.²¹⁹

İsyana teşvik edenler ve isyan ortamından yararlananlar hakkında *deportatio ad insulam* cezası verilebilmiştir. Burada kadın mahkumlar, daha çok ailenin erkek üyelerinin düzenlediği isyana fikren destek vermek veya bu destek olmaksızın yalnızca bu aileye mensup olmaları itibariyle suçlu bulunmuşlardır. *Maiestas* suçlamasından sürülenler (*relegatio* veya *deportatio* ile) statülerini yitirmişlerdir. Kadın mahkumların *dosuna* el konulmuştur.²²⁰ Bu tür davaları takip etmek üzere bir komisyon (*quaestio maiestatis*) tesis edilmiş olmasına rağmen, en etkili yargılama organının *Senatus* olduğu görülmektedir. *Senatus* davalarına devleti temsil eden *Princeps* de katılım göstermiş ve davalar onun iradesi yönünde şekillenmiştir.²²¹

Maiestas, *adulterium* ile birlikte en çok kadın sürgününe sebebiyet veren suçlar olmuş ve çoğu örnekte iki suçlamanın bir arada yapıldığı görülmüştür. *Adulterium* mahkûmu kadın, *princeps* ailesine dahil ise, bu gayrı meşru birlikteliğin

²¹⁷ Okandan, s. 328.

²¹⁸ Okandan, s. 329-330; Türkoğlu, s. 38.

²¹⁹ Okandan, s. 329.

²²⁰ *Digesta*, 48.19.38.2; 48.19.24; 48.20.3.

²²¹ Türkoğlu, s. 201; 207.

erke karşı oluřtuđu dűřünűlműő ve kiřiler *maiestas* ile de suçlanmıřtır. *Maiestas* mahkűmu erkeđin ailesindeki kadın űyeler de çođu űrnekte aynı suçlamayla yargılanmıř ve sűrűlműőlerdir.²²²

2.5.3. Roma Dinine ve Dinű Yapılarına Saygısızlık

Roma milli dinine ve ilahlarına inanmamak, bu dini terk ederek bařka bir din űzerine olmak, bařka bir dinin ritűellerine katılmak, mabetlere saygısızlık ve tapınak hırsızlıđı din aleyhinde iřlenmiř suçlar olarak kabul görműőtür. Bu yűnde geliřen suçlar, devlete karřı iřlenmiř suçlar kapsamında ele alınmıř ve bu űlçűde ađır cezalar takdir edilmiřtir.²²³ Bu bađlamda *Principatus* dűneminde Yahudi gruplar sűrgűne tabi tutulmuřlardır.²²⁴ Domitianus dűneminde bu bađlamda bir Romalı kadın da sűrgűn edilmiřtir. *Consul* Flavius Clemens'in yeđeni olan Flavia Domitilla Roma dinine muhalif olduđu gerekçesiyle sűrűlműőtür.²²⁵

Principatus dűnemiyle birlikte kutsal kabul edilen fiđűrler arasına Augustus da katılmıř ve mabetlere gűsterilen hassasiyetlerin Augustus heykel ve bűstlerine de gűsterilmesi kararlařtırılmıřtır. Tiberius dűneminde bir Augustus heykelinin kafasının koparılması řeklinde geliřen bir olayın arkasından, Augustus'a sayđı çerçevesi geniřletilerek burada bir kűleyi dűvmek, giysi deđiřtirmek, Augustus baskılı bir sikkeyle veya aksesuarla tuvalete veya geneleve girmek, onun sűzlerini, hatırasını, yerinde olup olmadıđına bakmaksızın deđersizleřtirmek gibi geniř bir kapsamda oluřturulan '*Augustus'un hatırasına sayđı*' kuralları nihayetinde bir sanıđı űlűm cezasına çarpıtrabilecek gűçte yasalar halini almıřtır.²²⁶ Tiberius, Agrippina'yı sűrgűne mahkűm ederken, suçlamalarından birisi de Augustus'un heykeline sıđınması űzerine olmuřtur.²²⁷

²²² Tacitus, *Annales*, 2.50; 3.24; 4.20; 4.52; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, V-VI; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LXXIII. 4; *Historia Augusta: Commodus*, V-VI; *Septimius Severus*, IX; *Pescennius Niger*, VI; Bauman, *crime...*, s. 54-55; 59-60; Rocovich, s. 53-54; 87-88; 114.

²²³ Okandan, s. 330; Tűrkođlu, s. 41. Tapınak hırsızlıđının cezası *honestiores* sınıfı mensupları için *deportatio ad insulam* olarak belirlenmiřtir. *Digesta*, 48.12.7(6); 48.12.12(10).1. Roma yasalarına gűre mabetlere zarar vermek sűrgűn sebebidir. Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, IV.31.

²²⁴ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXXVI; *Claudius*, XXV.

²²⁵ Domitilla'nın durumu dile getirilirken Eusebios'un eserinde Hristiyan inancı űzerine olduđu; Cassius Dio'nun eserinde ise Yahudiler gibi sűrűldűđű aktarılmaktadır. Dio'nun çevirmeni Cary Earnest ise Domitilla'yı "ateist" olarak nitelendirmiřtir. Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LXVII.14; Eusebios, *Historia Ecclesiastica*, III. XVIII.

²²⁶ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LVIII.

²²⁷ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LIII.

2.5.4. *Crimen Falsi* ve *Venenum*

Başkasının yararına veya zararına gerçeği çarpıtma suçuna *crimen falsi* denmiştir. Bu tanım altında sahte vasiyetname düzenleme veya gerçeği üzerinde tahrifat yapılması, sahil bir vasiyetnamenin mührünü değiştirmek veya sahtesine mühr basmak, yalancı şahitlik, asılsız suçlamalar ve muhbirlik suçları dile getirilebilir. *Lex Cornelia crimen falsi* çerçevesine karşılık gelen suçlara *aquae et ignis interdictio* cezası uygun görülmüştür. Geniş suç kapsamıyla *crimen falsiye* karşılık gelen cezalar da yine bu ölçüde geniş bir yelpazeye sahiptir. Hâkimler bu konuda geniş inisiyatif sahibi olmakla birlikte, bu suçu işleyen *honestiores* mensupları için daha çok sürgün cezasının uygun görüldüğü,²²⁸ *humiliores* mensupları için ise madenlerde çalışma veya ölüm şeklinde olduğu söylenebilir.²²⁹

Venenum/veneficium ise, zehirleyerek öldürme yöntemini ifade etmektedir.²³⁰ *Venenum* suçu, toplumun alt tabakasında aile içerisinde mirastan pay alma, öz çocuğun lehine menfaat sağlamak gibi hedeflerle kocanın, üvey çocuğun bizzat anne, eş tarafından zehirlenmesi; *honestiores* sınıfı mensupları arasında ise siyasî mücadelelerde birbirlerine karşı veya *princeps*lere karşı genellikle ailenin kadın üyeleri ve azatlıları aracılığıyla gerçekleştirilmek üzere sık başvurulanan bir yöntem olmuştur.²³¹ Iuvenalis bu durumu;

“Nefret ederler kapatmadan doğan çocuklardan:

Kimse karşı çıkmamasın, kimse yasaklamasın, çünkü caizdir nice zamandır üvey evlat öldürmek...

Sizi, ey yetimler, uyarıyorum, ey siz büyük ev sahibi olanlar, tetikte olun ve size verilen öğünlerin hiçbirine güvenmeyin:

Yağlı kurabiyeler, annenizin zehiriyle kararıp kaynarlar.

Annen ne verirse versin sana, bırak önce biri bunu ısırısın, ödlek öğretmenin tatsın önce içecekleri.”²³² şeklinde ifade etmektedir.

²²⁸ Geçici süreyle *relegatio*: *Digesta*, 48.20.3.2; Kalıcı *relegatio* ve malvarlığın yarısının kaybı: *Digesta*, 48.19.38.8; *relegatio ad insulam*: *Digesta*, 47.11.6; 48.10.32.1; *deportatio* ve tüm malvarlığın kaybı: *Digesta*, 48.10.13; *deportatio ad insulam*: *Digesta*, 48.38.7.

²²⁹ Okandan, s. 334-335; Türkoğlu, s. 53-55.

²³⁰ Cicero, *De Officiis*, I.40; Iuvenalis, *Saturae*, VI.133; David B. Kaufman, “Poisons and Poisoning Among the Romans”, *Classical Philology*, Cilt: 27, Sayı: 2, 1932, s. 156; Lewis & Short, s. 1967-1968; Glare, s. 2234; Türkoğlu, s. 60.

²³¹ Kaufman, s. 159; Türkoğlu, s. 60-61.

²³² Iuvenalis, *Saturae*, VI.630-635.

Bu tercihin arkasında yöntemin taşıdığı riskin asgari düzeyi, güçlü bir çatışmayı ve sonrasında gelebilecek bir tepkiyi kısmen azaltmasının etkisi bulunmaktadır. *Venenum* suçu, Roma toplumunda yaygın olması bakımından *Lex Duodecim Tabularum*'da da yer edinmiştir. Sulla döneminde *Lex Cornelia de sicariis et veneficis* kapsamında *venenum* hakkında düzenlemeler yapılmış ve bu düzenlemelere göre *venenum* suçunda, zehirleyen kişiyle birlikte aracı olanlar ve yardımcı olanlar, teşvik edenler ve azmettirenler de suçun asıl faileri olarak kabul edilmişlerdir. Mahkeme süreçleri ve soruşturmalar bu prensip üzerine yürütülmüştür. Suçun karşılığı *honestiores* sınıfı mensupları için sürgün,²³³ *humiliores* sınıfı mensupları için vahşi hayvanlara atılma olarak takdir edilmiştir.²³⁴

*Princeps*lerin ölümleri ardından ardılı belirlemeye ve yönetimini meşru kılmaya muktedir olan vasiyetnameleri üzerinde tahrif spekülasyonları sıkça gündeme gelmiştir. Bu bağlamda Tiberius ve Nero'nun lehine Augustus ve Claudius'un vasiyetnamelerinde tahrifler yapıldığı yönünde güçlü şüpheler bulunmaktadır. Bu tür tahriflerin ancak *princeps* ailelerinin kadın üyeleri tarafından veya aracılıkları ile yapılması mümkün olmuştur. Tiberius lehine yapılan tahrifin, Tiberius'un annesi ve vasiyetnamenin sahibi Augustus'un eşi olan Livia tarafından yazıldığı yönünde güçlü şüpheler bulunmaktadır. Augustus'un, sağlığı sırasında oğlu Gaius'u veliahtı olarak ilan ettiği ve o sıralarda Rhodos'ta sürgünde olan Tiberius hakkında af dileyen Livia'yı da Gaius'a yönlendirdiği bilinmektedir. Tiberius ancak Gaius'un müsaadesiyle ve siyasetten uzak kalma şartıyla affedilmiş ve Roma'ya dönebilmiştir.²³⁵ Fakat Gaius genç yaşta vefat etmiş²³⁶ ve böylece Tiberius'un önü açılmıştır. Yine de bir başka rakibi, Augustus tarafından kendisine evlatlık edindirilen Germanicus olmuştur. Halkın ve subayların da teveccüh gösterdiği Germanicus, Augustus'un ölüm haberini aldığı anda Germania seferinde bulunduğundan, o sırada Roma'da bulunan Tiberius yönetimi ele geçirebilmiştir.²³⁷ Augustus'un *Senatus*'ta okunan vasiyetnamesinde mirasının önemli bir kısmını Tiberius'a bırakmış olması, ikilinin aralarının kötü olduğunu bilenleri büsbütün

²³³ *Relegatio: Digesta*, 48.9.2; *deportatio: Digesta*, 48.19.28.9; *deportatio ad insulam* ve tüm malvarlığın kaybı: *Digesta*, 48.3.8.5.

²³⁴ Okandan, s. 340; Kaufman, s. 166; Türkoğlu, s. 60-61.

²³⁵ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XIII.

²³⁶ Augustus, *Monumentum Ancyranum*, 14.

²³⁷ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, I; IV.

şüpheye sevk etmiştir.²³⁸ Augustus'un vasiyetnamesinin şahitleri olan Agrippa Postumus ve yazılı buyruğu tutan subay da bu süreçte öldürülmüştür.²³⁹ Tiberius, Livia'nın yönetimdeki etkisinden rahatsız olup, onu uzaklaştırdığı sırada muhtemelen Livia tarafından gün yüzüne çıkartılan bir mektup da şüpheleri destekler niteliktedir. Söz konusu mektup, Augustus eliyle Tiberius için kaleme alınmış ve içeriğini Tiberius'un geçimsiz ve çekilmez olarak nitelendirilen kötü profili oluşturmuştur.²⁴⁰ Bu örnekte Tiberius ve Livia hakkında *crimen falsi* suçlamasının oluşmamasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle Livia'ya duyulan saygı ve değer, diğer taraftan Tiberius'un yönetiminin ilk döneminde *Senatus*'a geniş yetkiler ve özgürlük alanı tanınması ve siyasî rakiplerine karşı pasif bir tutum sergileyip bir süre köşeye çekilmesi etkili olmuştur.²⁴¹

Agrippina, Claudius ve Nero denkleminde ise hem *crimen falsi* hem de *venenum* suçları birlikte karşımıza çıkmaktadır. Claudius Agrippina ile olan evliliğinden ve Nero'yu üzerine geçirmiş olmaktan duyduğu pişmanlığı pek çok kez açıkça dile getirmiştir.²⁴² O sıralarda henüz küçük yaşta olan Britannicus'u bu ikili karşısında ardılı olarak göstermiş ve çok geçmeden de bu yönde bir vasiyetname düzenleyip kamu yüksek memurlarının mühürleriyle resmileştirmiştir. Belki halihazırda aleyhte yazılan vasiyetten, belki de daha sonra bu yönde maddeler ekleneceğinden çekinen Agrippina, bu düzenlemelerin hayata geçmesine müsaade etmemiş ve çoğunluğun ortak kanaatine göre Claudius'u mantar yemeğine²⁴³ eklediği zehir ile öldürmüştür. Claudius'un ölümü bir süre gizli tutulmuş, bu süreçte hala hasta olduğuna inanılan Claudius için sunular yapılmış, huzuruna götürülüyormuş gibi oyuncular tutulmuştur. Tüm bu süreç, halefine ilişkin esaslar (muhtemelen Agrippina eliyle Nero lehinde) tamamıyla belirlendiğinde sonlandırılmıştır.²⁴⁴ Bu örnekte de Agrippina *crimen falsi* ve *venenum* suçlarına karışmış olmasına rağmen

²³⁸ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXXIII

²³⁹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXII.

²⁴⁰ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LI.

²⁴¹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXXIII- XXXIV.

²⁴² Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XLIII.

²⁴³ Nero, bu mantar yemeğini bir "tanrı yemeği" olarak nitelendirmiş ve övgüler dizmiştir. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, XXXIII.

²⁴⁴ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XLIII- XLV; Iuvenalis, *Saturae*, VI. 620-627. Bu şekilde yönetime geçen Nero, ilginç bir şekilde vasiyetname tahrifinin önüne geçmek için bir kanun çıkartmıştır. Bu kanunla vasiyetnameler için yeni bir mühürleme yöntemi geliştirilmiştir. Buna göre vasiyetnamelerin ilk iki sayfasında mirasçılardan isimleri olmaksızın yalnızca vasiyet edenlerin isimleri yazılmış olarak memurların imzasına sunulacak, böylece vasiyetnameyi düzenleyenlerin kendilerini mirasçı olarak göstermelerinin önüne geçilecekti. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, XVII.

bir suçlama veya mahkûmiyet yaşamamış, fakat Tiberius ile Livia arasında olduğu gibi kendisiyle Nero arasında da yönetim üzerinde bir güç savaşı başlamıştır. Nero tarafından önce Palatium'dan (yönetimden) sürülen Agrippina en nihayetinde Nero tarafından öldürülmüştür.²⁴⁵

2.6. SÜRGÜN CEZASI VERMEYE YETKİLİ OTORİTELER

Halk meclisleri, özel komisyonlar (*quaestiones*) ve daimî mahkemeler (*quaestio perpetuae*), *Senatus* ve *princeps*in de aralarında bulunduğu *imperium*²⁴⁶ yetkili *magistralar* (*dictator, consul, praefectus, praetor, proconsul, propraeator*) sürgün cezasını verebilme yetkisine sahip otoritelerdir. Halk meclisleri *Res Publica* boyunca etkinliğini korumakla birlikte *Res Publica*'nın sonlarına doğru yerini özel komisyonlar ve daimî mahkemelere bırakmıştır. *Principatus* dönemi ceza yargılamasında asıl etkin rolleri ise *princeps* ve onun adına davaları yürüten *magistralar* ile yine *princeps* etkisi ve yönlendirmesi ile kararların alındığı *Senatus*'un aldığı görülmektedir.

2.6.1. Halk Meclisleri

Res Publica dönemi boyunca hâkim yargılama metodu, halkın katılımıyla gerçekleştirilen yargılama düzeni *iudicium populi* olmuştur. Yargılamalar, *magistralar* aracılığıyla halk meclislerinde (*comitia*) yürütülmüştür.²⁴⁷ Söz konusu halk meclisleri *comitia centuriata* ve *comitia tributa*dır.²⁴⁸ *Patrici-Pleb*

²⁴⁵ Nero Agrippina'yı önce zehirlenmeyi denemiş fakat Agrippina'nın panzehirle bağışıklık kazandığını öğrenince başka yollara başvurmuştur. Agrippina'nın bu önemi, zehirlenmenin *princeps* ailesi içindeki mücadelelerde ne kadar sık kullanıldığına dair önemli bir işarettir. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, XXXIV.

²⁴⁶ Devlet iktidarını fiilen ortaya koyabilme yetkisidir. Sahip olan memura, vatandaşlar üzerinde emir ve ceza verebilme yetkisi sağlamaktaydı. Umur, *lûgat*, s. 84.

²⁴⁷ Glare, s. 1075.

²⁴⁸ *Comitia centuriata*, 193 daha sonra 194 *centuriadan* meydana gelmiş olan halk meclisiydi. *Magistra* tarafından gündeme getirilen kanunları oylama, *consul, praetor, censor* gibi önemli *magistra* seçimlerini gerçekleştirme ve ceza davalarını görme yetkilerine sahipti. *Comitia tributa*, Roma halkının esas yapılanması olan aşiretlerin(*tribus*) meydana getirdiği halk meclisini ifade etmekteydi. Kurulda üç adet olan *tribus* sayısı İÖ 241'de 35'e kadar yükselmişti. Meclis bünyesindeki her *tribus*'un bir oyu bulunmaktaydı. *Magistra* tarafından gündeme getirilen kanunları görüşme, ikinci derece *magistraların* seçimi ve para cezası gibi daha hafif cezaların görüşüldüğü halk meclisiydi. Umur, *lûgat*, s. 40; 215; Türkoğlu, s. 186-188;

mücadelesiyle birlikte *magistra*'ların elinde bulunan *coercitio*²⁴⁹ gücü halkın lehinde kısıtlanmış ve halk meclisleri bu bağlamda bir üst mahkeme halini almıştır (*provocatio ad populum*). *Magistralar* bu sistem içerisinde davaları birer savcı konumunda yürütmüşler ve kararlar halk meclislerinde alınmıştır.²⁵⁰

Yargılamanın işleyişi şöyle gerçekleşmekteydi: İlk aşamada sanık *magistra* huzuruna çağırılır ve halkın katılımına açık şekilde sorgulaması (*anquisitio*) gerçekleştirilirdi. Soruşturma farklı günlere yayılmak üzere üç oturumda (*contiones*) gerçekleştirilirdi. Prensip olarak hem katılımcıların etkisini hem de öfkeyle hareketi en aza indirmek adına oturumlar arasında en az bir gün ara verilmiştir. Oturuma katılan vatandaşlar, davayı yöneten *magistradan* söz alıp görüşlerini ve davanın gidişatından duydukları memnuniyeti ortaya koyabilirlerdi. Bu katılımcıların *magistra* üzerinde ve doğal olarak verdiği karar üzerinde önemli etkisi bulunmaktaydı. *Magistra*, katılımcıların oluşturacağı kamuoyu baskısıyla bir karara yönelmek durumunda kalabilirdi. Her oturumun sonunda layık gördüğü cezayı ilan eder ve sanıktan suçunu itiraf etmesini isterdi. Sanık suçunu itiraf ederse *confessus* sayılır ve mahkûm edilirdi. Nihayetinde üç oturumun sonunda *magistranın* kararı beraat şeklinde ise, söz konusu dava hakkında yeni bir inceleme yapılmasına lüzum görülmezdi. Fakat *magistranın* önerisi *capital* bir cezanın verilmesi yönünde olursa, dördüncü ve nihai oturum, *quarta accusatio* gerçekleştirilirdi. *Comitia Centuriata*'da gerçekleşen bu son oturumda artık vatandaşlar görüşleri ile davaya katılan bir dinleyici konumundan çıkarak asıl jüri konumuna geçmekteydi. Söz konusu jürinin *magistranın* yürüttüğü oturumlara katılmış vatandaşlardan oluşması sebebiyle halk meclisindeki bu oturumda herhangi bir yeni tartışma ve değerlendirmeye gidilmezdi. *Magistra* yönetimindeki ilk üç oturumda halkın tavrı açıkça ortaya konmuş olduğundan, dördüncü oturum doğrudan oylamanın yapıldığı bir süreç olarak belirlenmiştir. Halk meclislerinden dördüncü oturumda dava hakkındaki kesin kararı (*iudicium publicum*) vermesi beklenmiştir.²⁵¹ Gönüllü sürgün alternatifi genellikle ya *magistra* huzuruna çıkmadan önce ya da davanın gidişatına göre dava sürecinde

²⁴⁹ *Coercitio*, *magistra*'lara faaliyet sahaları içerisinde emirlerini yerine getirmek adına sağlanmış olan cebir yetkisidir. *Magistra* bu yetkiye dayanarak, hiçbir yargı sürecine ve makamına ihtiyaç duymaksızın fertleri cezalandırabilirdi. Umur, *roma hukuku*, s. 48.

²⁵⁰ Umur, *roma hukuku*, s. 28; *lügat*, s. 174; Bauman, *crime...*, s. 10; Eşref Küçük, "Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: *Provocatio ad populum* ve *Tribunus plebis*", *Hacettepe HFD*, Cilt:5, Sayı:1, 2015, s. 137vd; Türkoğlu, s. 21; 189-190.

²⁵¹ Bauman, *crime...*, s. 10-11; Türkoğlu, s. 193-195.

gerçekleşmiştir. Sanık, mahkemeye katılmadığı hallerde sürgün sayılır ve sürgünle birlikte uygulanacak olan *aquae et ignis interdictio* ve *publicatio bonorum* kararları da *tribunus plebis* tarafından yine halk meclisleri tarafından çıkartılırdı.²⁵² Halk meclislerinin ayrıca sürgünü affetmeye yetkisi de bulunmaktaydı.²⁵³

2.6.2. Özel Komisyonlar ve Daimî Mahkemeler

Halk tarafından yapılan yargılamaların hantallığı ve kullanışsızlığı; bunun yanı sıra hukuk alanında yapılması arzulanan reformların halk meclisleri nezdinde hızlıca bir karşılık bulamaması, daha sistemli ve çeşitli suç tiplerine ilişkin geniş bir yargılama sorumluluğunu üstlenecek daimî jüri mahkemelerinin oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur. Bu anlamda ilk adımlar, halkın onayına ihtiyaç duymaksızın karar alma mekanizmasına sahip özel komisyonlar (*quaestiones*) ile atılmıştır. İlk kez İÖ 186'da Bacchanalia²⁵⁴ adıyla oluşturulan özel komisyon (*quaestio*), *adulterium*, *crimen falsi* ve *homicidium* (cinayet) gibi kamu hukukunu ilgilendiren pek çok konuda davayı yürütüp, karara bağlamıştır. İlk daimî mahkeme (*quaestio perpetua*) ise Romalı yerel yöneticilerin görev yaptıkları *provincialarda* Roma vatandaşı olmayanlardan sağladıkları haksız kazançların iadesinin yolunu açmak için İÖ 149'da çıkartılan *lex Calpurnia de repetundis* ile kurulmuştur. Fakat etkin bir şekilde asıl halini alması İÖ 80'de Sulla'nın hukuk reformları ile olmuştur.²⁵⁵

Bu mahkemelerde yargılamanın işleyişi şöyle gerçekleşmekteydi: Mahkemenin başında, işleyişi sağlamak üzere hâkim konumunda bir *magistra*

²⁵² Livius, *Ab Urbe Condita*, XXV.IV.9; Bauman, *crime...*, s. 12; Kelly, s. 62.

²⁵³ Cicero, *Post Reditum Ad Quirites*, VII. 17.

²⁵⁴ Güney İtalia'daki Hellen kolonileri aracılığıyla Roma'ya nüfuz eden Bacchus (Dionysos) tapınımı Orta ve Güney İtalia'daki halk arasında yayılmıştı. Roma devleti İÖ 496'da cereyan eden kıtlık döneminde Sibylla kitaplarına müracaat edip, çözümünü şarap tanrısı Dionysos, buğday tanrısı Ceres ve Ceres'in kızı Persephone'yi kutsal üçlü olarak kabul etmekte bulmuştur. Bunlar Roma *pantheonuna* Bacchus, Proserpina ve Kore adlarıyla dahil olmuşlardır. Her baharın gelişi ile şarabın koruyucu tanrısı Bacchus adına dinî törenler (*orgia/Bacchanalia*) düzenleniyor ve bu törenlerde katılımcılar sarhoşluğun doruklarına çıkarak dinin gizemlerine erişmeyi arzuluyordu. Bu törenlere katılanların taşkınlığı kamu genelinde yayılınca, sahte tanıklıklar, sahte mühürler de yayılmış ve kamu düzeni bozulmuştur. *Senatus* bu taşkınlıklara son vermek için İÖ 186'da bir *senatus consultum* yayınlarak Bacchanalia'yı yasaklamıştır. Çiğdem Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 84-86; 98; Grimal, s. 153-155; Titus Livius bu törenlere katılanlar arasında işledikleri suçları törenin doğası içerisinde saklayan, kamu düzenine karşı gizli bir tertibin(*conuiratio*) varlığından bahsetmektedir. Kalaycıoğulları, s. 141vd; Livius, *Ab Urbe Condita*, XXXIX.VIII.1vd. Söz konusu *senatus consultum* günümüze ulaşmıştır, suçluların cezalandırılacağına dair bir söylemi de içinde barındırmaktadır. Bu cezalandırmaların takibini yapan kurumlardan biri de oluşturulan komisyon olmalıdır. Nitekim *senatus consultum*'lar özel komisyonların ihtiyaç duyduğu yasal dayanağı sağlayabilmektedirler. Türkoğlu, s. 197.

²⁵⁵ Umut, *roma hukuku*, s. 86; Bauman, *crime...*, s. 21-24; Türkoğlu, s. 196-197; 199-200.

(*praetor* veya *iudex quaestionis*) bulunurdu. Şikayetçinin *magistra* huzurunda şikayetini sunmasıyla birlikte dava süreci başlardı. Bu eyleme *postu latio* denmiştir. Suçlayan kişi veya kişiler suçlamalarını dile getirmelerinin ardından kendisine yöneltilen suçlara karşı kendini savunmak üzere sanık, *magistra* huzuruna çağırılırdı. Kendisine yöneltilen suçları reddetmesi halinde *magistra* bir dava tarihi belirler ve bu, genellikle on gün sonrasına rast gelirdi. Dava günü taraflar, *magistra* (yokluğu halinde *iudex quaestionis*) ve jüri hazır bulunurdu. Dava, suçun niteliğine göre 32 ile 75 arasında değişen jüri üyeleri huzurunda gerçekleştirilirdi. Bu aşamada davaya başkanlık eden *praetor*, davaya ilişkin genel bir bilgilendirme yapıp, iddiaları ortaya koymasının ardından tarafların dinlenmesine ve delillerin incelenmesine geçilirdi. Sanık kendisini bizzat veya bir vekil aracılığıyla savunma imkanına sahipti. Jüri, tarafların önerdiği her tanığı dinlemek ve her delili incelemekle yükümlü tutulmuştur. Tarafların ve tanıkların dinlenmesi ve delillerin incelenmesinin ardından jüriden davanın kararını vermesi beklenmiştir. *Praetor* bu aşamada jüri üye sayısının yeterliliğini ve hazır bulunan jürinin karar vermeye niyetleri olup olmadığını belirlerdi. Jüri üyelerinin gizli oylama ile verdikleri karar *magistraya* iletilir, oyların ağırlığına göre *magistra*, *videtur fecisse* (suçun işlendiğine dair kanaat oluşmuştur) veya *non videtur fecisse* (suçun işlendiğine dair kanaat oluşmamıştır) şeklinde kararı açıklardı. *Magistranın* rolü, mahkemenin işleyişinin hukuka uygun olduğunu denetlemekten ibarettir. *Magistra*, jüri üzerinde hiçbir yönlendirme ve etkide bulunmaz; yalnızca davanın hukukî olarak işleyişini sağlar ve davayı yazılı olarak kaydı alırdı. Kararın tüm sorumluluğu jüri üzerinde tutulmuştur. Sanığı mahkûm ettirme veya beraat ettirme görevi, jürinin sorumluluğunda iken verilecek cezanın belirlenmesi ise kanunun öngördüğüne göre saptanmıştır.²⁵⁶

Augustus döneminde *lex Iulia de adulteriis* uyarınca ahlakî değerlere aykırılık teşkil eden suçları ve bu suçları fiilen işleyenleri yargılamak üzere *quaestio de adulteriis* tesis edilmiş ve bu özel komisyon aracılığıyla Augustus'un kızı ve torunu ilk kadın sürgün örnekleri olarak *relegatioya* mahkûm edilmişlerdir. Bu komisyon *Principatus* dönemi boyunca ağır bir dava yüküyle faaliyetlerini sürdürmüş ve uzun faaliyet yıllarında başka kadın sürgünlerini de infaz etmiştir.²⁵⁷

²⁵⁶ Bauman, *crime...*, s. 24-25; Türkoğlu, s. 201-205.

²⁵⁷ Bauman, *crime...*, s. 32; Rocovich, s. 64-65; Türkoğlu, s. 201.

2.6.3. *Senatus*

Roma'yı temsil eden en seçkin kurum şüphesiz *Senatus*'tur. *Senatus* bünyesinde bir aza olabilmek için devlette önemli memuriyetlerde bulunmuş olmak ve belirli bir zenginliğe sahip olmak gerekmektedir. Bu şartlar ile birlikte *Senatus*, nesiller boyunca belirli bir zümrenin bünyesinde yer edindiği, kendi içerisinde belirli bir seviyeyi yakalamış bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Halk meclislerinin *Res Publica*'nın sonlarına doğru iyice etkinliğini yitirmesi ve ortadan kalkmaya yüz tutmasıyla birlikte tabii olarak *Senatus* da güçlenmiştir. Bir bakıma artık toplanamayan halk meclislerinin yerini almıştır. Augustus, *Senatus*'un itibarını korumak ve daha da güçlendirmek adına, Caesar tarafından yükseltilecek aza sayısını bu kuruma ait olmayanları ayıklayarak, yarı yarıya olacak şekilde, yaklaşık 600'e indirmiştir. *Senatus*'un kanun çıkarma, *capital* cezalar verme takdiri bulunmaktaydı. *Senatus* bu yöndeki iradesini *senatus consultum*lar (senato kararları) ile göstermekteydi.²⁵⁸

Özellikle *Principatus* dönemiyle birlikte *Senatus*, ceza yargılamasında daha aktif bir rol almaya başlamıştır. Daha önceleri olağanüstü hallerde ceza mahkemesi görevi üstlenen *Senatus*, Augustus ile başlayan süreçte *maiestas* başta olmak üzere devleti ve toplumu ilgilendiren pek çok suçu yargılamada en sık başvuru makam haline almıştır. Augustus döneminde bu şekli almış olan *Senatus*, Tiberius yönetiminin ilk evresinde ceza yargılamasında çok daha geniş ve özgür alan imkanına sahip olmuştur. Tiberius, yönetimini tesis edene kadar yetkilerini *Senatus* lehinde sınırlandırmış ve köşeye çekilmiştir. Bu evrede, Augustus döneminde görülen *Princeps*'in *Senatus* üzerindeki etkisi tam tersi yönde şekillenmiştir.²⁵⁹

Senatus'ta yargılamanın işleyişi şöyle gerçekleşmekteydi: Öncelikle dava, çoğu örnekte *princeps* eliyle olmak üzere bir *magistra* tarafından *Senatus* önüne getirilirdi. *Senatus*'ta görüşülen dava, *senatus consultum* ile resmi olarak karara bağlanırdı. *Senatus*'un *relegatio* ile sürgün edebilme yetkisinin bulunduğu bilinmekle birlikte *deportatio* yetkisine dair durum belirsizdir. *Senatus*'un ayrıca sürgün

²⁵⁸ Umur, *roma hukuku*, s. 104-105.

²⁵⁹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXXIII-XXXIV; Bauman, *crime...*, 57; Türkoğlu, s. 206-207.

koşullarını yeniden düzenleme, sürgün yerini değiştirme ve sürgünü affetmeye yetkileri de bulunmaktaydı.²⁶⁰

2.6.4. *Princeps* ve Diğer Magistralar

Princeps, kelime manası itibariyle “vatandaşların birincisi, birinci yurttaş” manasını karşılamaktadır. *Res Publica*’dan itibaren var olan unvan, *ensorlar* tarafından tutulan *Senatus* listesinde adı en başa yazılan, en kıdemli üyeyi (*Princeps Senatus*) ifade etmiştir. Fakat Augustus ile birlikte geçirdiği değişimle birlikte terim bu mananın çok ötesine geçmiştir. Augustus’un devletin başı olarak kendisine bu unvanı seçmiş olmasının nedeni, Roma halkı bünyesinde geçmişten o döneme kadar var olagelen kuvvetli “tek adam alerjisi” olmuştur. *Princeps* kelimesi hem *Res Publica* dönemine hem de bu dönemi ve Roma’yı ifade eden *Senatus*’a dayanmaktadır. Dolayısıyla *dictator*²⁶¹ ve *factio*²⁶² terimlerine zıtlık oluşturarak Caesar ve Antonius’un toplumda oluşturduğu travmanın kötü etkisini hatırlatmaktan uzaktadır. *Princeps*’in çağrıştırdıkları, işte bu kötü hatıraların ve gücün karşıtıydı. Augustus ve Tiberius aslında *imperator* unvanını da kullanmaktaydı. Fakat bu unvanı askerî yönlerini ifade etmekle sınırlandırmışlardı. Halkın önünde otokrasiye uzaklığı ve sivil yönetimi vurgulaması bakımından *princeps* tercih etmişlerdir. Kelime şeklen bunu ifade etse de Augustus ile birlikte sahip olduğu yetkiler bakımından artık bir otokrasiyi, imparatorluğun ilk devresini ifade etmiştir. Bu devir de *Principatus* adıyla tanımlanmıştır.²⁶³

Princeps, bünyesindeki *imperium* ve *potestas* yetkileriyle olağanüstü bir *magistra* olarak devletin yönetimini gerçekleştirmekte,²⁶⁴ bunun da ötesinde devleti

²⁶⁰ Cicero, *Post Reditum Ad Quirites*, VI.15; *Post Reditum In Senatu*, I.2; II.3; X.26; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XII; Tacitus, *Annales*, 6.3; *Digesta*, 48.22.14.2; Umur, *roma hukuku*, s.105; Rocovich, s. 128-129; Türkoğlu, s. 206; 208.

²⁶¹ *Dictator*, Roma devletinde olağanüstü hallerde hızlı ve iyileştirici adımların atılabilmesi için gücün tek bir *magistra* üzerinde toplanmasını ifade etmekteydi. Sulla ve Caesar bu unvanla elde ettikleri güçle çeşitli reformlar yapmış ve kendi yönetimlerini tesis etmişlerdi. Augustus’a da bu unvan verilmek istenmiş fakat kendisi takip ettiği politika itibariyle bunu reddetmiştir. Augustus, *Monumentum Ancyranum*, 5.

²⁶² *Factio*: hizip. Augustus, Antonius’un yönetimini bu kelimeyle ifade etmektedir: “...bir hizbin hükümranlılığı altında (a dominatione factionis) ezilmiş devletimizi yeniden özgürlüğe kavuşturdum.” Augustus, *Monumentum Ancyranum*, 1.

²⁶³ Augustus, *Monumentum Ancyranum*, 4; 7; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LVII.8.2-3; Glare, s. 1604; Hornblower & Spawforth, s. 1210.

²⁶⁴ *Princeps imperium* ile ceza bahsetme yetkisini, *potestas (tribunicia potestas)* ile *intercessio (veto)* edebilme yetkisini bünyesinde toplamıştı. Umur, *lügat*, s. 169; 214. Yönetim bakımından ise elindeki *proconsul imperium*’u ile askerleri ve eyaletleri kontrol edebilme, *tribunicia potestas* ile yargıyı

bizatihi şahsında ifade etmekteydi. *Princeps*, kanun hükmündeki kararnameleri (*edictum*) ile hiçbir yargı sürecine ihtiyaç duymaksızın²⁶⁵ davayı kendisi veya bir *magistra* üzerinden sunduğu *Senatus* aracılığıyla ve emri altındaki *magistralar* aracılığıyla ceza yargılamasında üç yolla tasarrufta bulunabilmekteydi. Ancak erke karşı ciddi ve hemen ilgilenilmesi gereken bir nitelikte tehdit bulunduğunda davayı *Princeps* kendisi yürütmüş, bunun dışında genellikle *Senatus* ve *magistralar* aracılığıyla davaların yürütmesini tercih etmişlerdir.

Senatus yargılamasının bağımsızlığı, *Principatus* dönemi boyunca *princeps* lehinde zayıflamıştır. *Princepsler* *Senatus*'ta görülen davalarda çoğu zaman hazır bulunmuş ve varlıkları dahi *Senatus* üzerinde önemli bir baskı yaratmış ve arzu ettikleri kararı ekseriyetle aldırılmışlardır. Davaların *Senatus* üzerinden görülmesi *princepsin* kendi başına görmesine göre halkın gözünde daha adaletli bir görünüm verdiği için tercih edilmiş olmalıdır. *Princepsin* *Senatus*'tan çıkan kararı düzenleme yetkisi de bulunmaktaydı.²⁶⁶

Imperium yetkisi olan *magistraların* da sürgün kararı verebilme hakları bulunmaktaydı. Hatta *princeps* temsil eden bazı *magistraların* *Senatus*'ta dahi bulunmayan *deportatio* ile sürmeye de yetkileri bulunmaktaydı.²⁶⁷ Fakat bu yetkiyi kendine başlarına kullanamazlar ve son raddede *princepsin* onayına sunmaları gerekirdi. Sürgün yetkisi bulunan *magistra*, sürgün cezası hükmünü verdikten sonra, sürgün yerinin belirlenmesi için kararı *princeps*e gönderir ve *princeps* tarafından onaylanarak uygulamaya geçilirdi.²⁶⁸

Provincia yöneticileri (*proconsul*, *propraetor*), yönetmiş buldukları *provinciaya* bağlı bir ada bulunması halinde, *relegatio ad insulam* ile buraya sürgün yapma hakkına sahip kılınmışlardır. Fakat *provincia* dışına sürgün etmek istedikleri hallerde *princepsin* iznine başvurup, yer için onun kararını beklemek durumundaydılar.²⁶⁹

Praefectus praetorio, *princepsin* şahsi korumasını sağlayan muhafız alayının başında bulunan askerî yöneticidir. *Princeps* ile olan bu yakın ilişkisi ile mülkî

düzenleme ve diğer *magistra*'ların *intercessio*'suna karşı dokunulmazlık güçlerini elinde tutmaktaydı. Umur, *roma hukuku*, s. 96-97.

²⁶⁵ Ovidius, *Tristia*, II.121-138; Matthew M. McGowan, *Ovid in Exile*, Brill, Boston, 2009, s. 37.

²⁶⁶ Tacitus, *Annales*, 3.68-69; Umur, *roma hukuku*, s. 105; Bauman, *crime...*, s. 59; Türkoğlu, s. 214.

²⁶⁷ *Digesta*, 48.19.2.1; 48.22.6.1.

²⁶⁸ *Digesta*, 48.22.7.1; 48.24.4.1.

²⁶⁹ *Digesta*, 48.22.7; 48.22.14.2; 48.24.4.1.

yönetime de hâkim konumdaydı. Görev tanımları itibariyle özellikle *princeps*in güvenini kazanmış kişilerden seçilmişler ve *princeps*lerin düzeni sağlamakta en önemli araçları olmuşlardır. Bu sebeple *princeps*ler tarafından geniş yetkilerle donatılmışlardır. *Principatus* döneminin başlarında *praefectus praetorionun* yargıdaki rolü, delilleri toplamak, tasnif etmek ve gerekli makamlara iletmek ile sınırlı tutulmuşken, zamanla *princeps* adına davaları yürütme ve karara bağlama görevini de üstlenmiştir. *Praefectus praetorio*, *princeps*in vekili konumunda olmasıyla, *edictum* çıkarma ve her türlü davayı görme yetkisini kazanmış, verdiği kararlar itiraz etme yolu bulunmaksızın kesin hükmünde tutulmuştur.²⁷⁰

Praefectus Urbi, Roma şehrini *princeps* adına yöneten memurun unvanıydı. Augustus'un düzenlemeleriyle yeniden tesis edilmiş olan bu makam, Roma'nın nizamından sorumlu tutulmuş bir *magistralıktı*. Kendisine ayrıca geniş bir ceza yargılama yetkisi de tanınmıştı. Bu yetkilere dayanarak *deportatio* da dahil olmak üzere sürgün yetkisi bulunmaktaydı.²⁷¹

*Princeps*in elindeki sürgün gücü siyasî otoritesini tesis etmekteki en büyük aracıydı. Sürgün potansiyeli, özellikle *honestiores* sınıfı mensupları arasındaki muhaliflerin dizginlenmesinde *princeps*in elinde bulunan önemli bir silahtı. *Princeps*, şahsında devleti temsil ettiğinden, muhaliflerin en küçük hakaret ve suçunu cezalandırmada hukukî dayanak oluşturmakta zorlanmamaktaydı. Bozulan ekonomik koşullarda, ekonomiyi düzeltmek adına varlıklı vatandaşların sürülüp mallarının devlete aktarıldığı bile görülmüştür.²⁷² *Princeps*in sürgün yetkisi sadece cezanın infazıyla da sınırlı değildi. *Princeps* aynı zamanda sürgünleri affedebilir ve tüm haklarını iade edebilirdi.²⁷³ Bu nedenle sürgünlerin en büyük umudu Roma'daki ailesi ve dostları aracılığıyla *princeps*in rızasını kazanabilmektir. Diğer bir ihtimal ise *princeps*in ölümü ile doğmaktaydı. Bir *princeps*in ölümüyle birlikte verdiği cezalar da ölü sayılmaktaydı ve halefler çoğu zaman halkın desteğini sağlamak için genel bir afı sürgünleri affetmekteydi.²⁷⁴ Öte yandan *princeps*in sürgün üzerindeki iradesi af ile sınırlı değildi. Aynı zamanda *princeps* emriyle sürgüne giderken yolda veya

²⁷⁰ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*: XI; *Digesta*, 1.11; Umur, *roma hukuku*, s. 102; Umur, *lûgat*, s. 166; Bauman, *crime...*, s. 106; Türkoğlu, s. 223-224.

²⁷¹ *Digesta*, 48.19.2.1; 48.22.6.1; Umur, *lûgat*, s. 166.

²⁷² Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XXXVIII; XXXIX; *Domitianus*, XII.

²⁷³ *Digesta*, 48.23.2.

²⁷⁴ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XV; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XII; Tacitus, *Historiae*, 4.44.

sürgün yerinde (doğrudan ya da el altından verilen gayrı resmi bir emirle) infaz da sıkça karşılaşılan bir durumdu. Bunun ötesindeki bir olay da Caligula döneminde yaşanmıştır. Caligula uzun süreli bir sürgünden dönen bir vatandaşı huzuruna çağırması ve ona durumunu sormuştur. O kişi de Caligula'ya yaranmak için olsa gerek, sürgün boyunca Tiberius'un ölümü ve Caligula'nın başa geçmesi için tanrılara yalvardığını dile getirmiştir. Caligula bu cevabı duyunca kendisi hakkında da böyle duaların yapılacağını düşünerek tüm sürgünlerin öldürülmesi emrini vermiş ve adamlarını bu iş için adalara göndermiştir.²⁷⁵

2.7. SÜRGÜN YERİ

Sürgün yerinin niteliği, sürgün türüne göre değişkenlik göstermekteydi. *Digesta*'da, “üç tür sürgün vardır: belirlenmiş olan yerlerden yasaklanma, sürgüne tayin edilmiş olan yer dışındaki her yerin yasaklanması, tayin edilmiş ada ile sınırlama...”²⁷⁶ şeklinde, sürgün yerlerine göre sınıflandırma yapılmıştır.

Res Publica dönemi sürgünlerinin türü gönüllü sürgün ve Roma'da bulunmaktan men edilmek şeklinde gerçekleşmiştir. Polybius'un aktardığına göre; bu dönemin sürgün mahkumları, Roma'ya yakınlığı ve Roma ile aralarında *civitas foederata* antlaşmaları bulunan, *civitas libera* konumundaki Neapolis, Tibur ve Praeneste'ye yerleşmeyi tercih etmişlerdir.²⁷⁷ Bu bölgeler, Roma'ya yakınlıkları itibariyle sürgünlere iletişim imkânı sağlamış ve şehirlerin statüleri itibariyle de güvenli bir hayat fırsatı sunmuştur. İÖ 91- İÖ 88 Müttefikler Savaşı²⁷⁸ sonrası ise, sürgünler için yasaklı olan bölge tüm Italia olarak genişletilmiştir. Bu dönemden sonra sürgünlerin daha çok Hellas ve Asia'yı tercih ettikleri görülmektedir. *Res Publica* döneminde tek kadın sürgün örneğinde (İÖ 213 yılındaki toplu sürgün)

²⁷⁵ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XXVIII.

²⁷⁶ *Digesta*, 48.22.5.

²⁷⁷ Polybius, *Histories*, VI.14.

²⁷⁸ Italia'daki bu mücadele hem *dictatorluk* makamının tesisi ve bu makama gelen Sulla ve Caesar ile birlikte Augustus ile nihayete erdirilecek olan siyasî dönüşümü sağlaması bakımından hem de Roma devletinin Roma şehri merkezinin tüm Italia olarak genişletilmesini ve anakaranın devletin merkezi, hakimiyet alanı olarak genişletilmesinde rol oynamıştır. Bu gelişmeyle birlikte sürgünler için yasaklı sayılan bölge daha önce Roma şehri ile sınırlanırken, bu tarihten itibaren tüm Italia olarak genişletilmiştir. İÖ 91-88 sürecindeki mücadele ve dönüşümün detayları için bkz. Callie Williamson, *The Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and Decline of the Roman Republic*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2005, s. 324-359.

sürgün mahkumlarının sürgün yerleri ve akıbetleri konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.²⁷⁹

Principatus dönemine gelindiğinde sürgün örneklerinin sürgün yerleriyle birlikte ayrıntılı olarak kaynaklara geçtiğini görmekteyiz. Bunun temel sebebi, Augustus eliyle sürgün şartlarının ağırlaştırılması ve bu doğrultuda sürgün yerinin seçimini sürgün mahkumuna bırakmak yerine, ceza hükmünde yer almasına özen gösterilmesi olmuştur. Böylelikle hayat şartlarının elverişsiz olduğu yerlerin tayin edilmesi hedeflenmiştir. Augustus'un düzenlemelerinden önce sürgün mahkumları Roma ve Italia dışında olmak koşuluyla sürgün yerlerini kendileri belirlemekteydi. Augustus buna da sınır getirmiş ve sürgün mahkumlarının büyük şehirlere ve buralara yakın adalara yerleşmesini de yasaklamıştır.²⁸⁰

Kadın sürgünler, sürgün yerleri bakımından iki çeşit yöneme tabi tutulmuşlardır. *Princeps* ailesine mensup kadın sürgün mahkumları yönetici aileye mensup olmaları ve yönetimin güvenliğine bir tehdit oluşturmamaları için Roma'ya yakın adalarda sıkı askerî gözetim altında tutulmuşlardır. Erke karşı tehlike oluşturabileceği düşünülen kadın sürgünlere uygulanan diğer bir yöntem ise, askerî gözetim altında sürgün yerlerinin değiştirilerek devam etmesi yönünde olmuştur.

Roma kanunları *adulterium* suçuna karışan erkeğin bir adaya, kadının ise bir başka adaya gönderilmesini öngörmüştür. Kadın sürgünlerinin ekseriyetle bu suç temelinde gerçekleşmesinden dolayı, bilinen kadın sürgünlerinin neredeyse tamamı adalara yapılan sürgünlerdir. *Principatus* dönemi boyunca kadın sürgünlerinde en çok tercih edilen adalar Pandateria ve Pontia olmuştur.

Roma kanunlarına göre kendisine zorunlu ikameti için bir yer tayin edilmiş sürgün mahkûmu, sürgün yerini terk ederse sürgün şartları kademeli olarak arttırılarak cezalandırır. En nihayetinde ölümle cezalandırılması öngörülmüştür.²⁸¹

2.8. SÜRGÜN MAHKUMUNUN AKİBETİ

2.8.1. Sürgün Yerindeki Koşullar

Romalılar için, Roma şehri medeniyetin yegâne merkezi olarak görülmekteydi. Romalı bir soylu için Roma ve Italia dışında kalan topraklar

²⁷⁹ Livius, *Ab urbe condita*, XXV.II.9; Kelly, s.161-162.

²⁸⁰ Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LVI.27.2.

²⁸¹ *Digesta*, 48.19.4; 48.19.28.13;

bilinmeyen, ilkel uzantılardan ibaret kalmaktaydı. Bu nedenle coğrafi uzaklık gözetmeksizin sürgün yeri bir Romalı için dünyanın en ücra köşesi konumundaydı. Buradaki medeniyetten ve içinde bulunulan sosyal yaşamdan uzaklaştırılmak, medenî bir insanın ilkel topluluklarla, elverişsiz topraklarda yaşamaya zorlanması anlamına gelmekteydi. Cicero bu husustaki duygularını, “*Dostlukların, alışkanlıkların, komşulukların, yanaşmalarla olan ilişkilerin, son olarak da oyun ve festival günlerinin ne kadar önemli olduğunu bu zevklerden mahrum kalınca, onlara sahip olduğumdakinden daha iyi anladım.*”²⁸² “...*İtalya'nın hoşluğu! Şehirlerinin şanı! Bölgelerinin güzelliği! ...Roma kentinin o ihtişamı! Vatandaşlarının insancılığı! Devletin saygınlığı...*”²⁸³ sözleriyle ifade etmiştir.

2.8.2. Sürgün Mahkumunun Ailevi ve Mülki Durumu

Augustus düzenlemeleriyle sürgün mahkumunun kendisiyle birlikte sürgün yerine götürebileceği mülklere bir üst sınır getirilmiştir.²⁸⁴ Mahkûmun, bu üst sınırı aşmama şartıyla sürgün yerinde yaşamını sürdürebilmek için kendisiyle birlikte götürebileceği mülkler *viaticum/viaticum exulum* olarak tabir edilmektedir.²⁸⁵ Bu miktarı aşan malvarlıklar ve taşınmaz mülkler Roma’da bırakılmak durumundaydı. Bu mülklerin üzerinde çoğunlukla sürgünü takip eden *publicatio bonorum* uygulamasının da yapıldığı görülmektedir. Sürgün müsadereye tabi tutulan mülklerini ancak yakınları vasıtasıyla satın alarak kurtarma imkanına sahiptir ki genelde bu yol tercih edilerek mülklerin korunması sağlanmıştır.²⁸⁶

Evli kadının, sürgüne giden kocasının malları üzerindeki müsadere kararından kendisine ait mülkler etkilenmezken, *dos*'ta (çeyiz) durum müphemdir. Çeyizin aitliğini ayırmak kolay olmamıştır. Evlilik sırasında çeyiz niteliğindeki mülklerin kocaya veya yaşıyorsa onun *paterfamilias*ına geçtiği bilinmektedir. Gracchus örneğinde görüldüğü üzere, Gracchus'un öldürülmesinin ardından devlet tarafından müsadereye tabi tutulan mülklerine karısı Licinia'nın çeyizleri de eklenmiştir. Bu örnekten yola çıkarak, sürgün mahkûmu eş hakkında çıkarılan müsadere kararının

²⁸² Cicero, *Post Reditum Ad Quirites*, I.3.

²⁸³ Cicero, *Post Reditum Ad Quirites*, I.4.

²⁸⁴ Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LVI.27.3.

²⁸⁵ Claudius dönemi sürgünlerinden zenginliği ile ünlenmiş olan Lollia Paulina'ya sürgünde yaşamını sürdürebilmesi için yanında beş milyon *sestertiusu* taşımaya imkân verilmiştir ki bu Augustus'un belirlediği yarım milyon *sestertiusu* aşması itibarıyla özel bir örnektir. Mary V. Braginton, “Exile under the Roman Emperors”, *The Classical Journal*, Cilt: 39, Sayı: 7, 1944, s. 397-398.

²⁸⁶ Kelly, s. 40.

eşin çeyizlerini de kapsadığı düşünülebilir. Fakat bu kararın olağanüstü bir koşulda verildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim kanunen kadının çeyizi üzerinde kocanın bir suçundan ileri gelen müsadere kararı uygulanamaz. Yine de bu hususta belirli bir standart oluşturulmamış ve her bir örnek üzerinde özel olarak tavrı alınmıştır.²⁸⁷

Sürgün mahkumunun mülklerini bekleyen en büyük tehlike siyasî rakiplerin bu mülklerin üzerindeki faaliyetleri olmuştur. Öncelikle Roma hukuku *capital* ceza ile sonuçlanan davalarda davacının müsadere edilen mallardan belirli bir oranda pay almasına müsaade etmiştir.²⁸⁸ Fakat sürgün tecrübesi yaşayan antik yazarların aktarımları, tehlikenin bununla bitmediğini göstermektedir. Ovidius'un dizelerine yansıyan “*Odur, kuzey rüzgârının donmuş kaynağına sürülen benim*

sürgün yerimde saklanmama izin vermeyen
ve o vicdansızdır aman dileyen yaralarım tuz basan
ve Forum'un her yerinde ileri geri adımı atıp tutan
engel olan, yaşayan bir ölü olan kocasının yasını tutmaya.
Ve ben darmadağın edilen gemimin parçalarına tutunurken,
enkazımın kalaslarını almak için çekişen:
ve birden parlayan alevleri söndürmesi gerekirken
budur bir yağmacı gibi ateşin ortasında ganimeti götüren

*ve yaşlı sürgün bir lokma bulamasın diye didinen.”*²⁸⁹ şeklindeki ifadeler, erkek sürgün örneklerinde, geride kalan ailenin ve mülklerin siyasî rakiplerce ciddi şekilde tehdit edildiğini ortaya koymaktadır.

Sürgün mahkumlarının geride bıraktığı mülkler bu gibi tehlikeler altındayken, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak da eşin ve yakınların sorumluluğuna kalmaktaydı.²⁹⁰ Terentia, kocası Cicero'ya sürgünde para yollamak için mülklerinin bir kısmını satmayı düşündüğünde Cicero, kendisine çocukların sorumluluğunu hatırlatarak mülkleri ve parayı onlar için tutmasını istemiştir.²⁹¹ Bu örnekte de görüldüğü üzere sürgünlere aileleri ve yakınları tarafından para

²⁸⁷ Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Caius Gracchus*, 17.5; *Digesta*, 24.3.66; Kelly, 139-140.

²⁸⁸ Türkoğlu, s. 172.

²⁸⁹ Ovidius, *Ibis*, 11-21. Ovidius bir zalim olarak nitelendirdiği Gaius Iulius Hyginus'un, geride bıraktığı ailesi ve mülklerinin korumasız olmasından faydalanarak bunları sahiplenmeye çalıştığını dile getirmektedir. Eserin tümü de bu nedenle Hyginus'a lanetler dizmek için kaleme alınmıştır.

²⁹⁰ Cicero, *Epistulae ad Quintum fratrem*, I.3.10.

²⁹¹ Cicero, *Epistulae ad familiares*, XIV.1.5.

gönderilebilmekteydi. Bu bağlamda Augustus, kızı Iulia'nın sürgünü sırasında ihtiyaçlarını karşıladığı ve Livia'nın da aynı şekilde torunu Iulia'nın ihtiyaçlarını karşıladığı aktarılmaktadır.²⁹²

Sürgün mahkumuna, sürgünde aileleri ve arkadaşları da eşlik edebilmiştir. Rutulia, oğlu C. Aurelius Cotta'ya sürgünde ve geri döndüğünde Roma siyasetinde rehberlik etmiştir. Cotta sürgünden döndüğünde *consul* olma başarısını da göstermiştir.²⁹³ Scribonia, -belki Augustus'un isteği üzerine- kızına destek çıkmak amacıyla, kendi arzusuyla kızı Iulia'ya Pandateria'daki sürgününde eşlik etmiştir.²⁹⁴ Nero tarafından sürülen Novius Priscus ve Glitius Gallus'a eşleri Artoria Flacilla ve Egnatia Maximilla sürgünleri sırasında eşlik etmişlerdir. Bir süre sonra Maximilla'nın malvarlığına da el konulmuştur.²⁹⁵ Seneca'ya sürgünde arkadaşı Caesonius Maximus eşlik etmiştir.²⁹⁶ Plinius'un büyük övgülerle bahsettiği Clodia Fannia ise eşi Helvidius Priscus'a sürgünlerinin ikisinde de eşlik etmiş ve ölümü ardından kocasının hatıralarını bir yazara verdiği gerekçesiyle üçüncü kez, bu kez kendisi, yasal olarak sürgüne mahkûm edilmiştir.²⁹⁷

Ovidius'un eşi tarafından kendisine sarfedildiği aktarılan, “*Seninle ayrılmaya dayanmam. Birlikte, birlikte gideceğiz. Seni izleyeceğim ve bir sürgünün sürgün eşi olacağım.*”²⁹⁸ sözleri sürgüne mahkûm edilen eşin peşinden gitmenin en edebi anlatımıdır. Fakat hem Ovidius hem de sürgüne gönderilen birçok kişi eşlerinin ve arkadaşlarının Roma'da kalmasını yeğlemişlerdir. Çünkü geride kalan mülklerin ve olası bir geri çağırılma için tek umut aile ve yakınlar olmuştur.

Kadın sürgünlerin geride bıraktıklarında manevi yıkımlar daha büyük boyutta gerçekleşmekteydi. Geride kalan çocuklar annenin maddi ve manevi boşluğuyla yaşamak durumundaydı. Bunu *Princeps* Caligula ve Nero da bizzat tecrübe etmişlerdi. Caligula, babası Germanicus'un ölümünün ardından annesi Agrippina'nın da sürgüne gitmesiyle ailesinin yokluğunda, büyükannesi Iulia'nın gözetiminde yetiştirilirken, çocuk yaşta babasını kaybeden Nero da annesi Agrippina'nın (Agrippina Minor) sürgün edilmesiyle halası Lepida'ya sığınmak durumunda

²⁹² Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, L; Rocovich, s. 155.

²⁹³ Seneca, *Ad Helviam*, 16; Kelly, s. 183-184.

²⁹⁴ Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*, II.C; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LV.10.14-15; Rocovich, s. 145.

²⁹⁵ Tacitus, *Annales*, 15.71.3-4; Rocovich, s. 146.

²⁹⁶ Martialis, *Epigrammata*, VII. XLIV; Rocovich, s. 147.

²⁹⁷ Plinius Secundus, *Epistulae*, VII.19.

²⁹⁸ Ovidius, *Tristia*, I.III.69-86; Rocovich, s. 143-144.

kalmıştır.²⁹⁹ Bir annenin, oğlunun sürgüne gönderilmesi ile uğradığı maddi ve manevi himaye kaybı ve bu koşullar altında tahammül etmek durumunda olduğu manevi süreç³⁰⁰ gibi bunun aksi örnekler de görülmüştür. Ailelerin bu süreçte isimleri de sürgün ile lekelenmiş ve geride kalanlar ciddi bir sosyal baskı altında kalmışlardır. Ovidius'a ulaşan bir mektupta eşine Roma'da "sürgünün karısı" diye hakaret edildiği dile getirilmektedir.³⁰¹

2.8.3. Sürgünün Affedilmesi

Sürgünün affedilmesinin iki yolu bulunmaktaydı. İlki, ailesi ve yakınlarınca Roma'da kamuda yürütülecek olan faaliyetlerin bireysel bir affi sağlamasını beklemektir. İkincisi ise, sürgün kararını vermiş olan *princeps*in veya *magistran*ın ölmesini/görevinin sona ermesini beklemek ve bu yolla ortaya çıkacak olan bireysel veya genel bir aftan yararlanmaktır.

Sürgün mahkumlarının ailelerini ve yakınlarını geride bırakmalarının temel sebebi, af için Roma'da kendi lehlerine yürütülebilecek olan kampanyadır. Bu fikrin doğması, İÖ 132 yılı *consulu* P. Popillius Laenas'ın sürgüne gönderilmesine dayanmaktadır. Bu sürgün sırasında ailenin kadın üyeleri, Roma'da Laenas lehine çok güçlü bir kampanya yürütmüştür. Faaliyetler öylesine güçlüdür ki Laenas'ı sürgüne mahkûm eden C. Gracchus, ailenin kadınlarına karşı *In P. Popillium et matronas* adlı bir söylev de kaleme almıştır. Tüm bu uğraşlar, Gracchus'un ölümüyle birlikte sonuç vermiş ve Laenas Roma'ya geri çağırılmıştır. Popillia'ya tüm bu çabaları neticesinde Roma tarihinde bir kadına uygulanması bakımından bir ilki teşkil edecek olan *laudatio funebris* (kamu cenaze töreni) hakkı tanınmıştır. Popillia kendisinden sonra da sürgün mahkumlarının geride bıraktığı kadınlara ve politikaya kadının dahil olmasında sembolik bir değer olarak ilham olmuştur. Öte yandan Romalı kadına biçilen *pietas*ın (sadakati) sembolü olmuştur.³⁰²

2.8.4. Ömür Boyu Sürgün ve Sürgün Yerinde Ölüm

Sürgünde ölüm iki boyutlu bir anlam taşımaktaydı. Roma şehrinin üzerine kurulu olduğu sosyal bağlar sebebiyle, buradan uzakta olan Romalı'nın ismi zamanla

²⁹⁹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, X; *Nero*, VI.

³⁰⁰ Seneca, *Ad Helviam*, 14.

³⁰¹ Ovidius, *Tristia*, V.XI; Rocovich, s. 143.

³⁰² Cicero, *Post Reditum in Senatu*, XV.37; *Post Reditum ad Quirites*, V.11; Kelly, s. 73-74; 167-168.

yok olmaktadır. Sürgün boyu mahkûmun Roma'daki ismi manevi ölümü tatmakta, unutulmaktadır. Ovidius bu durumu, “*Orada, sürgün Naso'yu hatırlayan var mıdır hâlâ; Eğer ismim bensiz yaşıyorsa Roma'da hâlâ.*”³⁰³ dizeleriyle açıklamıştır.

Digesta'ya göre; “*Eğer bir kimse deportatio veya relegatio ile bir adaya sürüldüyse, ceza mahkûmun ölümünden sonra da devam edecektir, cenazeyi imparatorun izni olmaksızın buradan çıkarmak yasal değildir...*”³⁰⁴ hükmüne göre sürgün kararı kalıcıydı ve kişi üzerinde ölümden sonra da geçerliliğini korumaktaydı.

Caligula erki devraldığına, ilk işi Tiberius döneminde sürülmüş ve sürgün yerinde ölmüş olan annesi ve kardeşlerinin küllerini sürgün yerlerinden getirtmek olmuştur. Bunun için Pandateria ve Pontia'ya gitmiş, külleri bizzat kendisi kaplara koymuştur. Küller gösterişli gemilerle önce Ostia'ya oradan da Tiber üzerinden Roma'ya getirilmiştir. Roma'da kalabalık bir resmi cenaze töreni düzenlenmiş, cenazeler *equites* (atlı sınıfın) en saygın üyeleri tarafından Mausoleum'a taşınmıştır. Caligula ayrıca ölümlere sunularda bulunulacak resmi bir gün de belirlemiştir. Annesinin hatırasına Circus oyunları düzenlemiştir. Tiberius döneminden kalan suçluların hepsini bağışlamış, sürgündekilerin sürgünlerine son vermiştir. Annesi ve kız kardeşine karşı yürütülen davaların kayıtlarını toplatmış ve imha ettirmiştir.³⁰⁵

2.9. SÜRGÜN KİMLERE UYGULANIRDI

Roma hukuk dilinde ferdin hukukî durumu *status* terimi ile ifade edilmiştir. Bu doğrultuda Roma hukukunun muhatabı olmak için en başta *status libertatis* (hürriyet durumu) bakımından *liberi* (hür) konumda olmak gerekmektedir. Bu şartla birlikte *status civitatis* (vatandaşlık durumu) bakımından ise *civis Romanus*'a (Roma vatandaşı) dahil olmak gerekmektedir.³⁰⁶

Liberi ve *civis Romanus* konumunda olmak, ferdi Roma hukukuna tabi tutmakla birlikte sürgün hakkından yararlanma veya sürgün cezasına tabi tutulma için tek başına yeterli olmamıştır. Sürgünün ortaya çıkışı itibarıyla *de facto* bir gelenek olarak nesillerce taşındığı görülmektedir. Bu uygulamada her ne kadar *Res Publica* dönemi içerisinde bir sosyal sınıf, statü ayrımı önkoşul olarak sunulmasa da kaynaklarda aktarılan örneklerin belirli bir sosyal statüye sahip kişilerden oluştuğu

³⁰³ Ovidius, *Tristia*, III.X; Rocovich, s. 139.

³⁰⁴ *Digesta*, 48.24.2.

³⁰⁵ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XV.

³⁰⁶ *Digesta*, 1.5.3-4; 4.5.11; Umur, *roma hukuku*, s. 354; *lügat*, s. 202.

gözlemlenmektedir. Bunun sebebi, sürgün hakkının yalnızca belirli bir statü üzerinde hak olarak görülmesi veya antik yazarların yalnızca bu statüdeki örnekleri anlatmaya değer bulmasından kaynaklanıyor olabilir. Fakat *de facto* olarak gelişen Roma sürgün geleneği zaman içerisinde *de iure* halini aldığı kanunların sürgün hakkını/cezasını sosyal statü önkoşullarıyla birlikte ele aldığı anlaşılmaktadır. Bu önkoşula göre suç işleyen kişi ancak *honestiores* sınıfı mensubu olması halinde sürgün edilmekteydi.³⁰⁷

Honestiores sınıfı genel olarak *senatus* ve *equitas* üyeleri ile ailelerini kapsamaktaydı. Ayrıca bu statü dışında olmasına rağmen görevlerinin zorlukları itibariyle bu sınıfın hakları *decuriones*³⁰⁸ ve kıdemli askerlere de tanınmıştır.³⁰⁹ *Honestior* statüsüne ve imtiyazlarına sahip olmayan diğer tüm hür Roma vatandaşları ise *humiliores* terimi ile ifade edilmiştir. Bu sınıfın mensupları ceza hukuku bakımından köleler ile yakın muameleye maruz kalmaktaydı.³¹⁰ Fakat *humiliores* ile köleler arasında hürriyet bakımından kesin bir ayırım vardı ve cezaların uygulanmasında benzerlikler olsa da “...köleler ve hür kişiler aynı suç için farklı cezalandırılırlardı...”³¹¹ Bu noktada uygulama temelde kesin çizgilerle ayrılmaktaydı.

Kanunlarda görüldüğü üzere³¹² *honestiores* ve *humiliores* mensupları da aynı suç için farklı cezalandırılmaktaydı. Bu doğrultuda Roma toplumunun hukukî uygulamada *honestiores*, *humiliores* ve köleler olmak üzere üç kısma ayrıldığını göstermektedir. *Honestiores* sınıfı mensuplarının kanunlarda belirlenen suçların ekseriyetinde sürgün hakkı bulunurken, *humiliores* sınıfı mensuplarının ve kölelerin sürgün hakkı bulunmamaktaydı.³¹³ “...Suçu kanıtlanmış olan *honestiores*

³⁰⁷ *Digesta*, 47.9.12.1; 47.12.11; 47.20.3.2; 48.5.39(38).8; 48.8.1.5; 48.8.3.5; 48.9.3; 48.19.28.9; 48.19.38.

³⁰⁸ Görevleri arasında vergi toplamak da bulunan bu memurluğun zorluğu sebebiyle göreve talebin az olması karşısında vergi akışının korunması adına bu görev grubuna böyle bir imtiyaz sağlanmıştır. Umur, *lügat*, s. 55.

³⁰⁹ Bauman, *crime...*, s. 129; Türkoğlu, s. 118-119.

³¹⁰ “Kölelerin durumuna gelince, kanunların söylediğine göre *humiliores* mensupları ile benzer şekilde cezalandırılırlar.” *Digesta*, 48.19.10. Uygulamalardaki farklılıklara rağmen yaklaşım temelde aynıdır.

³¹¹ *Digesta*, 48.19.16.3.

³¹² Bkz. Dipnot 311.

³¹³ *Humiliores* mensupları için bazı istisnai kanunlar bulunmaktadır. Pius döneminde yapılan düzenlemeye göre *adulterium* suçundan yakaladığı karısını öldüren koca *humiliores* sınıfından ise kalıcı sürgüne, statü sahibi ise belirli bir süreliğine *relegatio* tabi tutulmak üzere cezaları hafifletilmiştir. *Digesta*, 48.8.1.5. Kanunun bu düzenlemeden önce öngördüğü cezalar *humiliores* için ömür boyu kamu hizmetinde çalıştırılmak, *honestiores* için *relegatio ad insulam* şeklindeydi. *Digesta*, 48.5.39(38).8. Kölelerin sürgüne tabi tutulamayacağı ise kanunlarda kesin olarak belirtilmiştir. *Digesta*, 48.2.12.4.

*mensubunun ne kadar süreyle relegatioya tabi tutulacağı yaşına bağlıdır; eğer gençse daha uzun süreyle, yaşlıysa, daha kısa.*³¹⁴ “...tapınak hırsızlığında cezanın ağırlığı suçlunun statü, yaş ve cinsiyeti ile tapınağın önemi ve suçun zamanına bağlı olarak belirlenir...”³¹⁵ hükümleriyle, sosyal statülerin yanında suçu işlemekteki niyet, yaş, cinsiyet de sürgün hakkına ve sürgünün türüne etki eden unsurlar olarak ortaya konulmuştur.

Sosyal sınıflara göre ceza hukuku böyle şekillenirken, Cicero *adulterium* konusunda *lex Iulia de adulteriis*'ten çok önce Romalıların *honestiores* sınıfına mensup kadınların ahlaksızlıklarına genel anlamda, “*Küçük bir mesele dersin, ama aslında ‘suç’un kendisi büyüktür. Zira işlenen suçlar olayların sonucuna göre değil insanların hatalarına göre değerlendirilmelidir. İşlenen suç duruma göre küçük veya büyük olabilir, ama aslında ne tarafından bakarsan bak suç işlemek, suç işlemektir. ...Alt tabakadan bir kadının işlediği zina çabuk unutulur, yani aynı duruma düşen asil ve seçkin bir genç kızın ahlaksızlığına göre daha az kişiyi etkiler, halbuki suçu onunkinden hiç de az değildir.*”³¹⁶ şeklinde bakıldığını ifade etmiştir.

Augustus tam da bu yüzden ahlakî reformlarını halkın benimsemesinde en önemli uygulamayı kızı ve torununun *adulterium* suçundan sürgüne tabi tutarak gerçekleştirmiştir. Bu sürgünlerin, onun ahlakî reformlarını teorik zeminin soyutluğundan alıp pratik zeminde somut bir şekilde oturtmada en önemli adımlar olduğu söylenmelidir.

2.10. SÜRGÜN BİR CEZA MI?

Sürgünün niteliğini değerlendirirken, Roma sürgün sistemi içerisindeki türlerin tarihi gelişimini göz önünde bulundurmak, büyük önem taşımaktadır. Bu gelişimin ilk aşamasını *de facto*, gelenek üzere tatbik olunan gönüllü sürgün oluşturmaktadır. Polybius;

“*Onların (Romalılar) övülmeye ve bahsetmeye değer bir gelenekleri bulunmaktadır. Bu âdet onlara, mahkeme önünde suçlu bulduklarında canlarını kurtarmak adına kentten ayrılmaya fırsat vermektedir, böylelikle kendi adlarına gönüllü sürgün kararı verirler. ...Bu sürgünler Neapolis, Praeneste, Tibur ve diğer*

³¹⁴ *Digesta*, 47.21.2.

³¹⁵ Bu koşullar göz önüne alınarak vahşi hayvanların önüne atılma, canlı yakılma ve çarımha gerilme gibi ağır cezalar verilebilirken, üst sınıfa mensup birisinin cezası *deportatio ad insulam* olarak takdir edilmiştir. *Digesta*, 48.13.7(6).

³¹⁶ Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, III.20.

civitas foederataeda emniyet altındadırlar.”³¹⁷ İfadeleriyle gönüllü sürgün uygulamasının bir cezadan kaçış, canı kurtarmak niteliğinde olduğunu bir yabancı gözüyle açıklamaktadır. Roma siyaseti ve ceza hukukunun teorik arka planının mimarlarından Cicero da Polybius’u destekler nitelikte bir sürgün tanımı yapmaktadır.

“Sürgün bir ceza değildir, aksine cezaya karşı bir güvenli liman, bir sığınaktır. Cezadan veya olası tehditlerden korunmak isteyen kişi sürgüne yönelir.”³¹⁸

Antik kaynakların bu açıklamalarına dayanarak gönüllü sürgünü bir cezadan çok, cezadan kurtuluş yolu olarak nitelendirmemiz mümkündür. Diğer taraftan sürgün uygulamasını bir kurtuluş olarak kısıtlamak ve tanımlamak yanlış olacaktır. Cicero, haksız şekilde sürgüne mahkûm edildiği kanaatiyle “Sürgünün suça verilen bir ceza olduğunu, oysa benim bu yolculuğuma son derece parlak başarılarımın neden olduğunu bilmiyor musun?”³¹⁹ şeklinde bir açıklamada bulunmuş, bu retorik sorusuyla sürgünün suç ve ceza bağlamında zorunlu bir ceza olarak verildiğini de vurgulamıştır. Cicero burada kendisinin siyasî başarıları yüzünden rakipleri (Clodius) tarafından hedef alındığını kast ederek suçsuzluğunu ifade ederken, aslında sürgünün belirli suçlar karşılığında verilen bir ceza niteliğini taşıdığını açıkça ifade etmektedir. Aynı eserinde sürgününe sebebiyet veren Catilina tertipçilerinin faaliyetlerini (silahlanma, cinayet, kundakçılık, tapınak işgalciliği) dile getirirken bu suçların Roma kanunları gereği sürgüne tabi tutulan suçlar olduğunu dile getirmektedir.³²⁰

Fakat Cicero’nun aktarımlarının geneli, sürgünün ceza niteliğinin, *capital* (yaşamı yitirmeye sebebiyet veren) bir cezadan daha hafif bir cezaya tabi tutulmak şeklinde olduğu yönündedir. Dolayısıyla sürgün cezasının buradaki ağır yönü, Roma’dan ve Italia’dan uzakta olmaktan daha öte değildir.³²¹ Üstelik Cicero sürgün yerine de kendisi karar verebilmiştir. İşte burada Augustus düzenlemelerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Augustus, sürgünün ceza niteliği taşıması önündeki engeli sürgün yerlerinin tayininin mahkumlara bırakılması ve sürgün yerine malvarlıkların

³¹⁷ Polybius, *Histories*, VI.14.7-8.

³¹⁸ Cicero, *Pro Caecina*, 100.

³¹⁹ Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, IV.30.

³²⁰ Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, IV.30-31.

³²¹ Malvarlığın ve vatandaşlığın kaybedilmesi de sürgün cezasıyla birlikte uygulanabildiği görülmüştür. Fakat bunlar da dahil olsa sürgünün olası bir afta bu haklarının iade edildiği bilinmektedir. Dolayısıyla sürgün cezası, *capital* cezalarla karşılaştırıldığında hâlâ tercih edilebilir bir konumda duruyor.

da taşınması olduğunu gözlemlemiş ve bu engelleri kaldırmak üzere bazı düzenlemeleri hayata geçirmiştir:

...pek çok sürgün yaşama elverişli bölgelerde büyük lüks içerisinde yaşıyordu. Onun (Augustus) emriyle *aquae et ignis interdictioya mahkûm edilmiş hiçbir sürgün Roma ve Hellas'ta veya buralara 400 stadion/50 mil yakınlıktaki adalarda bulunamaz. ... yanlarında bir gemi yükü amphorae ve iki kürekli gemiden fazla yük taşıyamazlar; maiyetlerinde yirmi köle veya azatlıdan fazlasını bulunduramaz ve yarım milyon sestertius'u aşan malvarlığı elinde bulunduramazlar; bu kurallara uymayan sürgün mahkûmları ve onlara bu yönde yardımda bulunanlar bu emirleri çiğnemekten cezalandırılırlar.*"³²² Cassius Dio'nun aktarımında görüldüğü üzere Augustus, sürgün yerlerinin tayininin mahkûmlara bırakılması ve sürgün yerine malvarlıkların taşınması gibi sürgünün ceza niteliği taşıması önündeki engelleri kaldırmıştır.

Augustus döneminde bir "ceza" halini alan sürgün, halefi Tiberius döneminde icat edilen yöntemle (*deportatio*) en ağır şeklini alacaktır. *Deportatioya* mahkûm edilen kişi kalıcı suretle Roma vatandaşlığını yitirmekte ve yaşamaya elverişsiz bir yerde zorunlu ikamete tabi tutulmaktaydı. Öyle ki bazı yerlere sürülmek ölümle eş değer tutulmaktaydı.³²³

Sürgünün Tiberius ile birlikte tam bir ceza halini almış olduğu söylenebilir. Fakat kanunlarca sürgün cezası yalnızca *honestiores* sınıfı mensuplarına uygulanacağı öngörülmekteydi. *Honestiores* dışında kalan gruba (*humiliores* ve köleler) için ise *Digesta*'dan anlaşıldığına göre, ömür boyu zorunlu kamu hizmeti görevi, madenlerde çalışma, canlı yakılma, vahşi hayvanların önüne atılma, çarpmıha gerilme gibi çok ağır ve geleneksel cezalar uygulanmaktaydı.³²⁴ Romalı hukukçu Callistratus *capital* cezaları ağırlıklarına göre şöyle değerlendirmektedir:

³²² Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LVI.27.2-3.

³²³ Asia eski *proconsul*'u C. Silanus, görevi sırasında rüşvet almak, *maiestas* ve Tanrısal Augustus'a saygısızlık yaptığı gerekçeleriyle *senatus*'ta yargılanmış ve Gyaros'a sürgün edilmesine karar verilmiştir. Tiberius *clementia* prensibiyle hareket ederek (bu yönüyle dönem içerisinde ender bir davadır), bir zamanlar kendileriyle eşit statüde olan Silanus'un, iskandan uzak, acımasız bir ada olan Gyaros yerine, Cythnus'ta "emekli olmasına" karar vermiştir. Tacitus, *Annales*, 3.68.2; 3.69.5-6; Bauman, *crime...*, s. 59; Türkoğlu, s. 110. Iuvenalis, Gyaros'u şöyle tanımlamaktadır: "Herhangi bir şey olmak istiyorsan, dapdaracık Gyara adasına, ya da bir hapishaneye yaraşacak herhangi bir suça kalkış" Iuvenalis, *Saturae*, 1.73. Antoninus Pius, eşi Faustina'ya olan sevgisini dile getirdiği mektubunda eşiyle Gyaros adasının kasvetinde sürgün hayatı yaşamaya bile gönüllü olduğunu söylemiştir. Barbara M. Levick, *Faustina I and II: Imperial Women of the Golden Age*, Oxford University Press, New York, 2014, s. 60.

³²⁴ Bkz. Dipnot 307 ve 311.

“*Capital cezaların dereceleri aşağı yukarı şöyledir: En ağır ceza çarmlıha gerilme mahkumiyetidir; bundan başka diri yakılmak; ...ve boynu vurmak gelir. Ölümden sonra gelen en ağır ceza ise madenlere gönderilmektir; bundan sonra deportatio ad insulam gelir.*”³²⁵

Caligula dönemindeki olağanüstü uygulamalar bir kenara bırakılırsa *honestiores* sınıfı üyelerinin alacağı en ağır ceza *deportatio ad insulam* şeklindeydi. Bu ceza ise sürgünün en ağır aşamasıdır. Callistratus, sürgünün diğer türleri olan *relegatio* ve *relegatio ad insulam* ile yapılan mahkumiyetleri *capital* cezaların dışında sınıflandırmıştır.³²⁶ Öyleyse sürgünü bu şekliyle ceza olarak değerlendirsek de sürgün cezasının *honestiores* sınıfı mensuplarına bu cezayla daha ağır olası cezaların alternatifi olarak geliştirildiği söylenebilir.

Princeps ailelerine mensup kadın mahkumların sürgün cezasını daha ağır koşullarda tecrübe ettiklerini belirtmek gerekir. Söz konusu mahkumlar *maiestas* suçlamasıyla doğrudan, *adulterium* suçlamasında ise dolaylı olarak erki tehdit etmekteydi.³²⁷ Bu tehdidin görüldüğü kadın sürgünler cezalarını olağanüstü koşullarda çekmişlerdir. Bu bağlamda *Principatus* döneminin ilk kadın sürgünü Iulia Maior örneği verilebilir. Iulia'ya mahkumiyeti boyunca, şarap içmek ve keyif aldığı her türlü alışkanlık babası Augustus tarafından yasaklanmış, köle veya özgür hiçbir erkekle görüşmesine müsaade edilmemiştir.³²⁸ Iulia'nın bu çok kısıtlı sürgün hayatı, kocası Tiberius'un *princeps*liğinde de devam etmiştir.³²⁹ *Princeps* ailesine mensup sürgün mahkumu kadınlar üzerindeki kontrol öylesine şiddetlenmiştir ki yine Tiberius dönemi sürgünlerinden Agrippina, Tiberius'un muameleleri yüzünden intihar etmek istemişse de ölümüne izin verilmeyerek, daha fazla acıya maruz kalması ve tedip olması için zorla hayatta tutulmuştur.³³⁰

³²⁵ *Digesta*, 48.19.28. Seneca sürgün cezasını bir suçluyu ölüme götüren süreçten önceki bir durak olarak tanımlamış ve sürgün cezası vermedeki hedefin suçluyu iyileştirmek olduğunu dile getirmiştir. Seneca'ya göre suçlu ancak iyileşmemekte ısrar edip onun deyimiyile “ölmekte ısrar ederse” arzu ettiği gibi ölüm cezasını onu bulacaktır. Seneca, *de Ira*, I.XVI. Seneca'ya göre sürgün cezası ne kadar büyük bir acı verse de suçlunun iyilişmesi, iyileştirilmesi için katlanılması gereken bir acıdır. Seneca, *De Providentia*, I.3.2.

³²⁶ *Digesta*, 48.19.28.1.

³²⁷ *Adulterium* suçlusu kadın *princeps* ailesine mensup ise bu suça ortaklarıyla birlikte erke karşı bir tertip içerisinde bulunmaktan ötürü dahil oldukları kabul edilmiştir. Bu nedenle *adulterium* ve *maiestas* suçlamalarının birlikteliği genel bir kabul hâlini almıştır.

³²⁸ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXV. Bu sınırlamalar *adulterium* mahkumiyeti yüzünden verilen ahlakî sınırlamalar gibi değerlendirilebilir. Fakat Augustus'un Iulia aracılığıyla yönetime gelecek bir tehditten de çekindiğine yönelik yorumlanmaya müsaittir.

³²⁹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, L.

³³⁰ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LIII.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KRONOLOJİK SIRASIYLA BİLİNER KADIN SÜRGÜN ÖRNEKLERİ

3.1. AUGUSTUS DÖNEMİ

Julius Caesar “Cumhuriyet bir hiçtir, elle tutulur, gözle görülür bir varlık değildir, yalnızca bir sözcüktür.”³³¹ ifadesiyle *Res Publica* rejiminin devletin kendisinden çok, devletin sembolik bir yönünü ifade ettiğini vurgulamıştır. Söz konusu rejimin bir dönüşüme ihtiyaç duyduğu inancı ve bu yöndeki adımlarıyla Roma bir dönüşüm sürecine girmiştir. Gerek bu dönemde gerekse Caesar’ın suikast ile öldürülmesinin ardından Roma’da süregelen iç çatışmaları nihayete erdiren Augustus, selefi Caesar’ın başlatmış olduğu dönüşümü tamamlayan yönetici olmuştur. *Princeps* sıfatıyla yeni bir yönetim şekli oluşturan Augustus, uzun süredir sekteye uğramış olan siyasî istikrarı yeniden tesis etmenin yolunu, yozlaşmış olduğuna kanaat getirdiği toplumun iyileştirilmesinde görmüştür.³³² Bu hedefle Roma ailesi ve toplumu üzerinde pek çok düzenleme ve kanunu hayata geçirmiştir. Düzenlemeler özne olarak aile ve toplum olgularını ele alsa da kanunların bağlayıcı yönü ve asıl “düzeltilmesi” gerektiği düşünülen, mevcut haliyle kadın figürü olmuştur. Çeşitli *edictumlar* ile kadınların kamu alanına dahil olması önüne kısıtlamalar ve engellemeler getirilmiştir.³³³

Lex Iulia de Adulteriis Coercendis, konumuz bakımından Augustus dönemi düzenlemeleri içerisinde öne çıkmaktadır. Düzenleme *adulterium* kapsamındaki suçlara karşılık gelecek cezaları belirlerken, suçun faili olarak kadına (*materfamilias*)

³³¹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caesar*, LXXVII.

³³² Toplum ve siyasî istikrar ilişkisi, Augustus dönemi ahlakî düzenlemelerindeki önemli kilit olgulardır. Buradaki en önemli husus, Roma toplumunun bu iki olgu arasında gördüğü güçlü bağlantı olmuştur. Toplumdaki yaygın kaniye göre toplumdaki çöküş, siyasî başarısızlıkla ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla Augustus’un ahlakî düzenlemelerdeki hedefi, Roma toplumuna saygıdeğer ve azametli geçmişlerini hatırlatıp, uzun yıllardır sürmüş olan iç mücadelelerin getirisi olduğuna inanılan ahlakî yozlaşma ve toplumsal çöküşten arındırıldığına inandırmak, böylelikle güçlü bir siyasî gücün oluştuğu inancını tesis etmek için olmalıdır. Halkta oluşturulacak bu yöndeki inanç, Augustus’un siyasî gücünün teminatı olacaktır. “*non his iuventus orta parentibus, infecit aequor sanguine punico.*” Horatius Kartaca ile olan mücadeledeki başarısızlığı genç askerlere değil, onları doğuran ailelere bağlamıştır. Bouvrie, s. 96; Horatius, *Carmina*, III.33-34.

³³³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, XXXI; XXXIV; XLIV.

odaklandığı görülmektedir.³³⁴ Bu anlamda bir Romalı erkeğin *adulterium* suçlamasıyla *lex Iulia* kapsamında yargılanması için suç ortağının bir *materfamilias* olması gerekmiştir. Ahlakın odak noktası kadın olduğundan düzenlemelerin mimarı Augustus'un genel ahlaka aykırı davranışları³³⁵ toplumda güçlü bir tepkiye sebebiyet vermemişken, kızı Iulia Maior ve torunu Iulia Minor'un iffetsizlikleri hanesindeki kara leke olarak tanımlanmıştır.³³⁶ Dolayısıyla Augustus ahlakî düzenlemelerinin hayata geçirilmesi ve halk tarafından benimsenmesi için bizzat ailesini cezalandırmak ve örnek oluşturmak durumunda kalmıştır.³³⁷

Augustus'un sürgün mahkumiyeti kararlarında sürgün yerlerinin tayin edilmesi yönünde gerçekleştirdiği düzenlemeye³³⁸ özellikle vurgu yapmak gerekmektedir. Basit anlamıyla sürgünün niteliksel olarak bir cezadan çok bir kaçışı karşılamaının sebebi olarak görülen bu açığı kapatan ve sürgünü bütünüyle bir ceza formuna sokan bu düzenleme, bir taraftan da Augustus'un siyasî rakiplerini ve Roma'nın önde gelenleri üzerinde nüfuz oluşturmamışklarını bertaraf etmek adına sürgünü önemli bir araç olarak Augustus'un kullanımına sunmuştur. Böylelikle Augustus, askerî güce başvurmaksızın coğrafî şartlardan yararlanmak suretiyle karşısında oluşması muhtemel siyasî yapılanmaları ve oluşumları dağıtabilmiş ve/veya elinde tuttuğu sürgün tehdidiyle bu tür oluşumların önüne geçebilmiştir.³³⁹

3.1.1. Iulia Maior

Iulia (Iulia Augusti Filia) İÖ 39'da Augustus'un Scribonia ile olan evliliğinden doğmuştur. 14 yaşında halası Octavia'nın oğlu Marcellus ile evlendirilmiştir. Marcellus'un ölümü üzerine 18 yaşında, yaşça kendisinden 24 yaş büyük olan, Augustus'un sadık kurmayı Agrippa ile evlendirilmiştir. Bu evlilikten Agrippa Postumus, Lucius ve Gaius adlı üç erkek ve Iulia ile Agrippina adlı iki kız çocuğu olmuştur. Lucius ve Gaius, Augustus tarafından varis olarak yetiştirilmek üzere evlat edinilmiş fakat ikisi de erken yaşta yaşamlarını yitirmişlerdir. Iulia'nın

³³⁴ Tamer, s. 231-232.

³³⁵ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXII; LXIX.

³³⁶ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXV.

³³⁷ Augustus, ailesinin kadın üyelerine verdiği sürgün cezasında öncelikle bir *paterfamilias* refleksiyle hareket etmiştir. Buradan hareketle Iulia Maior'u, hanedanlığın yaz istirahat yeri konumunda tutulabilecek Pandateria'daki bir villada gözetim altında tutmayı hedeflediği söylenebilir. Sarah T. Cohen, "Augustus, Julia and the Development of Exile: Ad Insulam", *The Classical Quarterly*, Cilt: 58, Sayı: 1, 2008, s. 210.

³³⁸ Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LVI.27.2-3.

³³⁹ Drogula, s. 230-231.

hayatta kalan tek oğlu Agrippa Postumus ise kaba ve uyumsuz doğası yüzünden Augustus tarafından önce Surrentum'a,³⁴⁰ daha sonra ise aklını yitirdiği gerekçesiyle Planasia adasına³⁴¹ sürülmüştür. Yönetimde hak iddia edebileceği tehlikesi öngörülerek Livia'nın desteği ve Tiberius'un emriyle bu adada infaz edilmiştir. Iulia, Agrippa'nın ölümü üzerine Tiberius ile evlendirilmiştir. Augustus bu evliliği gerçekleştirmek için Tiberius'u o sırada ikinci çocuğuna hamile olan ve büyük sevgi duyduğu karısı Vipsania Agrippina'dan ayırmıştır. Bu zeminde gerçekleştirilen evlilik, Tiberius'un Rhodos'a çekilmesine dek anlaşmazlıklar içerisinde geçmiştir.³⁴²

Iulia, Augustus'un tek öz çocuğu ve kızıdır. Bu anlamda Augustus, ahlakî reformların hayata geçirilmesinde bir temsil oluşturması için kızı Iulia ve hayatı üzerine büyük özenle eğilmiştir. Augustus ailenin kadın üyelerinin Roma geleneklerine uygun olarak günlük işlerin yoluna koyulması, yün eğirme gibi işlerde eğitilmesi, bunların ötesinde hem ideal Romalı kadının taşınması gerektiği gibi ahlaklı ve haysiyetli olma erdemlerini taşıyan hem de Augustus'un ortaya koyduğu ahlakî değerlere riayet eden bir hayat sürmeleri yönünde yönlendirmiştir. Bununla birlikte ailenin kadın üyeleri bağlı buldukları aile itibarıyla yabancılarla bir araya gelmekten ve gizli işlerden kesinlikle alıkonulmuşlardır. Nitekim mensubu oldukları aile sebebiyle sözleri, tüm hâl ve davranışları kayıtlara geçmekteydi. Bu yüzden Augustus tarafından kendilerine üzerlerindeki sorumluluğu taşımak adına gereken tüm temel bilgiler özenle verilmiş, bunun dışında kendilerine şifreli yazma öğretilmiştir.³⁴³

Latin şair Propertius, Scribonia'nın bir önceki kocasından olma, Augustus'un üvey kızı ve Iulia'nın üvey kardeşi, Cornelia'nın ölümünün ardından, Cornelia'nın ağzından şu ağıtı (*elegia*) kaleme almıştır:³⁴⁴

*“sen, kızım, babanın hükümlerine örnek olmak için doğdun,
beni örnek al ve sadece bir kocaya eşlik et.
Ailemizin adını koru. Ben ölüm kayığına binmeye hazırım,*

³⁴⁰ Günümüzde Sorrento.

³⁴¹ Günümüzde Pianosa.

³⁴² Augustus, *Monumentum Ancyranum*, 14; Tacitus, *Annales*, 1.3-6; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXV; *Tiberius*, VII; XV; Diana Bowder, *Who Was Who in the Roman World*, Cornell University Press, New York, 1980, s. 115; Bernhard Kytzler, *Fraun der Antike: von Aspasia bis Zenobia*, Artemis & Winkler Verlag, Zürich, 1994, s. 83-84; Dietmar Kienast, *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2004, s. 70-71; Rocovich, s. 229; Palaz Erdemir, Günday ve Barman, s. 65.

³⁴³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXIV.

³⁴⁴ Elaine Fantham, *Julia Augusti: the Emperor's Daughter*, Routledge, New York, 2006, s. 3-4.

*benim kanımdan olan niceleri adımla yaşatacak.
Bu ödül, bir kadının en büyük zaferidir,
hatırasına hak ettiği onuru getiren çocuklar.”³⁴⁵*

Propertius’un dizeleri³⁴⁶ toplumun Romalı kadına bakış açısını ve Iulia’nın Augustus gözündeki rolünü yansıtan bir ayna gibidir. Fakat karakter itibariyle Iulia, annesi ve ataları gibi kendisine verilen görevi yerine getiren, sadık bir kadın figüründen çok, babası Augustus’un çizgisinde olmuştur. Antik kaynakların kültürlü ve zarif, öğrenme ve bilme arzusu taşıyan, aynı zamanda konumunun getirmiş olduğu gücün hayli bilincinde bir kadın olarak tanımladığı Iulia, bu yönleriyle kontrol edilmesi güç bir kadın karakteri çizmektedir. Augustus bunun da farkındalığıyla Iulia üzerinde sürekli bir baskı kurmuştur. Özellikle kocası Tiberius’un Rhodos’a çekilmesiyle birlikte Iulia’nın adı Roma’da pek çok kişiyle birlikte iffetsizliklerle ve Augustus’a karşı bir siyasî duruş sergileme ile anılmaya başlamıştır. Nihayetinde bu hâl Iulia’nın sürgünüyle sonuçlanmıştır. Augustus, bir *quaestor* aracılığıyla *Senatus*’a kızı Iulia hakkında bilgi veren bir yazı göndermiş ve uzun bir süre halkın önüne çıkmaktan kaçınmıştır. Iulia İÖ 2’de *adulterium* ve *maiestas* suçlamalarıyla *relegatio* ile Pandateria adasına³⁴⁷ sürülmüştür. Beş yıllık bu sürgün döneminde şarap içmekten ve keyif aldığı her türlü alışkanlıklardan babası Augustus tarafından alıkonulmuştur. Köle veya özgür hiçbir erkekle görüşmesine müsaade edilmemiştir. Beş yıllık Pandateria sürgünü ardından Italia anakarasının Sicilia’ya uzanan kısmı Rhegium’da³⁴⁸ şartların kısmen iyileştirildiği bir sürgün hayatı başlamıştır. Scribonia da Augustus’un isteği veya kendi arzusuyla kızı Iulia’ya sürgün hayatında eşlik etmiştir.³⁴⁹

³⁴⁵ Propertius, *Elegiae*, 4.11.67-72; Fantham, s. 3-4.

³⁴⁶ Propertius, Augustus’un yakın arkadaşı ve kültürel danışmanı Maecenas’ın öğrencisiydi. Dolayısıyla eserlerinde tıpkı bu dizelerde olduğu gibi Maecenas’ın etkisiyle Augustus’un toplum algısı ve düzenlemeleriyle örtüşen anlatımların bulunması beklenebilir. Fakat Propertius’un *Elegiae* eserinin ilk üç kitabında Maecenas’ın telkinlerine direndiği ve temasını aşkla sınırladığı görülmektedir. Ancak alıntı yaptığımız dizelerin de dahil olduğu son kitabında Roma’nın tarihine ve Scribonia ile Augustus ailesine odaklanır ve Roma tarihi ile aile olgusunu yücelttiği görülür. Iulia’nın da Propertius eserlerine ilgi duyduğu düşünülmektedir. *Elegiae* eseri bağlamında aşk ve tutkuyla örülmüş ilk üç kitabın Iulia’nın karakteriyle uyum sağladığı, dördüncü ve son kitabın ise Roma’nın kadim değerleri ve Augustus’un Iulia’ya biçtiği değer ve sınırları yansıttığı söylenebilir. Fantham, s. 35vd.

³⁴⁷ Günümüzde Ventotene.

³⁴⁸ Günümüzde Reggio Calabria.

³⁴⁹ Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*, II.C; Tacitus, *Annales*, 1.53.1; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXV; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LV.10.11-16; *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: Neunzehnter Halbband, Iugurtha- Ius Latii*, s. 896-906; Macrobius, *Saturnalia*, II.5; Bowder, s. 115; J. Linderski, “Julia in Regium”, *Zeitschrift für*

Iulia'nın Rhegium sürgünü, bu şartlar altında 3-14 yılları boyunca sürmüştür, 14 yılında Augustus, Iulia'nın sürgünü sona erdirmeden yaşamını yitirmiştir. Yönetim Iulia'nın kocası Tiberius'a geçtiğinde, Tiberius, Augustus'un zoruyla evlendiği Iulia'ya merhamet göstermemiş ve kendisine sürgün yıllarında hiçbir kolaylık ve incelik göstermemiştir. Aksine hafif koşullarda seyreden sürgün koşulları yeniden ağırlaştırılmıştır ve dış dünyadan soyutlanmış bir ev hapsi halini almıştır. Bu süreçte Iulia kimseyle görüştürülmemiştir. Augustus vasiyetnamesinde bahsi geçmemesinden (vasiyetnameyi Livia ile Tiberius'un yazdığı düşünülmektedir) faydalanarak Iulia'ya tahsis edilmiş olan yıllık gelir ve malvarlığına kamu hukukuna dayanarak el koymuştur. Bu şartlar altında sürgün hayatı ancak birkaç ay süren ve Tiberius'un eliyle adeta uzun bir ölümü tadan Iulia, babasıyla aynı yıl içerisinde yaşamını yitirmiştir.³⁵⁰

Iulia ile birlikte *adulterium* ve *maiestas* suçlarına karışmış oldukları iddiasıyla Sempronius Gracchus³⁵¹, Lucius Antonius, Iullus Antonius³⁵², Appius Claudius Pulcher, Cornelius Scipio³⁵³ ve Titus Quintius Crispinus³⁵⁴ gibi isimler de yargılanmış ve sürülmüşlerdir. Bu ahlaksızlığın şahidi olanların tümü sürgün veya infaz yoluyla Roma'dan uzaklaştırılmışlardır.³⁵⁵ Görüldüğü üzere suç ortakları Iulia'nın kültürel merak ve beklentilerini karşılayabilecek bir çevreye mensup bireylerdir. Fakat aynı zamanda Augustus'a karşı bir siyasî yapılanmaya işaret edebilecek isimler dikkat çekmekte ve bu çevreyi bir suç teşkilatlanması şekline getirmekteydi.

Papyrologie und Epigrafik, Sayı: 72, 1988, s. 181-182; Kytzler, s. 83-84; Kienast, s. 70-71; Rocovich, s. 249; Marjorie Lightman & Benjamin Lightman, *Ancient Greek and Roman Women*, New York, 2008, s. 162-164; Palaz Erdemir, Günday ve Barman, s. 65-66.

³⁵⁰ Tacitus, *Annales*, 1.53.1; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, L; Robert Samuel Rogers, "The Deaths of Julia and Gracchus, A.D. 14", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Sayı: 98, 1967, s. 383vd; Bowder, s. 115; Linderski, s.188; 197; Kytzler, s. 84; Kienast, s. 71; Palaz Erdemir, Günday ve Barman, s. 67.

³⁵¹ Gracchus, soylu bir aileye mensup, kültürlü bir Romalıydı. Kendisinin Alliarina ile olan evliliği sırasında ve Iulia ile Agrippa evliliği sürerken adı Iulia ile *adulterium* suçlamasına karışmıştır. Augustus tarafından Cercina adasına sürülmüş ve burada on dört yıllık bir sürgün hayatı geçirmiş ve burada Tiberius'un emriyle infaz edilmiştir.

³⁵² Lucius ve Iullus Antonius, Marcus Antonius'un oğlu ve torunu, Octavia münasebetiyle Augustus'un da akrabalarıdır. Marcus Antonius'la mücadele geçmişine ve potansiyel tehlikelerine rağmen Augustus'un *clementia* ile yaklaşım önemli kamu görevleri bahsettiği Antonius ailesi Iulia ile adları kötüye anılınca Massilia'ya (Marsilya) sürülmüşlerdir.

³⁵³ Appius Claudius Pulcher (İÖ 38 yılı *consulu*) ve Publius Cornelius Scipio (İÖ 16 yılı *consulu*) Iulia ile *adulterium* suçu işledikleri gerekçesiyle *relegatio* ile sürüldükleri düşünülmektedir.

³⁵⁴ İÖ 9 yılı *consulu* Crispinus'un, Iullus Antonius'la siyasî bir birliktelik içerisinde olduğu ve Iulia skandalına *maiestas* yönüyle dahil olması muhtemeldir.

³⁵⁵ Velleius Paterculus, *Historiae Romanae*, II.C.3-5; Tacitus, *Annales*, 1.53.3-6; 4.44.2-3; Rocovich, s. 229; 249; 257.

3.1.2. Iulia Minor

Iulia Minor (Vipsania Iulia), İÖ 19 yılında Iulia Maior ile Agrippa'nın evliliğinden dünyaya gelmiştir. Babası Agrippa öldüğünde henüz 7 yaşında olan Iulia, diğer kardeşleriyle birlikte büyükbabası Augustus'un denetimi altına girmiştir. Tıpkı annesi gibi Iulia da Augustus'un ailenin ve ahlakî reformları gerçekleştiren devletin babası kimliğinin baskısı altında yetiştirilmiştir.³⁵⁶ Annesi gibi kendisinin de geleceği Augustus'un iradesi ve arzusu yönünde şekillenmiştir. İÖ 4'te Lucius Aemilius Paullus³⁵⁷ ile evlenmiştir. Iulia, tüm ailesinin yok oluşuna şahit olmuştur. Annesi Iulia ve kardeşi Agrippa Postumus sürgün edilmiş, diğer kardeşleri Lucius ve Gaius'u ise genç yaşta yitirmiştir. Nihayetinde Iulia'nın talihi de ailesinin akıbetini takip etmiş ve miladi 8 yılında *relegatio* ile sürgün edilmiştir.³⁵⁸

Annesinin sürgününden on yıl sonra aynı kaderi paylaşan Iulia'nın sürgün sebebi de yine *adulterium* ve *maiestas* suçlamaları olmuştur. Fakat annesinin aksine Iulia Minor'un sürgüne sebebiyet veren faaliyetleri açıkça belirlenememiştir. Iulia Maior'da görülen bir oluşumun benzeri burada da görülmektedir. Iulia Minor'un kocası Lucius Aemilius Paullus, o dönem yaşı epey ilerlemiş olan Augustus'a karşı bir tertip içerisinde bulunmakla suçlanmış ve idam edilmiştir. Öte yandan Iulia'nın adı *senator* Decimus Iunius Silanus ile *adulterium* suçlamasına karışmıştır. Bu suçlamalar karşısında *amicitiae renuntiatio*ya maruz kalan Silanus, can güvenliğinden endişe ederek Roma'dan ayrılarak gönüllü sürgünü tercih etmiştir. Suçlamanın neresinde olduğu bilinmese de Iulia'yı bu suçlara bulaşmaya cesaretlendiren³⁵⁹ veya bu suçta dahil olan Latin dünyasının en önemli

³⁵⁶ Augustus, halka ölçülü olma ve gösterişten uzak kalmayı teşvik ediyordu. Suetonius'un aktardığına göre bu fikri pekiştirmek için torunu Iulia'nın büyük paralar harcıyarak yaptırmış olduğu evi yerle bir ettirdi. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXXII.

³⁵⁷ Miladi 2. yılın *consulu* Lucius'un annesi, Iulia'nın büyükannesi Scribonia'nın Augustus'tan önceki evliliğinden doğmuş olan Cornelia'dır.

³⁵⁸ *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: Neunzehnter Halbband, Iugurtha- Ius Latii*, s. 906-908; Bowder, s. 115; Kytzler, s. 84; Kienast, s. 70; Rocovich, s. 249; Lightman & Lightman, s. 164-165.

³⁵⁹ Ovidius'un *Ars Amatoria* (Aşk Sanatı) adlı eserinin toplumu Augustus'un çizdiği ahlakî sınırların dışına çıkmaya teşvik ettiği bu yönüyle Iulia özelinde veya yalnızca Augustus'un ahlakî reformlarıyla çelişen bu eserin varlığı sebebiyle sürgün edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Allen M. Ward ve diğerleri, *A History of the Roman People*, Routledge, New York, 2006, s. 291. Kendisi sürgününe sebebiyet veren hatasını şöyle dile getirmektedir: "*carmen et error*" Ovidius, *Tristia*, II.207. Bir şiir (*carmen*) olarak ifade ettiği, eseri *Ars Amatoria* olmalıdır. Bir hatadan (*error*) kastının ise Iulia ile olan ilişkisi veya Iulia'nın yasak ilişkilerine şahitliği ve bu hususta dilini tutamamasına, ettiği bir gafa yorulmaktadır. Augustus'un Ovidius'u bir *senatus consultum* veya *lex*e başvurmaksızın Tomis'e sürmesi bu sakıncalı hâli kanıtlar niteliktedir. Ronald Syme, *History in Ovid*, Oxford University Press,

şairlerinden Publilius Ovidius Naso da Karadeniz'in kuzeyine, Tomis'e ³⁶⁰ sürülmüştür. Ovidius, sürgün sırasında eserler vermiş olsa da muhtemelen Augustus'tan olan af beklentisi sebebiyle sürgün sebebi hakkında bir bilgi vermemiş ve bu halkadaki rolü belirlenememiştir.³⁶¹

Iulia Adriyatik Denizi'ndeki Trimerus (Tremiti) adasına sürülmüştür. Iulia'nın sürgün edildiğinde gebe olduğu anlaşılmaktadır. Iulia'nın adada bir çocuk dünyaya getirdiğini öğrenen Augustus, çocuğun kayıtlara geçmemesini sağlamış ve nasıl olduğu bilinmemekle birlikte ölümünü sağlamıştır. Iulia'nın sürgünü Tiberius döneminde de sürmüş ve yirmi yıllık bir sürgün hayatının ardından 28 yılında sürgün yeri Trimerus'ta ömrünü tamamlamıştır. Sürgün hayatı boyunca Livia Augusta'nın yardımını gördüğü aktarılmaktadır. Suç ortağı Silanus ise Tiberius *princeps*liğinde hakkında resmi bir sürgün kararı olmadığı ilan edilince Roma'ya dönebilmiştir.³⁶²

Augustus'un torunu Iulia'nın büyük paralar harcayarak yaptırdığı evi yerle bir ettiği aktarılmaktadır. Fakat bunu sürgüne sebebiyet veren suçları yüzünden bir ceza olarak mı gerçekleştirdiği yoksa özen gösterdiği gösteriştan uzak durma prensibini halkın gözünde etkileyici bir örnekle gösterme hedefiyle mi yaptığı bilinmemektedir. Aynı şekilde sürgünden önce mi yoksa sonra mı yıktırıldığını bilinmemektedir. Suetonius, bu olayı Augustus'un gösteriştan uzak durmaya teşvik eden yönünü dile getirirken aktarmaktadır. Söz konusu metinde sürgün ile ilgili bir anlatım bulunmamaktadır.³⁶³

Augustus ayrıca bir *edictum* ile Iulia *gensine* mensup bir kadınla yasak ilişki içerisinde bulunmanın vatana ihanet (*maiestas*) olarak değerlendirileceğini ilan etmiştir.³⁶⁴ Bu *edictum*, Augustus'un ailenin kadın üyeleri ve çevrelerindeki oluşumu

New York, 1978, s. 215-219; Neil Raj Singh-Masuda, *Exilium Romanum: Exile, Politics and Personal Experience From 58 BC to AD 68*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Coventry, 1996, s. 132-142; Sarah Thea Cohen, *Exile in the Political Language of the Early Principate*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Chicago, 2002, s. 89-93; Andrew Pettinger, *The Republic in Danger: Drusus Libo and the Succession of Tiberius*, Oxford University Press, Oxford, 2012, s. 127-130.

³⁶⁰ Günümüzde Köstence.

³⁶¹ Tacitus, *Annales*, 3.24; Kytzler, s. 86; Lightman & Lightman, s. 165.

³⁶² Tacitus, *Annales*, 3.24; 4.71.4; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXV; Kytzler, s. 86; Lightman & Lightman, s. 165; Rocovich, s. 249.

³⁶³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Augustus*, LXXII.

³⁶⁴ Peter Garnsey, *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*, Oxford University Press, Oxford, 1970, s. 21; Lightman & Lightman, s. 165. Augustus'u böyle bir karar almaya iten sebebin Iulia Maior ve Iulia Minor etrafında oluşan ve siyasi erke karşı/alternatif bir duruş sergileyen grupların olduğunun görülmesi ve bu iki örnek özelindeki gruplar arasında görülen bağlantı olmuştur. Bu bağlantılar üzerine detaylı bilgi için bkz. Barbara Levick, "The Fall of Julia The Younger", *Latomus*, Cilt: 35, Sayı: 2, 1976, s. 302vd.

nasıl algıladığına dair önemli bir fikir vermektedir. Bu yaklaşım dolayısıyla Iulia'ların sürgünlerinde *adulterium* ve *maiestas* suçları birlikte ele alınmış olmalıdır. *Lex Iulia de adulteriis coercendis*'in Augustus'tan sonra da kadın sürgünlerine hukukî dayanak sağladığı görülmektedir. Tıpkı bu dayanak gibi, *adulterium* ve *maiestas* suçlamalarının birlikte yapılması da Augustus'tan sonra da takip edilen bir yöntem olmuştur.

3.2. TIBERIUS DÖNEMİ

Tiberius üstlendiği kamu görevlerinde elde ettiği başarılarla eriştiği, yaş ve güç bakımından zirvede olduğu bir dönemde boşamayı göze alamadığı Iulia'dan ve Roma'dan uzaklaşıp, köşesine çekilmeye karar vermiştir. Bu doğrultuda Rhodos'a yerleşmiştir. Rhodos'ta Iulia'nın gayrimeşru ilişkileri ve *adulterium*dan dolayı Augustus tarafından kendisinden boşatıldığı ve sürüldüğü haberini alınca Rhodos'a çekilmesindeki sebebinin Augustus'un iki oğlu ve Iulia olduğunu açıkça dile getirmiştir. Gaius ve Lucius'un artık güç ve itibar sahibi olduğu ve dolayısıyla artık onlarla siyasî bir rekabet içerisinde olmasının mümkün olmayacağı ve karısı Iulia'dan da boşandığı için geri dönmesinde hiçbir engel kalmadığını Roma'ya iletmiştir. Fakat hakim güç, Tiberius'un tehlike oluşturmayacağına kani olmadığından Roma'dan bu yönde izin çıkmamış ve orada kalmayı sürdürmesi yönünde uyarılmıştır. Böylelikle Tiberius'un Rhodos "istirahatı" bir sürgün şeklini almıştır. Bu süreçte isminin bütünüyle unutulmasını engellemek adına Livia'nın etkisiyle kendisine *legatus* (vekil, elçi) unvanı bahşedilerek bu sıfatla Rhodos'ta görevde bulunduğu izlenimi verilmiştir. Fakat Gaius taraftarlarının tehditleri artınca, Tiberius can güvenliği için Roma'ya dönmesi gerektiğini görmüş ve Livia'nın desteği ile devlet yönetiminden uzakta kalması şartıyla sürgünü kaldırılmış ve geri çağırılmıştır.³⁶⁵

Bir kısmı kendi iradesi dışında olmak üzere sekiz yıllık Rhodos yaşamı, Tiberius'a sürgün cezasının etkisini bizzat tecrübe etme fırsatı vermiştir. Sürgün cezasının etkisinin bilinciyle, sürgünü yönetimini tesis etme yolunda önemli bir araç olarak kullanmıştır. Augustus'un düzenlemeleriyle daha önce ölüm cezalarına bir alternatif niteliğiyle ortaya çıkmış olan sürgün, bir kurtuluş yolundan çıkıp bir ceza formunu almaya başlarken, sistemli bir ceza halini alması Tiberius ile

³⁶⁵ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, X-XIV.

gerçekleşmiştir. Tiberius selefi Augustus'un *relegatio* yöntemini ağırlaştırarak *deportatio*yu "icat" etmiştir.³⁶⁶

Suetonius'un aktarımına göre Tiberius'un *rhetoric* hocası Gadaralı Theodorus, henüz çocuk yaşta gaddar bir doğaya sahip olduğunu anladığı Tiberius'u "kanla yoğrulmuş çamur" olarak tanımlamıştır.³⁶⁷ Tiberius'un acımasız doğasından dönemin sürgünleri de payını almış ve sürgün mahkumlarının çeşitli işkencelere uğradığı, sürgün yerlerinde infaz edildiği pek çok örnek görülmüştür. Sürgün yerinde infaz Tiberius'tan sonra bir olgu olarak Roma tarihinde yerini almıştır.

Tiberius dönemi toplu bir kadın sürgününe de şahitlik etmiştir. Tiberius, *adulterium* suçu işleyen kadınların akrabalarınca atalarının töresi doğrultusunda cezalandırılmasına salık vermiştir.³⁶⁸ *Adulterium* ile suçlanan *matronalar* geleneksel cezalardan ve *lex Iulia*'nın öngördüğü ağır cezalardan kurtulabilmek için³⁶⁹ *matrona* hak ve saygınlığını kaybetmeyi ve fahişe olarak mimlenmeyi³⁷⁰ yeğlemişlerdir. Bu eğilimi gören Tiberius, bu yöntemi takip eden tüm kadınları sürgüne mahkûm etmiştir.³⁷¹ Aynı dönemde Yahudiler, askerlik gerekçesiyle iklimi elverişsiz *provincialara* sürülmüş, topluluktan geride kalanlardan ise buyruklara uymadıkları tespit edilenler köle olarak kentten sürülmüşlerdir. Ayrıca yıldız falcıları³⁷² da bu dönemde toplu sürgüne tabi tutulmuşlardır.³⁷³

3.2.1. Appuleia Varilla

Appuleia Varilla, İÖ 29 yılı *consulu* Sextus Appuleius'un kızıdır. Octavia Maior'un torunu olması bağlantısıyla Augustus'un da üvey torunudur. Bir ihbarcı tarafından Augustus, Livia Augusta ve Tiberius hakkında hakaret ve *adulterium* suçlarını işlemekle itham edilmiştir. Iulia ailesine hakaret etmek *maiestas* kapsamında değerlendirilmiştir. Fakat Tiberius, dava hakkında *Senatus*'taki

³⁶⁶ Kelly, s. 40.

³⁶⁷ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LVII.

³⁶⁸ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XIX. Bir örneği için bkz. Appuleia Varilla.

³⁶⁹ *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis*'e göre *adulterium* suçunu ancak evli/saygın bir kadın (*materfamilias*, *matrona*) işleyebilir. Dolayısıyla öngörülen cezalar da yalnızca bu grup içerisinde yer alan saygın kadınlar içindir. Papinianus'un aktardığına göre bu cezalardan kurtulmak adına kendisini fahişe olarak mimlemiş olan kadınların cezalandırılmasının yolunu açmak için bir *senatus consultum* çıkartılmıştır. Tamer, s. 179-180; 226; *Digesta*, 48.5.11(10).2.

³⁷⁰ Bkz. Dipnot 12.

³⁷¹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXXV.

³⁷² *Principatus* döneminde *princeps* ve ailesinin akıbeti hakkında yıldız falcılarına danışmak *maiestas* kapsamında değerlendirilmekteydi. Bkz. Aemilia Lepida.

³⁷³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXXVI. Af dileyip, bu işi bırakacağını taahhüt edenlerin sürgüne tâbi tutulmadığı dile getirilmektedir.

konuşmasında iki suçun ayrı değerlendirilmesini istemiş, bununla birlikte Augustus ve Livia Augusta hakkında edilmiş olan sözlerin yersiz ve iftira niteliğinde olduğunu, kendisi hakkında söylenen sözlerin ise, bir kamu davası niteliğine dönüşmemesi yönünde bir konuşma yapmıştır. Tiberius'un etkisiyle Varilla üzerindeki *maiestas* suçlamaları düşmüştür. *Adulterium* suçlamaları ise *lex Iulia* kapsamında değerlendirmeye alınmış ve Varilla *adulterium* suçundan mahkûm edilmiştir. Fakat ceza Tiberius'un telkinleri doğrultusunda akrabalar tarafından verilmiş, Varilla Roma'nın 200 mil taşı ötesine *relegatio* ile sürülmüştür. Kendisiyle *adulterium* suçuna karıştığı iddia edilen Manlius ise *aquae et ignis interdicto* kapsamında Italia ve Africa'da bulunmaktan men edilmiştir.³⁷⁴

3.2.2. Vistilia

Vistilia, *praetor* Sextus Vistilius'un kızıdır. Vistilius'un konumu ve Tiberius'un kardeşi Drusus'a olan yakınlığından dolayı, ailenin kadın mensupları ile kurulacak bağlantı, evlilik kişiye önemli bir politik güç vaad etmekteydi. Bu anlamda Vistilia'nın halası Vistilia'nın, tam 7 evlilik yapmış olması önemli bir örnektir. Bu istismarı gören Roma, politik gücü olan ailelerin kadın üyelerinden bu amaçla yararlanılmasının önüne geçmek için bir *senatus consultum* yayınlamış ve bu doğrultuda halasının evlilikleri, Vistilia'nın bu kapsamda değerlendirilmesine sebebiyet vermiş, kocasının *adulterium* suçlamaları üzerine 19 yılında Vistilia Seriphos adasına *relegatio* veya *deportatio* ile sürülmüştür.³⁷⁵

3.2.3. Aemilia Lepida

Lepida, *triumvir* Aemilius Lepidus'un torunu ve 11 yılı *consulu* Aemilius Lepidus'un kız kardeşidir. Aile ağacı Sulla ve Gnaeus Pompeius'a dek uzanan çok soylu bir aileye mensuptu. Augustus'un genç yaşta kaybettiği Lucius Caesar ile nişanlanmış, fakat evlilik gerçekleşmeden Lucius yaşamını yitirmiştir. İlk evliliğini İÖ 3'de *consulluk* (İÖ 12'de) ve *proconsulluk* yapmış olan, yaşça büyük, varlıklı

³⁷⁴ Tacitus, *Annales*, 2.50; *Prosopographia Imperii Romani*, A784; Anthony J. Marshall, "Women on Trial Before the Roman Senate", *Echos du monde classique*, Sayı: XXXIV, 1990, s. 362, A1; Rocovich, s. 249.

³⁷⁵ Plinius, *Naturalis Historia*, VII.V.39; Tacitus, *Annales*, 2.85.1-3; Marshall, s. 362, A2; Frederik Juliaan Vervaeet, "A Note on Syme's Chronology of Vistilia's Children", *Ancient Society*, Sayı: 30, 2000, s. 95vd; Rocovich, s. 250; Lightman & Lightman, s. 333. 7 Evlilik yapmış, *Praetor* Sextus Vistilius'un kız kardeşi Varilla ile Seriphos'a sürülen kızı Varilla karıştırılmamalıdır. Vervaeet, s. 96.

Publius Sulpicius Quirinius ile yapmıştır. Üç yıl süren ilk evliliğin ardından Mamercus Aemilius Scaurus ile evlenmiştir. Hakkında *adulterium* ve *falsum*³⁷⁶, *maiestas* (yıldız falcılarına Tiberius'un akıbeti hakkında danışmak) ve *venenum* (boşanmış olduğu kocası Quirinius'u zehirlemeye yeltendiği) suçlamaları yapılmıştır. Davanın savunması, kardeşi Lepidus tarafından üstlenilmiştir. Dava Roma'da oyunların (*Ludi Romani*) düzenlendiği döneme denk gelmesiyle kesintiye uğramıştır. Oyunlar sırasında suçlamaların yıllar sonra yaşlı bir adamın öfkesiyle, belki de utancıyla yapılmış olduğu düşüncesi ve Lepida'nın toplumdaki saygınlığı sebebiyle Lepida'nın masumiyetine inanan kadınlar, Lepida'nın yanında Roma sokaklarında ağıtlar yakmışlardır. Tiberius eliyle *maiestas* suçlaması düşürülmüştür. Fakat Quirinius'un işkence altında sorgulanan köleleri, Lepida'nın *venonum* suçunu "ifşa etmiştir". Bunun üzerine Lepida *lex Cornelia de sicariis et veneficis* kapsamında yargılanmış ve *suffectus*³⁷⁷ *consul* Rubellius Blandus'un önerisiyle *aquae et ignis interdictioya* mahkûm edilmiştir.³⁷⁸

Lepida hakkındaki suçlamalar boşanmadan 20 yıl kadar sonra Tiberius tarafından yapılmıştır. Suetonius, Tiberius'un bu kadar zaman geçmesine rağmen böyle bir suçlamayı gündeme getirmesini, Quirinius'un ekonomik desteğini kazanmak için yaptığını ima etmiştir.³⁷⁹ Townend de bu anlamda Tacitus'un Tiberius'u nasıl tanımladığına vurgu yapmaktadır: "*satis firmus, up saepe memoravi, adversus pecuniam*" (ekonomik getirisi sebebiyle kurulan ilişkiler), "*virtutem diu retinuit, cum ceteras exue*" (başkaları üzerinden sağladığı yararlarla gücünü koruması)³⁸⁰ şeklinde tanımladığını vurgulamıştır.

³⁷⁶ Lepida, Quirinius ile boşanmasını takip eden aylar içerisinde bir çocuk dünyaya getirmiş ve babasının Quirinius olduğunu savunmuştur. Quirinius ise çocuğun babasının kendisi olmadığını iddia ederek Lepida'yı bu hususta yalan beyan (*falsum*) vermek ve çocuğun evlilikleri sırasında yasak bir ilişkiden dünyaya geldiği iddiasıyla Lepida'yı zina (*adulterium*) yapmakla suçlamıştır. G. B. Townend, "The Trial of Aemilia Lepida in A.D. 20", *Latomus*, Cilt: 21, Sayı: 3, 1962, s. 487-488; Pettinger, s. 21; Tacitus bu olayı şöyle aktarmaktadır: "*Lepida varlıklı ve çocuksuz Quirinius'tan sahte bir çocuk sahibi olmakla suçlandı*" Tacitus, *Annales*, 3.22.1.

³⁷⁷ Bir *magistranın* tayin edildiği görevi, belirlenmiş olan müddetten önce terk etmesi halinde bu süreyi tamamlamak üzere tayin edilen *magistraya suffectus* denmiştir. Umur, *lûgat*, s. 206; Hornblower & Spawforth, s. 369.

³⁷⁸ Tacitus, *Annales*, 3.22-23; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XLIX; *Prosopographia Imperii Romani*, A293; Townend, s. 484vd; Marshall, s. 362, A4; Kytzler, s. 102-103; Kienast, s. 75; Lightman & Lightman, s. 4-5; Rocovich, s. 250; Pettinger, s. 5; 21-22.

³⁷⁹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XLIX.

³⁸⁰ Townend, s. 484; Tacitus, *Annales*, 3.18.1-2; 1.75.4. Ayrıca bkz. Tacitus, *Annales*, 2.48; 4.20.1.

3.2.4. Sosia Gallia

Sosia Gallia, 13 yılı *consulu* Gaius Silius ile evlilik bağı kurmuştur. Silius, Germanicus'un emri altında Germania'da *legatus*³⁸¹ olarak görev almış ve Tiberius ile olan siyasî çekişmelerinde Germanicus'un açıktan destekçisi olmuştur. Bu ilişkiyle doğru orantılı olarak Sosia ile Agrippina (Maior) arasında da samimi bir ilişki gelişmiştir. Germanicus'un ani ölümünden (genel kanıya göre Tiberius tarafından zehirletilerek) sonra Silius emrindeki askerleriyle birlikte Agrippina'yı desteklemeyi sürdürmüştür. Nihayetinde bu destekler Agrippina etrafında, Tiberius yönetimine karşı bir oluşumu (*Partes Agrippinae*) doğurmuştur. Miladi 24'te Silius ve Sosia Gallia hakkında bu oluşuma dahil olmak, haraç ve devlete isyan bağlamında *maiestas* suçlamasıyla *Praefectus Praetorio* Lucius Aelius Seianus tarafından dava açılmıştır. Silius hakkında hüküm verilmeden önce intihar etmiştir. Sosia'nın ise malvarlığının yarısına el konularak sürülmesi kararı alınmış, daha sonra Marcus Aemilius Lepidus'un önerisiyle ceza malların üçte birine el konulması yönünde düzeltilmiş ve kalan malvarlığının Sosia'nın çocuklarına bırakılması kararlaştırılmıştır.³⁸²

3.2.5. Aquilia

Aquilia, Varius Ligus ile *adulterium* suçu işlediği gerekçesiyle 25 yılında yargılanmıştır. Tacitus'un aktarımına göre 26 yılı *consul ordinariusu*³⁸³ Gnaeus Cornelius Lentulus Gaetulicus suçu göz önüne alarak Aquilia'yı *lex Iulia* kapsamında mahkûm etmiştir. Fakat Tiberius, önüne getirilen davayı emsal olması gerekçesiyle cezayı ağırlaştırmıştır. *Lex Iulia*'nın *adulterium* suçlusu kadına öngördüğü ceza *relegatio ad insulam* olduğuna göre Tiberius'un düzeltmesiyle ceza *deportatio ad insulam* olarak ağırlaştırılmış olmalıdır.³⁸⁴

³⁸¹ Bir *legiona* komuta eden subaya *legatus* denilmektedir. Lewis & Short, s. 1047; Glare, s. 1115. *Legion* ise Roma'nın ihtiyaç duyduğu askerî ihtiyacı karşılamak adına oluşturulmuş olan sürekli askerî birlikleri ifade etmektedir. Augustus döneminde 25 *legion* olduğu ve her bir *legionun* 120 süvari ve 5400 yayadan oluştuğu düşünülmektedir. Hornblower & Spawforth, s. 816.

³⁸² Tacitus, *Annales*, 4.18-20; 4.52.2; Marshall, s. 362, A6; Bauman, *women and politics*, s. 147-150; Lightman & Lightman, s. 302; Rocovich, s. 250.

³⁸³ *Suffectus consul* görevindeki *magistranın* görev süresini tamamlaması ardından yeni yılda tekrar seçilmesiyle (*princeps* önerisi veya atamasıyla da gerçekleşebilir) aldığı unvana *consul ordinarius* denmektedir. Lewis & Short, s. 1277; Glare, s. 1393; Hornblower & Spawforth, s. 369. Lentulus Gaetulicus davanın görüldüğü 25 yılında *suffectus consul* konumunda olmalıdır.

³⁸⁴ Tacitus, *Annales*, 4.42.3; *Prosopographia Imperii Romani*, A818; Marshall, s. 362, A8; Rocovich, s. 250.

3.2.6. Claudia Pulchra

Claudia, Augustus'un kız kardeşi Octavia Minor'un torunu ve Agrippina Maior'un kuzenidir. Claudia ile Agrippina'nın arasındaki samimi ilişki, Claudia'yı da Sosia Gallia gibi Tiberius'un hedefi hâline getirmiştir. Claudia'nın da tıpkı Sosia gibi kocası (Publius Quinctilius Varus) aracılığıyla askerler üzerinde etkisi bulunmaktaydı. Miladi 26'da *Praetor* Gnaeus Domitius Afer tarafından, Claudia'ya Furnius adında bir adamla bir olup Tiberius'u zehirlemeye yeltendiği ve büyü yaptığı (*venenum* ve *maiestas*), ayrıca bu kişiyle yasak ilişki içerisinde olduğu (*adulterium*) suçlamaları yöneltmiştir. Agrippina bu suçlamalar karşısında kuzenini kurtarabilmek adına Tiberius'a ricacı olmuştur. Augustus'un hayli seyrelmiş olan soyunun üyelerinden birini öldürmenin ancak Augustus'un soyunu kurutmaya yarayacağını dile getirmiştir. Fakat tıpkı Sosia örneğinde olduğu gibi Claudia'nın bu suçlamalarla karşı karşıya kalmasının önemli bir sebebi de Agrippina ile olan bağı olduğundan Agrippina'nın Claudia'yı Tiberius karşısında savunmasının faydadan çok zarar getireceği açıktır. Dava sonunda Claudia ve Furnius suçlu bulunmuş fakat hüküm hakkında bir aktarım günümüze ulaşmamıştır. Hüküm, *lex Iulia* gereği *relegatio* ile sürgün olmalıdır. Bir yıl sonra Claudia'nın oğlu Varus Quinctilius da yine Afer'in suçlamalarıyla *Senatus* önüne getirilmiş fakat Tiberius o sırada Roma dışında bulunduğundan *Senatus* davayı görmeyi reddetmiştir.³⁸⁵

3.2.7. Agrippina Maior

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Tiberius dönemi kadın sürgünlerinin önemli bir kısmı Agrippina Maior (Vipsania Agrippina) ile bağlantılı örneklerdir. Tiberius ile Agrippina arasındaki siyasî çekişmede, siyasî erki elinde tutan Tiberius, Agrippina taraftarlarını sürerek saf dışı bırakmıştır. Fakat dönemin sürgünlerinde Lucius Aelius Seianus'un³⁸⁶ da önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Dönemin

³⁸⁵ Tacitus, *Annales*, 4.52; 4.66; *Prosopographia Imperii Romani*, C875; Marshall, s. 362, A9; Bauman, *women and politics*, s. 147-148; Lightman & Lightman, s. 72-73; Rocovich, s. 258.

³⁸⁶ *Praefectus praetorio*, Augustus tarafından tesis edilmiş olan, başlıca görevi *princeps*in güvenliğini sağlamak olan birliğe komuta eden subayı ifade etmektedir. Fakat Augustus döneminde de bu görevi üstlenmiş olan Seianus'un önerileriyle ve görev itibarıyla *princeps*in en yakınında olması bakımından önemi hızla artmış ve yetki alanı genişletilmiştir. Augustus döneminde Roma dışında tutulan birlikler, anlaşıldığı kadarıyla yine Seianus'un önerisiyle Tiberius döneminde Roma'ya taşınmıştır. Böylelikle siyasî yönetimin teminatı olmanın yanında, teminini sağladığı yönetimi de tehdit edecek güce erişmiştir. Tiberius döneminde Agrippina ve destekçilerinin *maiestas* ve *adulterium* suçlamalarıyla *Senatus* önüne getirildiği davaların neredeyse tümünde Seianus'un davaları yürüttüğü görülmektedir. Bu davaların ve mahkumiyetlerin Tiberius yönetimine karşı oluşmuş olan yegâne siyasî alternatifi yok

sürgünleri bu üç odağın siyasî emelleri ve bu emeller doğrultusunda attıkları adımların birer neticeleri olarak meydana gelmiştir.

Tiberius ile Agrippina arasındaki mücadele Agrippina'nın kocası Germanicus'un mirasıdır. Germanicus, Augustus döneminde önemli kamu ve askerî görevler üstlenmiş, gösterdiği başarılar ile asker ve halk arasında büyük teveccüh kazanmıştır. Bu başarıları üzerine, Augustus, Germanicus'u kalıtçısı ilan edilerek Tiberius'un üzerine kayıt ettirmiştir. Germanicus, 14 yılında Germania seferi sırasında Augustus'un ölüm haberini aldığı anda orduda Tiberius'a karşı yükselen sesleri yatıştırmış ve Tiberius'un hakimiyetini tanımıştır. Emrindeki orduyla kesin bir zafer kazandıktan sonra bir yengi töreniyle Roma'ya dönen Germanicus, kısa süre içerisinde Tiberius'un emriyle Doğuda düzeni sağlamak adı altında yeniden Roma'dan uzaklaştırılmıştır. Germanicus Cappadocia'yı Roma *provinciası* (eyaleti) olarak tesis etmiş ve istiharat için Antiochia'ya çekilmiştir. Burada hastalanmış ve hayatını kaybetmiştir. Fakat burada Tiberius emriyle Syria yöneticisi³⁸⁷ Gnaeus Piso tarafından zehirletildiğine dair güçlü bir şüphe oluşmuştur. Piso, *Senatus* tarafından suçlu bulunmuş ve ölüme mahkûm edilmiştir. Tiberius bu yolla belki bu işten sıyrılma da halk dilinde suçlu ilan edilmiştir.³⁸⁸

Halk gibi, Agrippina da kocası Germanicus'un ölümünden Tiberius'u sorumlu tutmuştur. Agrippina bundan böyle büyük bir öfke ve kararlılıkla Tiberius'a karşı bir duruş sergilemiştir. Bu mücadeleyi sürdürürken Germanicus'un ölümüne rağmen kendisine duyulan teveccühün sürmesi ve mücadelesinden ötürü bu teveccühün Agrippina'ya yönelmesi, Tiberius'un aleyhinde güçlü bir tehdit oluşturmuştur. Nihayetinde Tiberius karşıtı subaylar ve muhalifler Agrippina

ettiği ve bu bakımdan Tiberius'a, dolaylı yoldan ise kurmayı Seianus'a mutlak güç sağladığı açıktır. Fakat tarihi akış içerisinde olayların gelişimi izlendiğinde Agrippina tehlikesi ortadan kaldırılırken Seianus'un Tiberius'tan bağımsız bir siyasî gücü elde ettiği ve iktidarda kısmi bir yer edindiği görülmektedir. Özellikle bu süreçte Iulio Claudio ailesine mensup Livilla (Claudia Livia Iulia) ile olan birlikteliği ve birlikte Tiberius'un oğlu Drusus'u saf dışı etmeleri ve ardından Tiberius'un Capreae'a (Capri) çekilmesiyle siyasî güç neredeyse tek başına Seianus'un elinde toplanmıştır. Seianus'un tarihi süreçte kendisini Roma'nın yönetimine dek getiren bu adımları Tiberius'a sadakatiyle bağdaştırmak iyimser ve hatalı olacaktır. Zira Tiberius da tüm bu gelişmeleri en nihayetinde kendi yönetimini tehdit ettiğini görmüş ve kendi adına dönemi boyunca *maiestas* davalarını yürüten Seianus'u (eşi ve suç ortağı Livilla ile birlikte) *maiestastan* mahkûm etmiş ve idam ettirmiştir. Tacitus, *Annales*, 1.24; 1.69.5; 3.16.1; 4.1-4; 4.7-8; 4.39-41; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, XXXVII; LXI; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LVIII.8-11.

³⁸⁷ Bir yerde *legatus* bir yerde *praepositus* (vali) olarak anılmaktadır. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LII; *Caligula*, II.

³⁸⁸ Tacitus, *Annales*, 1.33; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LII; *Caligula*, I-VI.

çevresinde oluşan gruplaşmaya (*Partes Agrippinae*)³⁸⁹ dahil olmuşlardır. Agrippina'nın bu desteği almasındaki önemli sebeplerden biri de Germania ve Doğu seferleri de dahil olmak üzere tüm kariyeri boyunca çocuklarıyla³⁹⁰ birlikte Germanicus'a eşlik etmiş olmasıdır.³⁹¹ Orduyla bu sebepten yakın ilişkiler kurabilmiştir. Agrippina'nın gayesi soyları itibariyle³⁹² yönetimde hak iddiası bulunan oğulları lehine Tiberius yönetimine son vermek olmalıdır. Fakat bir oğlunu yönetime geçirmek gayesiyle de olsa giriştiği bu mücadelede Agrippina bir lider sorumluluğu yüklenmiştir.³⁹³

Miladi 27'de³⁹⁴ Tiberius *Senatus*'a gönderdiği mektupta Agrippina'yı itaatsizlik ve isyan, oğlu Nero'yu ise ahlaksızlık (genç erkeklerle homoseksüel ilişki) ile suçlamıştır. Bu suçlardan mahkûm edilen Agrippina ve oğlu Nero *relegatio* ile Campania bölgesindeki Herculaneum'a³⁹⁵ sürülmüşlerdir. Agrippina ve ailesi burada askerî gözetim altında ev hapsinde tutulmuş, dışarıya ancak zincire vurulmuş halde perdelerle kapatılmış bir *lectica* (tahtirevan) ile çıkmalarına izin verilmiş ve kimseyle görüşmelerine müsaade edilmemiştir. Germanicus'un ölümünün ardından Agrippina'nın en önemli koruyucusu ve destekçisi Livia Augusta olmuştur. Livia'nın 29'da ölümüyle Agrippina, Tiberius ve Seianus'a karşı bütünüyle savunmasız kalmış ve Tiberius daha ağır şartlarda bir sürgün için Agrippina'ya daha ağır suçlamalar yöneltmiştir. Nihayetinde Agrippina, Augustus anıtına³⁹⁶ ve orduya sığınmak

³⁸⁹ Tacitus, *Annales*, 4.17.3; Bauman, *women and politics*, s. 147-149; 154-156; Todd Penner & Caroline Vander Stichele, *Mapping Gender in Ancient Religious Discourses*, Brill, Boston, 2007, s. 36-37, dipnot, 87.

³⁹⁰ Agrippina'nın Germanicus'tan 3'ü erkek 3'ü kız olmak üzere 6 çocuğu (küçük yaşta hayatlarını kaybeden 3 çocuklarıyla birlikte 9) olmuştur: Nero, Drusus, Caligula, Agrippina, Drusilla ve Livilla. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, VII.

³⁹¹ Caligula'ya bu ad da çocuk yaşta babasına karargâhta eşlik ederken verilmiştir. Tacitus, *Annales*, 1.41.3; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, IX.

³⁹² Anne Agrippina, Augustus'un Iulia'dan olma öz torunuydu. Germanicus ise Augustus'un üvey torunuydu.

³⁹³ Tacitus, *Annales*, 1.69; 4.17.3; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, V-VI.

³⁹⁴ Bu tarihin öncesindeki gelişmelerin detaylarıyla bulunduğu *Annales*'in 5. kitabının büyük bir bölümü günümüze ulaşmamıştır.

³⁹⁵ Günümüzde Ercolano.

³⁹⁶ Tiberius döneminde Augustus'un heykeline zarar vermekle yargılanan birinin davasının görülmesi ardından Augustus'un hatırasına saygı kapsamında bir kanun çıkartılmıştır. Buna göre Augustus anıtının bulunduğu yerlerde köle tartaklamak, giysi değiştirmek, Augustus baskılı sikkelerle geneleve girmek, Augustus'un sözünü yerli yersiz kullanmak ya da hatırasını değersizleştirmek ölüm cezası gerektiren suçlar kapsamına alınmıştır. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LVIII. Agrippina, atası Augustus anıtına soy olarak yönetim haklarını sembolize ettiği için sığınmış olabilir veya böyle bir hadise gerçekleşmemesine rağmen sürgüne yasal bir dayanak sağlamak için Tiberius tarafından ortaya atılmış olabilir.

suçlarından 29 yılında mahkûm edilmiş ve Campania açıklarındaki Pandateria³⁹⁷ adasına *relegatio* ile sürülmüştür.³⁹⁸ Tiberius karara itiraz eden Agrippina'yı kırbaçlatmış ve bir gözünü çıkartmıştır. Agrippina belki gördüğü işkencelerden belki de umutsuzluk ile aç kalarak intihar etmeyi istemiş fakat Tiberius'un buyruğuyla ağzına zorla yiyecek tıkıştırılmak suretiyle hayatta kalması sağlanmıştır. Tiberius'un, *Senatus*'ta çıkarttığı kararlarla Agrippina'nın doğum günü uğursuz günler arasında sayılmıştır. Tiberius tüm bu yaptıklarına rağmen dahasını yapmadığı ve Agrippina'ya merhametli yüzünü gösterdiği için merhametinin (*clementia caesaris*) bir nişanesi olarak Capitolum'da bulunan Iuppiter Anıtı'na altın bir sunu yapılmasını uygun bulmuştur.³⁹⁹

Agrippina'nın destekçileri gibi ailesi de Tiberius'un öfkesinden ve düşmanlığından paylarını almışlardır. Oğlu Nero, Campania açıklarındaki Pontia⁴⁰⁰ adasına sürülmüş ve kendi isteğiyle veya Tiberius'un emriyle burada intihar etmiştir. Babası Germanicus'un ölümünün ardından annesi Agrippina'nın gözetimi altında yetişen Caligula da annesinin sürgüne mahkûm edilmesiyle anne gözetiminden mahrum kalmış ve büyükannesi Iulia'nın⁴⁰¹ gözetimi altına girmiştir. Agrippina'nın oğulları Nero ve Drusus, Tiberius'un önerisiyle *Senatus* tarafından yurdun düşmanı (*hostis*) ilan edilmişlerdir.⁴⁰²

Agrippina kendisi sağlığında göremese de siyasî mücadelesini başarıyla tamamlamış ve oğlu Caligula, Tiberius'un ölümüyle birlikte Roma yönetiminin başına geçmiştir. Bunun da ötesinde Agrippina gösterdiği mücadele ile hem *Principatus* dönemi özelinde hem de Roma tarihi bakımından Livia Augusta'nın açtığı yolda Romalı kadının siyasete dahil oluşunda en büyük adımlardan birini atmıştır.

³⁹⁷ Günümüzde Ventotene.

³⁹⁸ Ceza *relegatio ad insulam* olarak ağırlaştırılmıştır.

³⁹⁹ Tacitus, *Annales*, 5.3; 14.63.2; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LIII; LXIV; Martin P. Charlesworth, "The Banishment of the Elder Agrippina", *Classic Philology*, Cilt: 17, Sayı: 3, 1922, s. 260-261; Bowder, s. 18; Marshall, s. 345; 362, A10; Kytzler, s. 19-20; Bauman, *women and politics*, s. 151-153; Lightman & Lightman, s. 9-12; Rocovich, s. 250-251.

⁴⁰⁰ Günümüzde Ponza, tıpkı Pandateria gibi Campania açıklarına konumlanmaktadır.

⁴⁰¹ Germanicus'un annesi Antonia Minor kastediliyor olmalı. Caligula *princeps*liğinde *Senatus* kararıyla Antonia Minor'a Augusta unvanı bahşetmiştir. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XV.

⁴⁰² Tacitus, *Annales*, 4.17; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LIV; *Caligula*, VII; X; XV.

Caligula yönetime geçtiğinde ilk işi annesi ve kardeşlerinin⁴⁰³ küllerini Roma'ya getirtmek olmuştur. Bunun için Pandateria ve Pontia'ya giderek, külleri bizzat kendisi kaplara koymuştur. Küller, gösterişli gemilerle önce Ostia'ya, oradan da Tiberis nehri üzerinden Roma'ya getirilmiştir. Roma'da düzenlenen cenaze töreninde cenazeler atlı sınıfının (*aequitas*) en saygın üyeleri tarafından Augustus'un da bulunduğu Mausoleum'a taşınmıştır. (Görsel 2-3) Caligula ayrıca annesinin hatırasına Circus oyunları düzenlemiş ve ölümlere sunularda bulunulacak resmi bir gün de belirlemiştir. Tiberius döneminde Agrippina'nın saygınlığını zayıflatmak için yürütülen davaların varlığından rahatsızlık duyan Caligula, annesi ve kardeşlerine karşı yürütülen davaların kayıtlarını toplatmış ve imha ettirmiştir.⁴⁰⁴

3.2.8. Pompeia Macrina

Macrina, Roma adına Sparta'yı yöneten Iulius Argolicus'un eşidir. Argolicus'un büyükbabası Actium'da Antonius'a karşı Augustus'un yanında yer almış ve buna karşılık Sparta'nın yönetimi kendisine verilmiştir. Fakat daha sonra bu coğrafyada isyanı körüklediği gerekçesiyle yine Augustus tarafından sürülmüştür. Tiberius aileye yönetimi geri vermiş ve Argolicus'u yönetici olarak atamıştır. Fakat 33'te Roma'yla olan ihtilaflar yeniden ortaya çıkıp, siyasî güç Roma'yı tehdit edecek noktaya eriştiğinde ailenin erkek üyeleri (Argolicus ve babası Laco) Tiberius tarafından yönetimden uzaklaştırılmıştır. Ardından Tiberius'un öfkesi Sparta ile Roma'ya karşı güç oluşturan Mytilene'ye⁴⁰⁵ ve yönetici ailesine yönelmiştir. Macrina ve ailesi, Theophanes'i⁴⁰⁶ kült haline getirip Roma'ya karşı siyasî bir güç olarak kullanmaktan suçlu bulunmuştur. Macrina'nın kardeşi ve babası hüküm beklemeden intihar ederken, Macrina sürgüne mahkûm edilmiştir.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Agrippina dışında Nero'nun da sürgüne mahkûm edildiği ve sürgün yerinde öldüğü bilinmektedir. Fakat Nero'yla birlikte hangi kardeşin kastedildiği anlaşılmamaktadır. Zira kardeşlerden Drusus ve Drusilla Roma'da hapsedilmiş ve öldürülmüşlerdir. Kardeşlerden Iulia Livilla da Pandateria'ya sürgün edilmiştir, fakat bu sürgün Tiberius döneminde gerçekleşmediği gibi kardeşini süren de bizzat Caligula olmuştur.

⁴⁰⁴ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XV.

⁴⁰⁵ Lesbos (Lesvos) adasında bir şehir. Midilli.

⁴⁰⁶ Mytileneli Theophanes, Pompeius Magnus'un Doğu seferinde yanında bulunmuş ve katipliğini yapmış tarihçidir. Pompeius'un faaliyetlerini içeren bir kitap kaleme aldığı da bilinmektedir. Pompeius Mytilene'ye döndüğünde Theophanes'in onuruna şehre bağımsızlık tanımıştır. Strabon, *Geographika*, XI.V; Valerius Maximus, *Facta et Dicta Memorabilia*, 8.14.3; Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Pompeius*, 42.4.

⁴⁰⁷ Tacitus, *Annales*, 6.18.2; Marshall, s. 346-347; 363, A15; Lightman & Lightman, s. 265-266; Rocovich, s. 251.

3.2.9. Sancia

Miladi 33'te Sancia, *praetor* muhafızlarından kardeşi Considius Procolus ile birlikte *maiestas* suçlamasıyla yargılanmıştır. İkisi de suçlu bulunmuş fakat Procolus idam edilirken, Sancia hakkında *aquae et ignis interdictio* hükmü verilmiştir. Sancia'nın suçsuz olup, *delator*⁴⁰⁸ hışmına uğradığı düşünülmektedir.⁴⁰⁹

3.2.10. Sextus Papinius Allenius'un Annesi (Papinia?)

Bu başlık kadınların Roma tarihinde nasıl yer aldığını göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Önemli ailelerde yer alan, siyasette güçlü etkiler göstermiş örnekleri dışında Romalı kadınların antik kaynaklarda bahsi bu denli kısıtlı yapılmıştır. Bu örnekte sürgün mahkûmu, annelik sıfatıyla anılmış ve ismi belirtilmemiştir.

Sextus Papinius, Quintus Plautius ile birlikte 36 yılı *consulluk* görevini yürütmüştür. Ailesinin adı yönetime (Tiberius veya Caligula) karşı bir tertibe karışınca, tüm ailesiyle birlikte *Princeps*'in hışmına uğramıştır. Ailenin erkek üyeleri, baba Anicius Cerealis, Sextus Papinius ve aynı adı taşıyan oğlu Papinius intihar etmiş/ettirilmiş veya idam edilmişlerdir. Papinius'un annesinin (Papinia?)⁴¹⁰ ise 37 yılında *maiestas* suçunu işlemekle itham edilmiş ve *Senatus* tarafından on yıllık bir süreyle Roma'dan *relegatio* ile sürüldüğü kayıtlara geçmiştir.⁴¹¹

3.3. CALIGULA DÖNEMİ

Augustus'un tesis ettiği yönetim modelinde halefi Tiberius'un yönetimi Roma halkı üzerinde bir travma yaratmıştır.⁴¹² Caligula'nın bizzat kendisi ve ailesi Tiberius'un öfkesinin ana hedeflerinden biri olmasıyla, bu travmayı derinden

⁴⁰⁸ *Delator, delatores*: *Princeps*e karşı oluşan, oluşması muhtemel tehditleri takip eden ve bu kişilere suçlamalar yönelten muhbirler *delatores* denilmiştir. Sürgün örneklerinde görüldüğü üzere özellikle Tiberius döneminde *maiestas* odaklı suçlamalarda faal rol oynamışlardır. Bu kişiler Tiberius tarafından büyük itimat görmüş ve cömertçe ödüllendirilmeleri ve dokunulmazlıkları için haklarında destekleyici bir kanun da yine Tiberius tarafından çıkartılmıştır. Tacitus, *Annales*, 4.30.3; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LXI.

⁴⁰⁹ Tacitus, *Annales*, 6.18.1; Marshall, s. 346; 362, A14; Lightman & Lightman, s. 290; Rocovich, s. 251.

⁴¹⁰ Sextus Papinius Allenius'un ikinci ismini anne soyundan aldığı düşünülmektedir. *Ronald Syme*, "Eight Consuls from Patavium", *Papers of the British School at Rome*, Sayı: 51, 1983, s. 104. Bu yüzden anneye soyun ismi (*gens nomen*) olan Papinia ismini vermeyi tercih ettik.

⁴¹¹ Tacitus, *Annales*, 6.40.1; 6.49; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LIX.25.5b; Syme, *eight consuls...*, s. 103-105; Marshall, s. 363, A20; Segolene Demougin, *Prosopographie Des Chevaliers Romains Julio-Claudiens*, Ecole Française de Rome, Roma, 1992, s. 207-208.

⁴¹² Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LXXV.

yaşamıştır. Fakat Germanicus'a duyulan teveccüh, ölümünden yıllar sonra dahi oğlu Caligula'yı Roma'nın başına getirmeye yetmiş ve Tiberius'un yönetimi diğer torununa bıraktığı vasiyetname geçersiz kılınarak, yönetim Caligula'ya devredilmiştir.⁴¹³ Böylelikle Caligula, Tiberius'un ailesi ve Roma halkı üzerinde açtığı yaraları iyileştirme fırsatını elde etmiştir. Bu bilinçle ilk gayesi halkın yönetime karşı duyduğu öfke ve korkuyu yatıştırmak olmuştur. Bu doğrultuda kendi yönetiminin Tiberius'un ortaya koyduğu yönetimin tersi yönünde şekilleneceğinin bir tebliği olarak genel bir af ilan etmiş ve Tiberius döneminde sürgüne mahkûm edilmiş tüm vatandaşları bağışlamıştır.⁴¹⁴ Caligula'nın gerçekleştirdiği bu adım kendisinden sonraki *princeps*ler tarafından da takip edilen bir gelenek halini almıştır.⁴¹⁵

Caligula'nın, Roma yönetimini devraldığı gibi sürgündeki aile üyelerinin sürgün yerlerine bizzat giderek küllerini getirip tören düzenlemesi ailesine verdiği önceliğin ve değerlerin önemli bir göstergesidir. Fakat Caligula'nın burada gösterdiği tavır ile yönetimi boyunca ortaya koyduğu tavır arasında ciddi bir tezat bulunmaktadır.⁴¹⁶ Zira dönemin tüm kadın sürgünleri Caligula'nın ailesinden ve evinden (*domus*) sürülen mahkumlardan oluşmaktadır. Yönetimine karşı yükselen sesler nihayetinde bir tertibe dönüşüp, öldürüldüğünde kendisine bir cenaze töreninin yapılması ancak sağlığında sürgüne mahkûm etmiş olduğu kız kardeşlerinin mücadelesiyle yapılabilmıştır. Sürgünden dönen Agrippina ve Livilla, gizlice Lamia bahçelerine taşınmış Caligula'nın cesedini bulunduğu gömütten çıkarıp usulünce defnetmişlerdir.⁴¹⁷

⁴¹³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Tiberius*, LXXVI; *Caligula*, XIV.

⁴¹⁴ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XV.

⁴¹⁵ Caligula muhtemelen bu af ile yurda geri dönmüş bir vatandaşa sürgündeki halini sorduğunda o kişi Caligula'ya yaranmak adına olsa gerek sürgün boyunca Tiberius'un ölümü ve Caligula'nın başa geçmesi adına tanrılara dualar ederek günlerini geçirdiğini söylemiştir. Caligula bu cevap üzerine kendisi hakkında da böylesi bir kaderin dileneceğini düşünerek o sıra sürgünde olanların öldürülmesine karar vermiş ve bu işi görmesi için adamlarını sürgün için kullanılan adalara göndermiştir. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XXVIII.

⁴¹⁶ Bauman, *women and politics...*, s. 157vd.

⁴¹⁷ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, LIX.

3.3.1. Cornelia Livia Orestilla

Caligula, C. Piso ile Cornelia Livia Orestilla (Cornelia Orestilla/Orestina)⁴¹⁸ arasında gerçekleştirilen evlilik törenine onur konuğu olarak katılmış ve düğün yemeğinde gelin Cornelia'yı kaçırmıştır. Ertesi gün yayımladığı bir *edictum*la tıpkı ataları Romulus ve Augustus'un gerçekleştirdiği gibi bir evlilik bağı ile⁴¹⁹ Cornelia ile evlendiğini ilan etmiştir. Birkaç gün içinde boşadığı Cornelia'nın Piso ile birlikte olduğu şüphesiyle her ikisini de 37'de (veya 39'da) *relegatio* ile sürmüştür.⁴²⁰

3.3.2. Agrippina Minor

Agrippina Minor (Iulia Agrippina), Agrippina Maior ve Germanicus'un kızı, *Princeps* Caligula'nın kız kardeşidir. Caligula, Aemilius Lepidus'un⁴²¹ kendisine karşı hazırladığı tertibe kız kardeşleri Agrippina ve Iulia Livilla'nın da dahil olduğunu ilan etmiştir. Agrippina ve Livilla, Lepidus ile birlikte yasak bir ilişki içinde olmaktan (*adulterium*) ve *princeps*e karşı tertip hazırlamaktan (*maiestas*) miladi 39'da Pontiae adalarına⁴²² *relegatio* ile sürülmüşlerdir.⁴²³

Agrippina Minor'u sürgün örnekleri içerisinde özel kılan sürgünden dönüşünden sonra Roma siyasetindeki yükselişidir. Agrippina, amcası Claudius'un başa geçtiği 41 yılında, iki yıllık bir sürgün tecrübesi ardından affedilerek geri çağırılmış ve sürgünde el konulan malvarlığı ve hakları iade edilmiştir.⁴²⁴ Claudius, yeğeni Agrippina ile arasında başlayan ahlaka ve yasalara aykırı ilişkiyi (*incestum*) yasal bir zemine oturtabilmek için bu evliliğin devletin hayrına olacağı iddiasıyla ve

⁴¹⁸ İsim üzerine tartışmalar için bkz. Mika Kajava, "The Name of Cornelia Orestina/Orestilla", *Arctos: Acta Philologica Fennica*, Sayı: XVIII, Helsinki, 1984, s. 23-30.

⁴¹⁹ Romulus döneminde kaçırılan Sabin kadınları ve Augustus'un Tiberius'tan zorla boşandırıp kendisine eş olarak aldığı Livia kast ediliyor olmalıdır.

⁴²⁰ Dio'ya göre sürgün evlilikten iki ay sonra, 37'de; Suetonius'a göreyse evlilikten iki yıl sonra, 39'da gerçekleşmiştir. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XXV; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LIX.8.7-8; *Prosopographia Imperii Romani*, C1221; Kienast, s. 86; Lightman & Lightman, s. 192; Rocovich, s. 251.

⁴²¹ Aemilius Lepidus, Caligula'nın büyük sevgi duyduğu ve 38'de ölümünün ardından tanrıça ilan ettiği kız kardeşi Drusilla'nın kocasıdır. Caligula yönetimine karşı Lentulus Gaetulicus önderliğinde hazırlanan tertibe Caligula'nın kız kardeşleri Agrippina ve Livilla ile birlikte dahil olmakla suçlanmıştır. Lepidus *maiestas* suçundan idam edilmiştir.

⁴²² Pontiae adaları, Pontia ve Pandateria'yı da içine alan Campania açıklarındaki adaların genel adıdır. Burada olduğu gibi bazı sürgün örneklerinde sürgün yerleri belirli bir ada belirtmeksizin Pontiae adaları olarak geçmektedir.

⁴²³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XXIV; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LIX.22.6-8; Russel Mortimer Geer, "Notes on the Early Life of Nero", *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Sayı: 62, 1931, s. 59; Bowder, s. 18-19; Bauman, *women and politics...*, s. 163-165; Kytzler, s. 20-24; Kienast, s. 94; Lightman & Lightman, s. 12-14; Rocovich, s. 251; Emma Southon, *Agrippina: Empress, Exile, Hustler, Whore, Unbound*, London, 2018, s. 94-97.

⁴²⁴ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, VI; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LX.4.

bazı *senator*ların da yasak ilişkilerini kapsayacak şekilde bir düzenlemeyle bir evlilik yasası hazırlatmıştır. Ayrıca Agrippina'nın oğlu Nero'yu da üzerine almıştır.⁴²⁵

Agrippina, annesi Agrippina Maior'un verdiği mücadeleyi bir adım ileriye götürmüş, yaşarken *Augusta* unvanı alan ilk kadın olmuştur. Genel kabule göre kocası Claudius ve oğlu Nero'nun yönetiminin ilk döneminde yönetim bütünüyle onun eliyle şekillenmiştir. (Bu etkinin görsel yansımaları için bkz. Görsel 4-6) Claudius ve Nero dönemi sürgün örneklerine bakıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Nero'nun annesini yönetimden uzaklaştırdığı ve en nihayetinde öldürdüğü tarihe dek sürgün cezaları Agrippina'nın eliyle kendi hakimiyetine zarar verebileceğini düşündüğü kişilere uygulanmıştır.⁴²⁶

3.3.3. Iulia Livilla

Caligula tarafından kız kardeşi Livilla'ya Lentulus Gaeticus'un kendi yönetimine karşı yürüttüğü tertibin içerisinde yer aldığı ve yine bu amaçla Lepidus ile gayri ahlakî ilişki kurduğu iddialarıyla *adulterium* ve *maiestas* suçlamaları yöneltilmiş ve 39'da bu suçlarından dolayı *relegatio* ile Pontiae'a sürülmüştür.⁴²⁷ 41 yılında amcası Claudius'un yönetime geçmesiyle sürgünden geri çağırılmış, malvarlığı ve hakları iade edilmiştir.⁴²⁸

3.4. CLAUDIUS DÖNEMİ

Çocukluğu ve gençliği boyunca çeşitli hastalıklarla mücadele eden Claudius, bedenen ve zihnen zayıf düşmüştür. Bedensel ve zihinsel zayıflığı sebebiyle Augustus tarafından ailenin adını korumak hedefiyle kamudan uzakta tutulmuş, statüsü gereği alması gereken eğitimden ve kamu görevlerinden alıkonulmuştur. Doğası gereği sert bir eğitimden geçirilmesi uygun bulunmuştur. Yeğeni Caligula'nın öldürüldüğü tertibin yakından şahidi olmuş ve kendisi de öldürüleceğine kani olmuşken askerlerce *princeps* olarak esenlemiş ve yönetime getirilmiştir. Roma

⁴²⁵ Tacitus, *Annales*, 12.5vd; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXVI- XXVII.

⁴²⁶ Tacitus, *Annales*, 12.1; 12.22; 12.26.1; 14.3; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXIX; XXXV; XXXVII; *Nero*, VI; Bowder, s. 18-19; Bauman, *women and politics...*, s. 176-193; Kytzler, s. 20-24; Lightman & Lightman, s. 12-14.

⁴²⁷ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XXIV; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LIX.22.6-8; Bauman, *women and politics...*, s. 163-165; Kienast, s. 88; Lightman & Lightman, s. 171; Rocovich, s. 252.

⁴²⁸ Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LX.4.

tarihinde bir ilk niteliğindeki uygulamayla Claudius askerlere on beşer bin *sestertius* vaad ederek bağlılıklarını sağlar.⁴²⁹

Suetonius Caligula'yı "bir *princeps*ten çok azatlılarının ve eşlerinin işlerini gören, onların arzuları doğrultusunda yasalar tesis eden, onurlar ve cezalar dağıtan bir hizmetli" olarak tanımlamaktadır.⁴³⁰ Cladius, Caligula suikastine şahitlik etmiş olmasının yanı sıra, ürkek ve kuşkucu kişiliği itibariyle kendisine karşı oluşabilecek bir tertip fikri yönetimi boyunca kendisinde varlığını gösteren bir paranoyaya dönüşmüştü. Onun bu hâli yakınları tarafından kolaylıkla manipüle edilebilmesine ve yönlendirilebilmesine fırsat tanımıştır. Tıpkı askerlerin sağladığı fayda gibi Claudius *princeps*liğinde yönetim kendisinden fayda sağlayan çevresinin elinde olmuştur.⁴³¹ Roma geleneklerine aykırı bir şekilde yeğeni Agrippina ile evliliğinin ardından ise, yönetim Agrippina'nın tasarımına göre şekillenmiştir.

Caligula suikastini gerçekleştiren subaylardan temsilen birkaçı dışında genel bir af ilan edilmiştir.⁴³² Fakat Suetonius'un "*Sürgünlerin hiçbirini, senatonun kararı olmadıkça, eski durumuna getirmedi.*"⁴³³ ifadelerinden affın sürgün mahkumlarını kapsamadığı anlaşılmaktadır. Bu aktarıma göre yeğenleri Agrippina ve Livilla'nın affı da bir *senatus consultum* ile sağlanmış olmalıdır. 43'te Britannia seferinden dönüşünde düzenlenen yeni töreni şerefine *provincia* yöneticilerinin ve birtakım sürgünlerin Roma'ya gelmesine müsaade etmiştir.⁴³⁴ Sürgün uygulamasında birtakım düzenlemeler yaparak, *magistralar* tarafından bir *provinciaya* girmesi yasaklanmış olan kişilerin Roma ve Italia'dan da uzaklaştırılmasını yasalaştırmıştır. Ayrıca yeni bir ceza türü geliştirirerek bazı cezalandırılan kimselerin Roma'nın üç mil ötesine gitmesini yasaklamıştır.⁴³⁵ Yahudiler karışıklıklar çıkarttıkları gerekçesiyle Tiberius döneminden sonra Claudius döneminde bir kez daha toplu sürgüne tâbi tutulmuşlardır.⁴³⁶

⁴²⁹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, II; IV-V; X.

⁴³⁰ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXIX.

⁴³¹ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXXV.

⁴³² Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XI.

⁴³³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XII.

⁴³⁴ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XVII.

⁴³⁵ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXIII.

⁴³⁶ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXV.

3.4.1. Iulia Livilla (2. Sürgün)

39'da Caligula tarafından Pontiae'a sürgün edilen ve iki yıllık bir sürgün yaşamının ardından Claudius yönetiminde sürgün cezası kaldırılan Livilla, Claudius'un karısı Valeria Messalina'nın düşmanlığını kazanmıştır. Messalina güzelliği ve amcası Claudius'a olan yakınlığı itibariyle kendisine tehdit olarak gördüğü Livilla'yı *adulteriumun* da dahil olduğu çeşitli suçlamalarla ilk sürgününden döndüğü yıl veya bir yıl sonra 42'de tekrar *relegatio* ile sürgüne gönderilmiştir. Livilla ile *adulterium* suçuna karıştığı gerekçesiyle Seneca da sürgün edilmiştir. Livilla çok geçmeden sürgün edilmiş olduğu Pandateria adasında infaz edilmiştir.⁴³⁷

3.4.2. Vibia

Vibia, kocası Lucius Arruntius Camillus Scribonianus'un Claudius'a karşı Dalmatia'da⁴³⁸ kalkıştığı isyana dahil olduğu gerekçesiyle, miladi 42'de *maiestas* suçundan *relegatio* ile sürgüne mahkûm edilmiştir.⁴³⁹ 42'de kocasının Dalmatia'da giriştiği isyana dahil olmaktan *maiestas* suçlamasıyla sürgün edilmiş olan Vibia, 52'de sürgün cezası devam ederken bu kez oğlu Furius Scribonianus ile birlikte Claudius'un akıbetiyle ilgili yıldız falcılarına danışmaktan bir kez daha yargılanmış ve modern kaynakların yorumuna göre bir kez daha sürgüne mahkûm edilmiştir.⁴⁴⁰ Bu yönüyle özgün bir örnektir. Claudius *clementia* prensibi doğrultusunda Vibia'nın canını bağışlamış ve sürgün hâlinin sürmesine kanaat getirmiştir. Oğlunun ise öldürüldüğü veya intihara zorlandığı anlaşılmaktadır. Bu davanın ardından yıldız falcıları *Senatus* kararıyla Italia dışına sürülmüşlerdir.⁴⁴¹

3.4.3. Iunia Calvina

Anne tarafından soyu Augustus'a dayanan Iunia Calvina, Aemilia Lepida ile Marcus Iunius Silanus Torquatus'un (19 yılı *consulu*) evliliğinden doğmadır. Güzelliği ve soyu sebebiyle Venus⁴⁴² adını almıştı. Fakat kendisine gösterilen

⁴³⁷ Tacitus, *Annales*, 13.42.3; 14.63.2; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXIX; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LX.8.5; Kienast, s. 88; Lightman & Lightman, s. 171; Rocovich, s. 252.

⁴³⁸ Günümüzde Hırvatistan.

⁴³⁹ Tacitus, *Annales*, 12.52; Marshall, s. 351; 363, A28; Rocovich, s. 252.

⁴⁴⁰ Marshall, s. 351; Rocovich, s. 252.

⁴⁴¹ Tacitus, *Annales*, 12.52.

⁴⁴² Latin dünyasında meyve bahçelerinin koruyucusu olarak bilinen tanrıça zamanla Hellen mitolojinde güzelliği temsil eden Aphrodite ile eşleştirilmiş, Aphrodite'nin Roma mitolojisinde karşılığı hâlini almıştır. Bu adın Iunia Calvina için seçilmesinin arkasındaki bir başka sebep de

teveccüh, Agrippina ile bir çekişme içerisine girmesine sebep olmuş ve antik kaynaklara göre Agrippina'nın etkisiyle Calvina'ya, erkek kardeşi Lucius Iunius Silanus Torquatus ile ilişki içerisinde olduğu suçlaması (*incestum*) isnat edilmiştir. Bu suçundan dolayı 49 yılında *relegatio* ile Italia dışına sürülmüştür.⁴⁴³ Nero Agrippina'yı öldürtmesinin ardından, annesinin etkisiyle sürülmüş olan Iunia Calvina'nın sürgün cezasını kaldırmıştır.⁴⁴⁴ 59'da on yıllık sürgünden sonra yurduna dönen Calvina 79 yılını gördüğü düşünülmektedir. Sürdüğü uzun ömrüyle, Iulia ailesinin son temsilcilerinden biri olarak yaşamıştır. Halk onu Venus olarak, kardeşiye baştanrıça Iuno olarak esenlemiştir.⁴⁴⁵ *Princeps* Vespasianus hasta yatağında, Calvina'yı görünce, öleceğine kanaat getirerek: “yazık, sanırım, tanrılaşıyorum.” demiştir.⁴⁴⁶

3.4.3. Calpurnia

Dio'nun soylu, statü sahibi bir kadın olarak adından söz ettiği Calpurnia, Claudius'un kendisine hayranlık duyması ve bunu açıktan dile getirmesiyle Agrippina'nın düşmanlığını kazanmış ve Agrippina tarafından 49'da (veya 50'de) Roma'dan sürülmüştür. Nero, Agrippina'yı öldürtmesinin ardından 59'da Calpurnia'yı geri çağırması ve haklarını iade etmiştir.⁴⁴⁷

3.4.4. Lollia Paulina

Lollia Paulina, Marcus Lollius ve Volusia Saturnina'nın evliliğinden doğmuştur. Babasının 13 yılı *consul suffectus* olduğu ve annesi Volusia'nın da *consulluk* geçmişi olan bir aileden geldiği aktarılmaktadır. Kendisine, büyükbabası Marcus Lollius'tan (İÖ 21 yılı *consulu*) yüklü bir miras kalmıştır. Miladi 38'de kocası Moesia⁴⁴⁸ *proconsulu* Memmius Regulus'a (31 yılı *consulu*) görev yerinde eşlik ettiği sırada, Caligula, Paulina'nın büyükannesinin güzelliği kulağına çalınca,

Romalıların atası Aeneas'ın annesi olarak kabul edilen Venus'un, *Principatus* dönemiyle birlikte *Gens Iulia*'nın da atası sayılmaya başlanmış olmasıdır. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1972, s. 290.

⁴⁴³ Tacitus, *Annales*, 12.4; 12.8.1; Seneca, *Apocolocyntosis Divi Claudii*, 8; Marshall, s. 341; Bauman, *women and politics...*, s. 180; Lightman & Lightman, s. 176-177; Rocovich, s. 252.

⁴⁴⁴ Tacitus, *Annales*, 14.12.3-4; Bauman, *women and politics...*, s. 203-204.

⁴⁴⁵ Seneca, *Apocolocyntosis Divi Claudii*, 8.

⁴⁴⁶ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Vespasianus*, XXIII.

⁴⁴⁷ Tacitus, *Annales*, 12.22.3; 14.12.3; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LXI.33.2b; Marshall, s. 341; Bauman, *women and politics...*, s. 182; 204; Rocovich, s. 252.

⁴⁴⁸ Hırvatistan'ın doğusu ve Bulgaristan'ın kuzeyinde kalan, günümüzde önemli bir kısmı Sırbistan toprakları içerisinde yer alan bölgede tesis edilmiş olan Roma eyaleti (*provincia*).

Paulina'yı Moesia'dan getirtmiş ve kocasından boşatarak kendisi evlenmiştir. Bu evliliği bir yıl kadar sürdüren Caligula, Paulina'yı bir daha kimseyle evlenmemesi şartıyla boşamıştır. Caligula ile olan evliliği zenginliğine zenginlik katan Paulina, on yıl sonra, 48'de Claudius'un azatlısı Gaius Iulius Callistus'un aracılığıyla ikinci kez bir *princeps* ile evlenmiştir. Fakat bu yükselişi sebebiyle Agrippina ile çekişme içerisine girmiş ve Agrippina tarafından kendisine *princeps* hakkında yıldız falcılarına danıştığı suçlaması ithamıyla, *maiestas* kapsamında 49'da *relegatio* ile sürgüne mahkûm edilmiştir. Aile ve evlilikleri aracılığıyla sahip olduğu geniş servetine, yaşamını sürdürmek için kendisine bırakılan 5 milyon *sestertius* dışında el konulmuştur. Kısa süre sonra Agrippina tarafından sürgün yerine gönderilen *tribunus* aracılığıyla öldürülmüş veya intihara zorlanmıştır. Paulina'nın külleri Agrippina'nın öldürülmesinin ardından Nero tarafından Roma'ya getirtilmiş ve kendisine bir mezar dikilmiştir.⁴⁴⁹

3.5. NERO DÖNEMİ

Agrippina'nın Claudius'u zehirlemesi⁴⁵⁰ ve ardından düzenlenen vasiyetnameyle yönetim Nero'ya geçmiştir. 54'te yönetim Nero'nun üzerine geçmiş olsa da Agrippina'nın yönetimdeki etkisi, Claudius döneminde olduğu gibi sürmüştür ve daha da güçlenmiştir. Nero, yönetime geçmesini sağlayan annesi Agrippina'yı tüm özel ve kamu işlerinin yürütülmesinde en yüksek yönetici olarak belirlemiş, kamu törenlerine annesiyle birlikte katılmıştır. Nero, Roma'daki gelenek teamüle göre nöbetçi subaylarına parola belirlerken, Agrippina'ya ithafen "*optimam matrem*"⁴⁵¹ gibi iddialı ve onurlandırıcı bir ifadeyi uygun bulmuştur.

Uygulamada Agrippina'nın başta olduğu 54-59 yıllarında gerçekleştirilen sürgünler de doğal olarak Agrippina'nın takdir ettiği yönde şekillenmiştir. Nero ile Agrippina'nın siyasî çekişmesi 59'da Agrippina'nın öldürülmesiyle sona erince⁴⁵² yönetimi bütünüyle eline alan Nero, selefi Claudius ve kendi döneminde Agrippina tarafından sürülmüş olan mahkumları affetmiştir.⁴⁵³

⁴⁴⁹ Plinius, *Naturalis Historia*, IX.LVII.117; Tacitus, *Annales*, 12.22; 14.12.4; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Caligula*, XXV; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LIX.12.1; 23.7; LXI.32.3-4; Bowder, s. 126; Marshall, s. 349; 363, A22; Bauman, *women and politics...*, s. 181-182; 204; Kienast, s. 86; Lightman & Lightman, s. 194-195; Rocovich, s. 258.

⁴⁵⁰ Tacitus, *Annales*, 12.67; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XLIV; Nero, XXXIII.

⁴⁵¹ "Annelerin en iyisi" Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, IX.

⁴⁵² Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, XXXIV; XXXIX- XL.

⁴⁵³ Tacitus, *Annales*, 14.12.3-4.

3.5.1. Iunia Silana

Aemilia Lepida ile Marcus Iunius Silanus Torquatus'un kızıdır. Tıpkı ailenin diğer üyesi Iunia Calvina gibi Agrippina'nın hedefi olmuştur. Agrippina ile yakın dostluklarına rağmen, Agrippina'nın Claudius ile evlenmesinin ardından dostlukları yerini siyasî çekişmeye bırakmıştır. Agrippina Silana'nın soyu itibarıyla yönetimde söz hakkı oluşturabileceği bilinciyle Silana'nın hedeflediği siyasî evliliklerin gerçekleşmemesi için mücadele vermiştir. Silana ise buna karşılık Agrippina ile Nero arasındaki siyasî mücadelenin başladığı dönemde, Agrippina'nın Nero aleyhinde bir tertibe dahil olmakla suçlamıştır. Fakat soruşturma sonucunda Agrippina suçsuz bulunmuş, Silana bu suçlamalarından dolayı 55'te Tarentum'a⁴⁵⁴ sürülmüştür. 59'da Agrippina'nın ölümüyle, Agrippina'nın sürmüş olduğu diğer mahkumlar gibi Nero tarafından affedilmiş fakat Roma'ya dönmeden Tarentum'da yaşamını yitirmiştir.⁴⁵⁵

3.5.2. Claudia Octavia

Octavia, 39 veya 40'ta, Claudius'un Valeria Messalina ile olan evliliğinden doğmuştur. Claudius tarafından evlat edinilmiş olan üvey kardeşi Nero ile 53'te evlendirilmiştir. Nero, Poppaea Sabina⁴⁵⁶ ile evlenebilmek için Octavia'dan boşanmak istemiş ve bunu gerçekleştirebilmek için Octavia'yı kısırlık ile suçlayarak Campania'ya sürmüş ve burada askerî gözetim altında tutmuştur. Halkın bu duruma gösterdiği güçlü tepki sebebiyle, halk nezdinde geçerli bir sürgün sebebi oluşturma gereğini görmüş ve bu iş için eski öğretmeni Anicetus'u kullanmıştır. Anicetus, Octavia tarafından ayartıldığını ve *adulterium* suçuna bulaştırıldığı iddiasıyla Octavia'yı suçlamıştır. Nero bu suçlamayı kuvvetlendirmek için *adulterium* suçuna *maiestası* da eklemiştir. Bu doğrultuda Octavia'yı *adulterium* suçuna yönelten yönetici aileler olan Iulio-Claudio birleşimine karşı olması ve Claudia gensinin yönetimi ele geçirmeyi hedeflemesi olarak ilan edilmiş, böylelikle suç devlete, devletin geleceğine yönelik işlenmiş bir suç (*utilitas publica*) vasfı kazanmıştır. Nero, halkı Octavia'nın suçlu olduğuna ikna edemese de Octavia'yı miladi 62'de *relegatio* ile Pandateria'ya sürmüş ve burada askerleri aracılığıyla Octavia'yı intihara zorlayarak öldürtmüştür. Octavia'nın başı, ölü bedeninden ayrılarak Poppaea'ya

⁴⁵⁴ Günümüzde Taranto. İtalya kıtasının güney ucunda bulunmaktadır.

⁴⁵⁵ Tacitus, *Annales*, 13.19; 13.21-22; 14.12.4; Ronald Syme, *The Augustan Aristocracy*, Clarendon Press, Oxford, 1986; s. 160-161; Bauman, *women and politics...*, s. 196-198; Lightman & Lightman, s. 177-178; Rocovich, s. 253.

⁴⁵⁶ *Lex Papia Poppeae* babası Poppaeus Sabinus'un *consulluğunda* yasalaşmıştır.

sunulmuştur.⁴⁵⁷ Suetonius, Nero'nun ölümünü, Octavia'ya yaptıklarını hatırlatarak; “Otuz iki yaşında tam da eskiden Octavia'yı öldürtmüş olduğu gün öldü”⁴⁵⁸ şeklinde aktarmıştır.

3.5.3. Caedicia

Caedicia, *coniurationis Pisonianae*'a⁴⁵⁹ dahil olduğu gerekçesiyle Nero tarafından miladi 65'te bir yargılama sürecine başvurulmaksızın *relegatio* ile Italia'dan sürgün edilmiştir. Nero'yu öldürmek göreviyle tertibe dahil olan kocası Flavius Scaevinus ise idam edilmiştir.⁴⁶⁰ Caedicia'nın tertip içerisindeki rolü bilinmemekle birlikte, Roma sürgün tarihi göz önüne alındığında kocasının tertipte aldığı rol düşünülürse Caedicia'nın mahkumiyeti için başka bir suçun varlığına ihtiyaç duyulmamış olunmalıdır.

3.5.4. Silia

Nero'nun *praetor praetoriosu* Tigellinus, 66'da Titus Petronius'u⁴⁶¹ *maiestas* ile suçlamış ve Petronius Nero'nun hükmünü beklemeksizin intihar etmiştir. İntihar

⁴⁵⁷ Tacitus, *Annales*, 12.58.1; 14.1.1-2; 14.60-64; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Claudius*, XXVII; *Nero*, VII; XXXV; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LXI.31.7; 33.11; LXII.13.1; Bowder, s. 151; Marshall, s. 354; 363, A39; Kytzler, s. 124-125; Bauman, *women and politics...*, s. 204-208; Bauman, *crime...*, s. 89-90; Kienast, s. 98-99; Lightman & Lightman, s. 237-238; Rocovich, s. 253; Anthony A. Barrett, Elaine Fantham ve John C. Yardley, “The Emperor's Wives”, *The Emperor Nero*, Princeton University Press, 2016, s. 172.

⁴⁵⁸ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, LVII.

⁴⁵⁹ *coniurationis Pisonianae*, Calpurnius Piso'nun öncülüğünde Nero'nun yönetimine son vermek hedefiyle girişilmiş olan tertibi ifade etmektedir. Nero'yu öldürmek için ona kolaylıkla erişebilme fırsatının arandığı süreçte, tertip için tutulmuş olan azatlı Epicharis uzayan süreci tertipçilerin tereddütlerine yormuş ve telaşa kapılarak tertibi ifşa etmiştir. Epicharis tertipçilerin isimlerini ele vermese de ilerleyen süreçte tertip bütünüyle ortaya çıkarılmıştır. Seneca'nın da dahil olduğu pek çok Romalı üst sınıf vatandaş *coniurationis Pisonianae*'a dahil olmaktan suçlu bulunmuş, suçlu bulunanlar intihara zorlanmış veya idam edilmişlerdir. Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, XXXVI; Anthony A. Barrett, Elaine Fantham ve John C. Yardley, “Conspiracies”, *The Emperor Nero*, Princeton University Press, 2016, s. 199vd.

⁴⁶⁰ Tacitus, *Annales*, 15.71.5; *Prosopographia Imperii Romani*, C89; Lightman & Lightman, s. 63; Rocovich, s. 253.

⁴⁶¹ *Satyricon*'un da yazarı olan Titus Petronius, Nero'nun en yakınlarından biri olarak çevresinde bulunmuş ve Nero'nun özel eğlencelerini, dedikodulara yayılan aşırılıklarını düzenleyen, şahitlik eden kişi olmuştur. Tigellinus'un suçlaması karşısında Nero'nun hükmünü beklemeksizin hem kendi edebi üslubunu hem de Stoacı hayat görüşünü ortaya koyan bir intihar yöntemiyle, tıpkı Cato ve Seneca gibi ölümü kabullenmiştir. Arkadaşlarını yemeğe davet etmiş ve yemek masasında yemeğe ve sohbeta devam ederken bileklerini kesmiş, kanı damarlarından akarken arkadaşlarından şiirler dinlemiş, en nihayetinde kendisini ölüme götüren uykunun içine dalmıştır. Tacitus, *Annales*, 16.18-19; Gilbert Highet, “Petronius the Moralizer”, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Sayı: 72, 1941, s. 194.

öncesinde Nero'nun tüm sapkınlıklarını⁴⁶² ve bunlara ortak olanları ifşa ettiği bir mektup kaleme almıştır. Bu kişilerden biri de bir *senator* eşi olduğu aktarılan Silia'dır. Nero, sapkınlıklarını açığa çıkardığı ve yaydığı gerekçesiyle Silia'yı sürgüne mahkûm etmiştir.⁴⁶³

3.6. DOMITIANUS DÖNEMİ

Domitianus dönemi, *Principatus* dönemi özelinde ikinci kez toplum ahlakının odak noktası olarak alındığı dönem olmuştur. Domitianus da tıpkı Augustus gibi toplumun ahlakî çöküşte olduğuna kanaat getirmiş ve bunun önüne geçmek için bazı düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Fakat Domitianus bu düzenlemelerin topluma aksetmesi hususunda Augustus dönemine oranla çok daha gelenekçi ve sert bir yaklaşım göstermiştir. Augustus döneminde halkın düzenlemelerle öngörülmuş olan teşviklerle ahlakî sınırlar içerisinde kalması hedeflenirken, Domitianus bunu sağlamak adına sert ve caydırıcı cezalar takdir etmiştir. Bu yaklaşımı yönetiminin ilerleyen yıllarında daha da sert bir hâl almıştır.

Roma siyasi hayatında hırs ve rekabetin arttığı, rakiplerin birbirine suç isnat ederek devlet işlerinde istedikleri yerlere gelmeye çalıştıkları bir dönemde Domitianus, soylu Roma vatandaşlarını iffetsizlikle suçlayan, onların adını karalamak için suçlamalar ortaya atan ve bunu halk arasında yayanları *infamia* ilan etmiştir.⁴⁶⁴ Bu prensibin özellikle yönetici aile olan *gens Flavia* için işlediğini belirtmek gerekir. Domitianus dönemi kadın sürgünlerinin neredeyse tamamı bu doğrultuda Domitianus ve *gens Flavia*'ya hakaret ettikleri gerekçesiyle mahkûm edilenlerden oluştuğu görülmektedir. Domitianus'un halefleri tarafından intihara ve ölüme sürüklenmiş olan Stoacı filozoflar, Domitianus dönemi Stoacılarının öğretilerine dahil olmuş, *princeps* karşısında güçlenen ve yüceltilen, ölümsüz bir olgu hâlini almıştır. Domitianus bu yöndeki eğilimin önüne geçmek için tüm filozofları Roma şehrinden ve Italia'dan sürmüştür.⁴⁶⁵ Dönemin sürgün örneklerinde Stoacı öğretinin *princeps*lerin yaptırım güçlerini nasıl bir acziyete dönüştürdüğü⁴⁶⁶ ve bunun ölümsüz örnekleri olarak nesiller boyu aktarıldığı görülmektedir.

⁴⁶² Nero'nun sapkınlıkları üzerine: Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Nero*, XXVI-XXIX.

⁴⁶³ Tacitus, *Annales*, 16.20; Highet, s. 188; Lightman & Lightman, s. 301-302; Rocovich, s. 254.

⁴⁶⁴ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Domitianus*, VIII.

⁴⁶⁵ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Domitianus*, X.

⁴⁶⁶ *Princeps*lerin hükmünce intihar etmek durumunda bırakılan Stoacı öğretisi takipçileri, bu cezayı kabullenişlerinde gösterdikleri memnuniyet ile *princeps*lerin otoritesini, tehdit gücünü sarsmışlardır.

Domitianus, adı iffetsizliğe karışan kadınlara birtakım kısıtlamalar getirerekmiştir. Söz konusu kadınlar, *lectica* (tahtirevan) ile dolaşma haklarını ellerinden almış, ayrıca miras bırakma ve miras edinme haklarından da yoksun bırakmıştır. Vesta bakirelerinin adının geçtiği uygunsuz ilişkilerde, suçlulara Roma'nın *humanitas* prensibi gereği uygulanması terk edilmiş olan ağır ve geleneksel cezaların verilmesini emretmiştir. Bu doğrultuda o dönemde Vesta bakirelerinin en rütbelisi olan Cornelia suçlu bulunmuş ve diri diri toprağa gömülmüştür.⁴⁶⁷

3.6.1. Arria Minor, Clodia Fannia ve Gratilla

Arria Minor, Clodia Fannia ve Gratilla'nın sürgünleri, Roma yönetiminin Stoacı ekol üzerinde kurduğu tahakkümün yıllar içerisinde bu ekolün takipçileri tarafından bir güç kullanma tanımından çıkarılıp, bir zayıflık olarak gösterilmesi ve bunun takipçiler tarafından nesiller boyu gerek bu tahakküm karşısında gösterdikleri tavır gerekse miras bıraktıkları fikirler ile aktarılması *princeps*lerin güç kullanma tehdidini ne kadar zayıflattığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu fikrî çatışmayı tarihi süreçte görmek, *princeps*lerin Stoacılara karşı niçin önlem almak durumunda hissettiklerini ve hatta tümünü Roma şehriden ve Italia'dan sürdüklerini açıkça göstermektedir.

Arria Minor, Arria Maior ve Caecina Paetus'un evliliğinden doğmuştur. Caecina Paetus, Vibia'nın da sürgününe sebep olan Lucius Arruntius Camillus Scribonianus'un Claudius'a karşı Dalmatia'da kalkıştığı isyana dahil olmuştur. Stoacı öğretiyeye bağlı olan aile Paetus, hakkındaki hükmün infazını beklemek yerine intiharını yeğlemiştir. Paetus'un ölüm zamanı geldiğinde Arria Maior hançeri kavrayıp göğsüne saplamış ve "*Paete, non dolet*"⁴⁶⁸ diyerek kocasının kaderine eşlik etmiş ve onu yüreklendirmiştir.

Bu kabulleniş Stoacı öğretinin kadere bakış açısından ileri gelmektedir. Stoacı anlayışa göre tanrının dahi meydana gelen olayların düzenindeki zorunluluğa tabi olduğu, bu nedenle insanın başına kötü bir şey geldiğini görse de müdahale etmediğini ve doğanın kusursuz işleyişine uyduğuna inanılır. Dolayısıyla Stoacı "bilge insan", avamın "kötü" olarak değerlendirdiği bir şeyin başına geldiğini gördüğünde, bunu doğanın kusursuz işleyişinde bir parça, tanrısal düzende bir yer edindiğinin bilinciyle daha önce Sokrates'in yaptığı gibi, bunu memnuniyetle kabul eder. Bu anlayışla Stoacı bilge için ölüm zamanı geldiğinde daha fazla yaşama arzusu yerini ölümü kabullenişe bırakır. C. Cengiz Çevik, *Cicero'nun Devlet'i*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 142.

⁴⁶⁷ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Domitianus*, VIII.

⁴⁶⁸ "*Acitmadı, Paetus*" Plinius, *Epistulae*, III.16.13.

Arria Minor'un kocası Thrasea Paetus ve damadı Helvidius Priscus *maiestas* suçlamasıyla 66'da *Senatus* tarafından yargılanmıştır. Thrasea Paetus ölüme mahkûm edilirken, Priscus ise sürgüne mahkûm edilmiştir. Thrasea Paetus da tıpkı kayınpederi gibi intihar yolunu seçmiştir. Arria Minor ise kızı Fannia'yla birlikte sürgün mahkûmu damadına eşlik etmiş ve gönüllü sürgüne gitmişlerdir. Arria Minor, Fannia ve Priscus 68'de iki yıllık sürgünün ardından Galba'nın yönetime geçmesiyle Roma'ya dönebilmişlerdir. Priscus 75'te yeniden sürgüne mahkûm edildiğinde Arria ile Fannia bir kez daha Priscus'u takip ederek gönüllü sürgüne gitmişlerdir. Fakat bu kez Vespasianus'un emriyle Priscus sürgün yerinde infaz edilmiştir.⁴⁶⁹

Miladi 93'te Iunius Arulenus Rusticus ve Herennius Senecio, Thrasea Paetus ve Helvidius Priscus hakkında övgüyle bahsetmek ve bu doğrultuda kitaplar kaleme almak suçlamasıyla Domitianus tarafından idam edilmiştir. Domitianus ve Flavia sülalesine hakaret etmekten dolayı Arria, Fannia ve Gratilla'nın da dahil olduğu tüm Stoacılar *relegatio* ile şehirden ve Italia'dan sürülmüşlerdir.⁴⁷⁰ Senecio'ya kocasının günlüklerini verdiği ve onun hakkında yazmaya cesaretlendirdiği için Fannia'ya ayrıca bir suçlama daha yöneltilmiştir. Böylece Fannia, kocası için üçüncü kez fakat bu kez zorunlu sürgüne mahkûm edilmiş ve malvarlığına el konulmuştur.⁴⁷¹ Plinius 96'da Arria ve Fannia'nın bir kez daha Roma'ya döndüklerini aktarmaktadır.⁴⁷²

3.6.2. Flavia Domitilla

Flavia Domitilla, Vespasianus ile Flavia Domitilla Maior'un evliliğinden doğmuş olan Flavia Domitilla Minor'un kızıdır. Vespasianus'un torunu ve Domitianus'un yeğenidir. Domitianus'un kuzeni olan 95 yılı *consulu* Titus Flavius Clemens ile evlenmiştir. Bu evlilikten doğan çocuklar Domitianus tarafından mirasçı ilan edilmişlerdir. Miladi 95'te Domitilla ve Clemens, Roma tanrılarını inkâr etmekle

⁴⁶⁹ Plinius, *Epistulae*, III.11.3; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Vespasianus*, XV.

⁴⁷⁰ Plinius, *Epistulae*, III.11.3; Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Domitianus*, X; Epiktetos, *Dissertationes*, II.VII.8; *Prosopographia Imperii Romani*, A916; A917; Bowder, s. 30; Marshall, s. 350; 363, A25; Kytzler, s. 29-32; 65; Lightman & Lightman, s. 40-42; 136-137; 148; Rocovich, s. 254.

⁴⁷¹ Plinius, *Epistulae*, VII.19.4-5.

⁴⁷² Plinius, *Epistulae*, IX.13.5.

suçlanmışlardır. *Senatus*'un hükmüyle Clemens bu suçundan dolayı idam edilirken, Domitilla ise *relegatio* ile Pontia veya Pandateria'ya sürgüne mahkûm edilmiştir.⁴⁷³

Domitilla'nın durumu dile getirilirken Eusebios'un eserinde Hristiyan inancı üzerine olduğu; Cassius Dio'nun eserinde ise Yahudiler gibi sürüldüğü aktarılmaktadır. Dio, Domitilla ve eşini *atheotetos* (ἄθεότητος)⁴⁷⁴ olarak tanımlamaktadır. Cary Earnest, bu ifadeyi aynı şekilde "ateist" olarak çevirmektedir ki bu ele alınan dönem için Roma geleneksel dinine inanmamayı ifade etmektedir. Bu esnek ifade, metin üzerinde yorum yapmaya imkân sağlamaktadır. Devrin imparatoru tarafından ateist olarak tanımlanan Domitilla hem Yahudi anlatılarında yer alırken hem de Hristiyan dünyasında bir aziz (*sancta, agia*) sıfatıyla yer almıştır.⁴⁷⁵

Dönem itibariyle Roma geleneksel dinine bağlı olmamak bir suç olarak kabul edilmemektedir. Fakat tek tanrılı dinler, özünde insanların tek ve mutlak bir yaratıcıya inanmasını, bunun dışında başka hiçbir varlığı ilahlaştırmamasını öğütlemektedir. Tek tanrılı dinlerdeki bu prensip, yaşamında ve/veya öldükten sonra tanrılar katına yükseldiğine ya da tanrı olduğuna inanılan Roma imparatorlarının bu tanrısal karakterini doğal olarak bertaraf eden bir niteliktedir. Roma imparatorluk kültürüyle Roma'da ve imparatorluğun ele geçirdiği topraklarda imparatorlar kendileri ve selefleri adına tapınaklar yaptırmış, kültler oluşturmuşlardır. İmparatorların doğum ve ölüm tarihleri ile yönetimlerinde eşsiz görülen başarılar kazandığına inanılan bazı tarihler, dinî günler gibi kabul edilip tanzim edilmiş ve dinî törenlerle anılarak yönettikleri toplum ile bağlantılarını, dolayısıyla yönetimlerini güçlü tutmuşlardır. Bu çerçevede bakıldığında Roma dinine imparator kültürünün de dahil oluşu, dinsiz bir kimsenin yalnızca günah işlemekten öte, *maiestas* suçuna da bulaştığı yönünde suçlabilmesine imkân tanımaktadır. Genel kanaat Domitilla davasındaki mahkumiyetlerin de ancak bu iki suçlamının (*impietas* ve *maiestas*) bir arada yapılmasıyla mümkün olabileceği yönünde olmuştur.⁴⁷⁶

⁴⁷³ Suetonius, *Vita duodecim Caesarum: Domitianus*, XV; Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LXVII.14.1-3; Eusebios, *Historia Ecclesiastica*, III. XVIII; Bowder, s. 63; Lightman & Lightman, s. 107; Rocovich, s. 254.

⁴⁷⁴ *Atheotes*'in (tanrıtanımaz) üçüncü çoğul hâli.

⁴⁷⁵ Bu husustaki tartışmalar için bkz. E. Marry Smallwood, "Domitian's Attitude toward the Jews and Judaism", *Classical Philology*, Cilt: 51, Sayı: 1, 1956, s. 5vd; Paul Keresztes, "The Jews, the Christians, and Emperor Domitian", *Vigilae Christianae*, Cilt: 27, Sayı: 1, 1973, s. 7vd.

⁴⁷⁶ Smallwood, s. 5-6; Keresztes, s. 13.

3.7. HADRIANUS DÖNEMİ

3.7.1. Umbricia

Hukukçu Ulpianus'un, statü sahibi bir ailenin kadın üyesi (*quandam matronam*) olarak söz ettiği Umbricia, önem verilmeyecek meseleler için kadın kölelerine acımasızca davrandığı gerekçesiyle Hadrianus tarafından beş yıllık bir süreyle *relegatio* ile sürgüne mahkûm edilmiştir.⁴⁷⁷ Augustus dönemiyle birlikte daha önce *pater familias*ın kontrolü altında işleyen aile düzeni, bu dönemde yapılan düzenlemelerle devletin kontrolü altına girmeye başlamıştır. Dolayısıyla daha önce aile içerisinde yapılagelen yargılama, zamanla yerini kamu yargılamasına bırakmıştır. Umbricia örneği bu dönüşümün bir tezahürüdür. Yargılamanın yasal dayanağı ise Hadrianus döneminde çıkartıldığı düşünülen ve mahkeme kararı olmaksızın köleleri öldürmenin yasaklandığı düzenleme olmalıdır. Hadrianus'u bu kararları almaya iten sebep ise kölelere yönelik bu tavrın, kamu düzenini tehdit edebilecek bir ayrışmaya yol açmasıdır.⁴⁷⁸ Roma kanunlarında kölelerin *paterfamilias*ın *potestası* altında olduğu belirtilmekle birlikte, geçerli bir neden ve mahkeme kararı olmaksızın kölelere kötü muamelenin önüne geçilmesi için tarihi süreçte pek çok düzenleme yapılmıştır.⁴⁷⁹

3.8. COMMODUS DÖNEMİ

3.8.1. Annia Aurelia Galeria Lucilla

Lucilla (Lucilla Augusta), Marcus Aurelius'un Annia Faustina ile olan evliliğinden, 148'de doğmuştur. 164'te babasıyla birlikte Roma'nın yönetimine iştirak eden Lucius Verus ile evlendirilmiştir. Bu evlilik ile kendisine *Augusta* unvanı verilmiştir. 169'da Lucius'un ölümünün ardından Aurelius tarafından, yakın arkadaşı ve kumandanı Tiberius Claudius Pompeianus ile evlendirilmiştir. Kardeşi Commodus, 177'de Aurelius ile birlikte Roma yönetimine geçmiştir. Kısa sürede kötü yönetimiyle halkta ve *Senatus*'ta güçlü bir muhalefet kazanmıştır ve bu ihtilaf bir tertibe dönüşmüştür. Tertibin başını çekenlerden biri de Lucilla'nın ikinci kocası

⁴⁷⁷ *Digesta*, 1.6.2; Rocovich, s. 254; Andrew T. Fede, "Ancient Approaches to the Law of Homicide and Slave Killing", *Homicide Justified*, University of Georgia Press, 2017, s. 17.

⁴⁷⁸ Fede, s. 17.

⁴⁷⁹ *Digesta*, 1.6.1.1-2; 1.6.2.

Pompeianus'tur. Bu doğal olarak Lucilla'nın da tertibin içinde ve bilincinde olduğuna işaret etmektedir. Commodus'un kötü yönetimi ve karısı Bruttia ile arasında olan çatışmalar Lucilla'yı tertibe dahil olmaya, hatta belki de öncülerinden olmaya itmiştir. Suikasti gerçekleştirmekle görevlendirilmiş olan Pompeianus bir fırsatını bulduğunda hançerini çekmiş ve "işte, bunu sana senato gönderdi" diye haykırarak hamlede bulunmuş fakat amacını gerçekleştirmeye muvaffak olamamıştır. Üstelik hançerini çektiğinde dillendirdikleri, tertibe dahil olan birçok *senator* ve aileleri ile pek çok önemli ismi idama götüren yolu açmıştır. Lucilla ise önce *relegatio* ile Capreae'a sürgün edilmiş ve kısa süre sonra burada, miladi 182'de infaz edilmiştir.⁴⁸⁰

3.8.2. Bruttia Crispina

Crispina, C. Bruttius Praesens (180 *consulu*) ve Laberia Marcia Hostilia Crispina Moecia Cornelia'nın evliliğinden dünyaya gelmiştir. Commodus ile, Aurelius'un yanında Roma yönetimine iştirak ettiği 177 yılında evlenmiş ve *Augusta* unvanını almıştır. Siyasî çekişme içerisinde olduğu Commodus'un kardeşi Lucilla, 182'de *maiestas* suçundan sürgüne mahkûm edilmiş, kendisi ise bu kaderi 5 yıl kadar sonra bir başka suçla yaşamıştır. *Historia Augusta*'da aktarılanlara göre Commodus, Crispina'yı zina yaparken yakalamış ve evinden kovmuştur. Ardından *adulterium* suçundan dolayı tıpkı Lucilla gibi *relegatio* ile Capriae'a sürülmüş ve burada, miladi 187'de infaz edilmiştir.⁴⁸¹

3.9. SEVERUS VE CARACALLA DÖNEMLERİ

3.9.1. Publia Fulvia Plautilla

Plautilla, Septimius Severus'un *praefectus praetoriosu* Caius Fulvius Plautianus'un kızıdır. 202'de Severus'un oğlu Caracalla ile evlenmiş ve kendisine

⁴⁸⁰ Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LXXI.1.3; LXXIII.4; Herodianos, *tes meta Markon Basileias historia*, I.VIII.3-7; *Historia Augusta: Commodus*, IV-V; VIII; *Prosopographia Imperii Romani*, A555; Bowder, s. 128; Kytzler, s. 106-108; Kienast, s. 145; Lightman & Lightman, s. 195-196; Rocovich, s. 255.

⁴⁸¹ Crispina'nın sürgün edildiği ve öldürüldüğü tarihler konusunda pek çok kaynak farklı tahminler öne sürmüştür. Tarihler bir arada düşünüldüğünde sürgün tarihi için 182-187 tarih aralığı, infaz için de 187-193 tarih aralığı verilebilir. Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LXIII.4; Herodianos, *tes meta Markon Basileias historia*, I.VIII.4; *Historia Augusta: Commodus*, V; *Prosopographia Imperii Romani*, B145; Bowder, s. 134; Kienast, s. 150-151; Lightman & Lightman, s. 100; Rocovich, s. 255.

Augusta unvanı verilmiştir. Plautianus, sahip olduğu mevki ve Severus ile olan yakınlığı itibariyle devlet içerisinde ikinci adam konumunda olmuştur. Sahip olduğu bu güç sebebiyle Severus'un oğlu Caracalla ve eşi Iulia Domna ile siyasî bir çekişme içerisine girmiştir. Caracalla ve Plautilla'nın evliliği bu koşullar altında sürmüştür. Nihayetinde taraflardan Plautianus, Iulia Domna'yı *adulterium* ile, Caracalla ve Plautilla ise Plautianus ve ailesini Severus'u devirmeyi planlamakla (*maiestas*) suçlamıştır. Bu suçlamalar üzerine 205'te Severus, Plautianus'u idam ettirmiş, Plautilla'yı ise erkek kardeşi Plautius ile birlikte Lipara'ya⁴⁸² sürgüne mahkûm etmiştir. Caracalla, yönetime geldiğinde (yönetime iştirak ettiği 209'da veya tek başına yönetimde bulunduğu 211 yılında) Plautilla ve Plautius'u sürgün yerinde öldürtmüştür.⁴⁸³

3.9.2. Sallustia Orbiana

Orbiana, miladi 225'te *Princeps* Severus Alexander ile evlenmiş ve *Augusta* unvanı almıştır. Orbiana o sırada 15, Severus ise 17 yaşındadır. Bu evlilikle birlikte 13 yaşında yönetime geçmiş olan oğlunun üzerinde kurduğu hakimiyeti sarsılan Iulia Mamaea, Orbiana ve Orbiana üzerinden yönetimde söz sahibi olmaya çalışan babası Sallustius ile siyasî çekişme içerisine girmiştir. Orbiana'nın akıbetiyle ilgili iki farklı yorum bulunmaktadır: *Historia Augusta*'da Sallustius'un *Caesar* unvanı aldığını ve Severus'a başarısız bir suikast girişiminde bulunduğu aktarılmaktadır. Bunun üzerine Severus, Sallustius'u idam ettirmiş ve Orbiana'yı da boşamıştır. Herodianos'un aktardığına göreyse, oğlu Severus üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olan annesi Mamaea, *Caesar* ve *Augusta* unvanlarına sahip olan baba ve kızın yönetimdeki etkisini kendisine bir tehdit olarak görmüştür. Mutlak otoritesini paylaşmak istemeyen Mamaea, oğlu Severus'un iradesinin aksi yönde olmasına rağmen, 227'de baba Sallustius'u öldürtmüş ve Orbiana'yı da Libya'ya sürmüştür.⁴⁸⁴

⁴⁸² Günümüzde Lipari. Sicilya'nın kuzeydoğu ucunda bulunan adadır.

⁴⁸³ Cassius Dio, *Historiae Romanae*, LXXVII.6.3; LXVIII.1.1; Herodianos, *tes meta Markon Basileias historia*, III.X.5-8; III.XIII.2-3; IV.VI.3; Bowder, s. 48; 169; Kienast, s. 165; Lightman & Lightman, s. 263; Rocovich, s. 255.

⁴⁸⁴ Herodianos, *tes meta Markon Basileias historia*, VI.I.9-10; *Historia Augusta: Alexander Severus*, XLIX.3-4; Kienast, s. 179; Lightman & Lightman, s. 244.

3.9.3. Ulpianus'un Annesi

Sürgün uygulamasının hukukî boyutları hakkında bilgi kaynaklarımızın en başında gelen, *Digesta*'da önemli bir yer edinmiş hukukçu ve devlet adamı Ulpianus Damascenus'un kendisi ve annesi de sürgün cezasını tecrübe etmişlerdir. *Deportatio* mahkûmu anne ve oğul, annenin Ulpianus'a geçimini sağlayacak kadar malvarlığının devri için *Princeps*'ten ricacı olmuşlardır. Antoninus⁴⁸⁵ bu rica karşısında yayımladığı *edictum* ile *deportatio* mahkumlarının Roma kamu hukuku ve geleneği gereğince mirasçı olma ve miras bırakma hakkının bulunmadığını ve bu durumun bundan sonra da değişmeyeceğini fakat ricacıların (Ulpianus ve annesi) saygınlığı itibariyle miras bırakacakları kişilerin yaşamlarını sürdürmeleri adına bu ricalarının kabul edildiğini ilan etmiştir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Burada kastedilen Antoninus, Marcus Aurelius veya Caracalla olmalıdır. Ulpianus'un Septimus Severus, Caracalla ve Severus Alexander yönetimi altında önemli kamu görevlerini yürüttüğü bilinmektedir. Fakat özellikle Caracalla döneminde Caracalla adına *magister libellorum* (rica makamı) görevini yürüttüğü bilinmektedir. Bu bağlamda sürgün Aurelius döneminde veya daha geniş bir yelpazede Caracalla'dan önceki bir dönemde yapılmış olabileceği, fakat ricanın ve *edictumun* Caracalla döneminde yapılmış olduğu söylenebilir.

⁴⁸⁶ *Digesta*, 48.22.16.

SONUÇ

Sürgün olgusunu kadın örnekler üzerinden ele almak için öncelikle sürgün mefhumunu ve Romalı kadını ele almak gerekmektedir. Hem bu temelde hem de sürgün örneklerini ele alırken kaynakların kadınlar hakkında verdiği çok sınırlı bilgiler sebebiyle olayları bütünlü ilişkileri içerisinde ele almanın zorluğu çalışma boyunca hissedilmiştir.

Roma devleti medenî olma iddiasıyla geleneksel olarak süregelen ağır (*capital*) cezaların yerini sürgün uygulamasıyla doldurup, söz konusu ağır cezalara alternatif oluşturmuş ve böylelikle ağır cezaların verilmesinden olabildiğince kaçınmıştır. Fakat cezaya alternatif olarak ortaya çıkan sürgün uygulamasının zamanla başlı başına bir *capital* ceza formunu aldığı, *Principatus* dönemiyle birlikte sistemli bir ceza olarak ortaya konduğu görülmüştür.

Başta bir *paterfamilias* veya *magistra* tarafından hukuklarına tabi bulunanlar üzerinde yaptırım güçleri (*coercitio*) itibariyle Roma ailesine ve toplumuna uygun/ait olmayanın bünyeden çıkarılmasını ifade eden *relegatio*, Augustus ile birlikte vatandaşların suçlarına karşılık gelen bir cezayı (*poena legis*) ifade etmeye başlamıştır.⁴⁸⁷ Sürgünü bizzat tecrübe etmiş olan Tiberius ile birlikte artık *deportatio* formuyla en ağır şeklini almış olan sürgün cezası, yöneticinin elinde bir cezalandırma, tehdit aracı olarak bulundurulmuştur. Sürgün uygulamasının bu hâliyle tam olarak *princeps*lerin yönetimlerini sağlamlaştırmak yolunda ellerini güçlendiren bir tehdit unsuru olarak evrildiği görülmektedir.

Principatus dönemiyle birlikte özellikle yönetici ailedeki kadınların çabalarıyla kadının siyasete dahil olmaya başladığı görülmektedir. Fakat Roma toplumu kadını kamu dışında konumlandığı için bu çabayı hoş karşılamadığı, doğaya aykırı bulduğu görülmektedir. Roma toplumunun kendilerinin büyük çabası ve siyasetteki etkileri sebebiyle kadının siyasette boy göstermesine büyük katkı sağlamış olan Livia ve Agrippina'yı *pudicitiadan* (kadınlıktan) yoksun olarak adlandırmaları bunun açık örneğidir. Tarihçi Tacitus'un kadınların siyasî yaşamdaki rolünü yorumlayışının da bu yönde olduğu görülmektedir. Bu anlamda Agrippina Maior'un verdiği siyasî mücadeleyi Agrippina'nın "eşitlik ve yönetme arzusuyla kadınsal kusurlarından kurtulduğu ve bir erkeğin kaygılarına sahip olduğu" şeklinde

⁴⁸⁷ Marketa Melounova, "Crimen Maiestatis and the Poena Legis During Principate", *Acta Ant. Hung.*, Sayı: 54, 2014, s. 420.

dile getirmiştir.⁴⁸⁸ Burada da görüldüğü üzere kadının kamu dışında tutulmasının sebebi bizatihi cinsiyetine dayandırılmış, doğası itibariyle zayıf ve muhakeme yeteneğinden yoksun görülen kadın kamunun sert ve kararlı devinimiyle bağdaştırılamamıştır. Bu anlayış her ne kadar uygulamada böyle olduğuna işaret etmese de düşünsel olarak kadının yerini ev ile sınırlamış ve kamuyla iletişimi bir *tutela* (vasi) aracılığına tâbi tutulmuştur. Bu doğrultuda kamuda yer almış, Roma siyasetine yön vermiş kadınlar, kadınlıktan yoksun olarak tanımlanmış ve “*yöneteni yönetme arzusuyla*”⁴⁸⁹ doğaya aykırı hareket ettikleri ifade edilmiştir. Kadın sürgünlerinin ilk örneklerinin kadının kendisine Roma toplumu tarafından biçilen rolün ve sınırların dışına çıkmasıyla, erkeğe tahsis edilmiş olan kamuda ve siyasette rol almaya başlamasıyla vuku bulduğu ve *princeps*lerin iradesi yönünde gerçekleştiği görülmektedir. Kadın sürgün mahkumları bu doğrultuda, daha çok *princeps*lere karşı oluşan siyasî tehditler ve gruplaşmaların içerisinde yer almaları itibariyle sürgüne tabi tutulmuşlardır.

Sürgün uygulamasının *de facto* olarak uygulanageldiği dönemden itibaren ve kanunlaşmasıyla da beraber uygulama alanı olarak üst sınıf (*honestiores*) mensubu kişileri muhatap aldığı görülmektedir. Bu durum üst sınıf mensuplarının sınıfsal kazançlarından biri olarak kabul edilebileceği gibi, sürgün uygulamasının öncelikle siyasî sahnedeki mücadelenin sürdürülmesindeki bir araç olarak kullanılmasının da önemli bir işareti olarak görülmelidir. *Principatus* dönemi ahlakî düzenlemelerinin de bu doğrultuda siyasî mücadelede bir araç olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Esasen suç yönünden alt tabakadan bir kadının bulaştığı ahlaksızlık ele alındığında, suçu (her ne kadar konumu itibariyle daha az kişiyi etkilese de) üst tabakadan asil ve seçkin bir kadının bulaştığı bir ahlaksızlık suçundan daha az değerlidir.⁴⁹⁰ Fakat ahlak düzenlemeleri ve öngörülen cezalar dikkate alındığında muhatabın üst sınıf mensubu kadınlar olduğu görülmektedir. Bu yöndeki adımların temel dayanağı, üst sınıfa mensup kadınların ahlak ve davranışlarının konumları itibariyle yalnızca kendi çevrelerine değil fakat tüm Roma halkı ve toplumuna sirayet edeceği ve örnek oluşturacağı yönündeki kaygılar olduğu söylenebilir. Üst sınıf mensubu kadınların Roma toplumunun ahlakı hususunda hedef alınmasındaki dayanak böyle açıklanabilmekle birlikte özellikle sürgüne tabi tutulan kadın

⁴⁸⁸ Tacitus, *Annales*, 6.25.2.

⁴⁸⁹ Plutarkhos, *Bioi Paralleloi: Antonius*, X.3.

⁴⁹⁰ Cicero, *Paradoxa Stoicorum*, III. 20.

mahkumların *princeps*lerle ilişkileri de göz önüne alındığında, ahlakî düzenlemelerin asıl hedefinin siyasî gücü korumakla ilgili olduğu veya asıl işlevinin siyasî rekabette ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Söz konusu mücadelenin iki yönlü yapıldığı görülmektedir. Öncelikle bu ahlakî söylem ve düzenlemeler,⁴⁹¹ hukukî dayanak sağlaması ve toplumun genel görüşüyle paralel olması itibariyle halkta da karşılık bulduğundan, yönetimi elinde tutan *princeps*in siyasî rakipleriyle mücadelede rakip ailelerin kadın üyelerini ahlaksızlıkla suçlayıp, ailenin itibarına ve gücüne zarar vermek, mücadele gücünü kırma yönünde önemli bir dayanak sağlamıştır. Diğer taraftan *princeps* ailesi içerisinde kadınların siyasetteki olası etkilerini ve pay arayışlarını sınırlandırmak ve yine *princeps*e karşı oluşan veya oluşması muhtemel siyasî oluşumların, yönetici ailenin kadın üyeleri üzerinden hak iddia etmeleri ve güç kazanmalarının önüne geçmek adına önemli bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda *Principatus* rejiminin kurucusu olarak Augustus, devletin zayıflamasında toplumun yozlaşmasının payının olduğu ve iyileşmenin ancak toplumun çekirdeğindeki Roma ailesi (*familia*) ve bu kurumda da ahlakî temsil eden kadının (*mater familias*) odağında değerlendirirken, yine kendi döneminde sağlanan kesintisiz askerî ve ekonomik başarılar ve siyasî istikrar ile oluşan refah ortamında kamuya açılma ve siyasete dahil olma fırsatı yakalayan kadının, daha çok bir erkek siyasî figür aracılığıyla⁴⁹² sürdürdüğü çabalarının durdurulmasında sürgünü bir araç olarak kullandığı ve kızıyla torununu bu doğrultuda sürgüne mahkum ettiği görülmektedir.

Augustus'un kanunî dayanak sağladığı ve uygulamada da ailesinin kadın bireyleri üzerinden örneklerini verdiği sürgün uygulaması, kendisi de bir dönem siyasî sürgün hayatı geçirmiş olan halefi Tiberius tarafından, daha da sistemli ve ağırlaştırılmış bir şekilde gerek *princeps* ailesi üzerinden gerekse rakip siyasî oluşumlara karşı yönetimini sağlama sağlamak ve olası siyasî tehlikeleri ve oluşumları bertaraf etmek adına etkili bir siyasî araç olarak kullanılmıştır. Bu doğrultuda sürgün

⁴⁹¹ “Kadınlara ilişkin bu düzenlemeler halkı değil, sadece senatörlerin ailelerini ilgilendiriyordu. Büyük adamlara suçlama yöneltmek için bahane arıyorlardı. Kadınların ahlaksızlıkları ise sayısız bahane bulunmasına vesile olabiliyordu.” Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, İş Bankası, İstanbul, 2019, s. 136.

⁴⁹² *Princeps* ailesi mensubu kadınlar, yönetim ile olan kan bağları itibariyle siyasî oluşumlar içerisinde önemli yerler edinebilmişlerdir. Söz konusu ilişkiler içerisinde kanunların *adulterium* çerçevesinde gördüğü ahlaksızlıkları içerip içermediğinin tespit edilmesi mümkün olmamakla birlikte bu tür ilişkileri bulunan yönetici ailenin kadın üyeleri, daha çok bu suçlamalar ve bazen *maiestas* suçlamasının da katılımıyla suçlanmış ve sürgüne mahkûm edilmişlerdir. Benzer yöntem siyasî rekabet içerisinde bulunan ailenin kadın üyelerine karşı da kullanılmıştır.

uygulamasını siyasî gücü sağlamada bir araç olarak kullanma yöntemi Augustus ve Tiberius'tan sonra da *princeps*lerce takip edilmiş ve yönetici aileden ve siyasî rekabet içerisinde bulunan ailelerden sürgüne tabi tutulan kadın sürgün mahkumları Roma'ya yakın adalarda sıkı askerî gözetim altında tutulmuşlardır. Roma siyasetinin Roma şehrindeki sosyal bağlarla olan kuvvetli ilişkisi göz önüne alındığında sürgün yoluyla var olan siyasî tehditler bertaraf edilmiş ve sürgün uygulaması, politikacıların önünde güçlü bir tehdit şeklinde varlığını sürdürerek söz konusu kişilerin siyasî atılımlarında çekince duymalarını ve böylelikle olası siyasî tehditlerin önünü kapama yönünde de işlev görmüştür.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- Aiskhylos. *Agamemnon*. Çev. Herbert Weir Smyth. Cambridge: Harvard University Press, 1926.
- Apollodoros. *Bibliotheka*. Çev. Nur Nirven. İstanbul: Pinhan, 2017.
- Apollonios. *Argonautika*. Çev. Ari Çokona. İstanbul: İş Bankası, 2018.
- Appianos Alexandreus. *The Civil Wars*. Çev. Horace White. London: MacMillan and Co., 1899.
- . *The Foreign Wars*. Çev. Horace White. New York: The MacMillan Company, 1899.
- Aristoteles. *Atinalıların Devleti*. Çev. Ari Çokona. İstanbul: İş Bankası, 2016.
- Augustus. *Ankara Anıtı*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Kabalcı, 2009.
- Cassius Dio. *Roman History Volume 3 Books 36-40*. Çev. Earnst Cary. New York: The Macmillan Co., 1964.
- . *Roman History Volume IX Books 71-80*. Çev. Earnest Cary. Cambridge: Harvard University Press, 1955.
- . *Roman History Volume VI Books 51-55*. Çev. Earnest Cary. Cambridge: Harvard University Press, 1955.
- . *Roman History Volume VII Books 56-60*. Çev. Earnest Cary. Cambridge: Harvard University Press, 1955.
- . *Roman History Volume VIII Books 61-70*. Çev. Earnest Cary. London: William Heinemann, 1925.
- Cicero. *Cicero Back from Exile: Six Speeches Upon His Return*. Çev. D. R. Shackleton Bailey. Chicago: American Philological Association, 1991.
- . *De Finibus*. Çev. H. Harris Rackham. Harvard University Press, 1931.
- . *De Senectute De Amicitia De Divinatione*. Çev. William Arminstead Falconer. London: Harvard University Press, 1923.
- . *Devlet Üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: İthaki, 2014.
- . *For Sextus Roscius of Ameria*. Çev. C. D. Yonge. London: George Bell & Sons, 1903.
- . *L. Catilina Söylevi*. Çev. Mehmet Oktan. İstanbul: Kabalcı, 2016.
- . *Murena Savunması*. Çev. Ebru N. Akdoğu Arca ve Mehmet Oktan. İstanbul: Kabalcı, 2016.

- . *Post Reditum in Senatu ve Post Reditum ad Quirites Söylevleri*. Çev. Ü. Fafo Telatar - Serap Gür - Turgay Erdoğan - Cemil Koyuncu.
- . *Rhetorica ad Herennium*. Çev. Harry Caplan. Cambridge: Harvard University Press, 1954.
- . *Selected Letters*. Çev. P. G. Walsh. New York: Oxford University Press, 2008.
- . *Stoacıların Paradoksları*. Çev. Serap Gür Kalaycıoğulları ve Ceyda Üstünel Keyinci. Ankara: İmge Kitabevi, 2012.
- . *The Orations of Marcus Tullius Cicero*. Çev. C. D. Young. London, 1856.
- . *Yasalar Üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: İş Bankası, 2016.
- . *Yükümlülükler Üzerine*. Çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: İş Bankası, 2014.
- Demosthenes. *Against Aristocrates*. Çev. A. T. Murray. London: Harvard University Press, 1939.
- . *Against Aristogiton*. Çev. A. T. Murray. Cambridge: Harvard University Press, 1939.
- Dionysius Halicarnassensis. *Roman Antiquities*. Çev. Earnest Cary. Cambridge: Harvard University Press, 1937.
- Epiktetos. *Discourses. Volume I. Books 1-2*. Çev. W. A. Oldfather. Cambridge: Harvard University Press, 1956.
- Euripides. *Medea*. Çev. David Kovacs. Cambridge: Harvard University Press,
- Eusebios. *Ecclesiastical History, Books I-V*. Çev. Kirsopp Lake. London: William Heinemann, 1926.
- Gaius. *Institutes of Roman Law*. Çev. Edward Poste. Oxford: Clarendon Press, 1904.
- Gellius. *Attic Nights*. Çev. John C. Rolfe. Cambridge: Harvard University Press, 1927.
- Herodianos. *Complete Works*. Çev. Edward C. Echols. Hastings: Delphi Classics, 2020.
- Historia Augusta. *Roma İmparatorları 1. Cilt*. Çev. Samet Özgüler. İstanbul: Kronik, 2019.
- . *Scriptores Historiae Augustae. Volume II*. Çev. David Magie. Cambridge: Harvard University Press, 1993.
- Homeros. *İlyada*. Çev. Azra Erhat - A. Kadir. İstanbul: İş Bankası, 2017.
- Horatius. *The Works of Horace*. London: Joseph Davidson, 1753.
- Iustinianus. *Codex*. Çev. Samuel P. Scott. Cincinnati, 1932.
- . *Institutes*. Çev. J. B. Moyle. Oxford, 1911.

- . *The Digest of Justinian Volume 2*. Çev. Alan Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.
- . *The Digest of Justinian Volume 4*. Çev. Alan Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.
- . *The Digest of Justinian Volume I*. Çev. Alan Watson. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998.
- Iuvenalis. *Yergiler-Saturae*. Çev. Çiğdem Dürüşken - Alova. İstanbul: İş Bankası, 2006.
- Livius. *Ab Urbe Condita Books XXXXV-XXXVII*. Çev. Evan T. Sage. London: Harvard University Press, 1935.
- . *History of Rome Books XXIII-XXV*. Çev. Frank Gardner Moore. Cambridge: Harvard University Press, 1940.
- . *History of Rome Volume VI*. Çev. Frank Gardner Moore. Cambridge: Harvard University Press, 1940.
- . *History of Rome Volume VIII Books 28-30*. Çev. Frank Gardner Moore. Cambridge: Harvard University Press, 1949.
- . *History of Rome Volume XI Books 38-39*. Çev. Evan T. Sage. Cambridge: Harvard University Press, 1936.
- . *The History of Rome Books 1-5*. Çev. Valerie M. Warrior. Cambridge: Hackett Publishing Company, 2006.
- Macrobius. *Saturnalia*. Çev. Percival Vaughan Davies. New York: Columbia University Press, 1969.
- Martialis. *Epigrams*. Çev. Walter C. A. Ker. London: William Heinemann, 1919.
- Ovidius. *Ibis*. Çev. Asuman Coşkun Abuagla. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- . *Söylence Kahramanlarından Sevdiceklerine Mektuplar*. Çev. Haydar Dönmez - Güngör Varınlıoğlu. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2018.
- . *Tristia, Ex Ponto*. Çev. Arthur Leslie Wheeler. Cambridge: Harvard University Press, 1939.
- Paterculus, Velleius. *Roman History*. Çev. Frederick W. Shipley. Cambridge: Harvard University Press, 1961.
- Paulus, Iulius. *Sententiae*. Çev. Samuel P. Scott. Cincinnati, 1932.
- Platon. *Gorgias*. Çev. Mehmet Rifat - Sema Rifat. İstanbul: İş Bankası, 2019.
- . *Kriton*. Çev. Filiz Öktem - Candan Türkkkan. İstanbul: Kabalcı, 2006.
- . *Menon*. Çev. Özlem Bayoğlu. İstanbul: Pinhan, 2018.

- . *Phaidros*. Çev. Ari Çokona. İstanbul: İş Bankası, 2019.
- . *Sokrates'in Savunması*. Çev. Erman Gören. İstanbul: Kabalcı, 2006.
- . *Yasalar*. Çev. Candan Şentuna - Saffet Babür. İstanbul: Kabalcı, 2007.
- Plinius Maior. *Natural History. Volume II. Books 3-7*. Çev. H. Rackham. Cambridge: Harvard University Press, 1961.
- . *Natural History. Volume III. Books 8-11*. Çev. H. Rackham. Cambridge: Harvard University Press, 1967.
- Plinius Minor. *Complete Letters*. Çev. P. G. Walsh. New York: Oxford University Press, 2006.
- Plutarkhos. *Caius Gracchus*. Çev. Bernadotte Perrin. London: Harvard University Press, 1921.
- . *Camillus*. Çev. Bernadotte Perrin. London: Harvard University Press, 1914.
- . *Demetrius and Anthony. Volume IX*. Çev. Bernadotte Perrin. Cambridge: Harvard University Press, 1959.
- . *Pompey*. Çev. Bernadotte Perrin. Cambridge: Harvard University Press, 1917.
- . *Theseus - Romulus*. Çev. İo Çokona. İstanbul: İş Bankası, 2015.
- Polybius. *The Histories Volume III*. Çev. W. R. Paton. Cambridge: Harvard University Press, 1979.
- Propertius. *Elegies*. Çev. H. E. Butler. London: William Heinemann, 1929.
- . *The Complete Elegies of Sextus Propertius*. Çev. Vincent Katz. Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Sallustius. *Catiline's Conspiracy, The Jugurtine War, Histories*. Çev. William W. Batstone. New York: Oxford University Press, 2010.
- Seneca. *Ahlak Mektupları*. Çev. Türkân Uzel. İstanbul: Jaguar, 2018.
- . *Apocolocyntosis*. Çev. Michael Heseltine ve W.H.D. Rouse. London: William Heinemann Ltd., 1925.
- . *De Providentia: Tanrısal Öngörü*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa, 2017.
- . *Dialogues and Essays*. Çev. John Davie. New York: Oxford University Press, 2008.
- . *Hoşgörü Üzerine*. Çev. Bedia Demiriş. Ankara: Doğubatı, 2014.
- . *Medea*. Çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: İş Bankası, 2017.
- . *Moral Essays, Volume I*. Çev. John W. Basore. London: William Heinemann LTD, 1928.

- Sextus Aurelius Victor. *The Origin of the Roman Race*. Çev. Kyle Haniszewski, ve diğerleri. New York, 2004.
- Strabon. *Geography*. Çev. H. C. Hamilton ve W. Falconer. London: George Bell & Sons, 1903.
- Suetonius. *On İki Caesar'ın Yaşamöyküsü*. Çev. Güngör Varınlıoğlu. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2016.
- Tacitus. *The Annals*. Çev. A. J. Woodman. Cambridge: Hackett Publishing Company, 2004.
- . *The History*. Çev. Alfred John Church, William Jackson Brodrigg ve Sara Bryant. New York, 1942.
- Theodosius. *The Theodosian Code And Novels And The Sirmondian Constitutiones*. Çev. Clyde Pharr. Princeton: Princeton University Press, 1952.
- Thukydides. *History of the Peloponnesian War*. Çev. Benjamin Jowett. Oxford: Clarendon Press, 1881.
- Valerius Maximus. *Facta et Dicta Memorabilia*. Leipzig: Teubner. Karl Friedrich Kempf Ed., 1888.

Modern Kaynaklar

- Agamben, Giorgio. *The Omnibus Homo Sacer*. Stanford: Stanford University Press, 2017.
- Aksaray, Buse. *Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012.
- Arslan, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Barrett, Anthony A. *Livia: First Lady of Imperial Rome*. London: Yale University Press, 2002.
- Barrett, Anthony A., Elaine Fantham ve John C. Yardley. «Conspiracies.» *The Emperor Nero*. Princeton University Press, 2016. 190-230.
- Barrett, Anthony A., Elaine Fantham ve John C. Yardley. «The Emperor's Wives.» *The Emperor Nero*. Princeton University Press, 2016. 171-189.
- Bauman, Richard A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. New York: Routledge, 2004.
- . *Human Rights in Ancient Rome*. New York: Routledge, 2003.

- . *Women and Politics in Ancient Rome*. New York: Routledge, 1992.
- Bedoyere, Guy de la. *Domina: The Women Who Made Imperial Rome*. New Haven: Yale University Press, 2018.
- Bouvrie, Synnove Des. «Augustus' Legislation on Morals.» *Symbolae Osloenses* LIX (1984): 93-113.
- Bowder, Diana. *Who Was Who in the Roman World*. New York: Cornell University Press, 1980.
- Braginton, Mary V. «Exile under the Roman Emperors.» *The Classical Journal* 39.7 (1944): 391-407.
- Burns, Jasper. *Great Women of Imperial Rome: Mothers and Wives of the Caesars*. London: Routledge, 2007.
- Carawan, Edwin. *Rhetoric and the Law of Draco*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Charlesworth, Martin P. «The Banishment of the Elder Agrippina.» *Classical Philology* 17.3 (1922): 260-261.
- Cohen, Sarah T. «Augustus, Julia and the Development of Exile: Ad Insulam.» *The Classical Quarterly* 58.1 (2008): 206-217.
- Cohen, Sarah Thea. *Exile in the Political Language of the Early Principate*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Chicago, 2002.
- Çevik, C. Cengiz. *Cicero'nun Devlet'i*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- . *Roma'da Siyaset ve Felsefe*. İstanbul: İthaki, 2019.
- Demougin, Segolene. *Prosopographie Des Chevaliers Romains Julio-Claudiens*. Roma: Ecole Française de Rome, 1992.
- Dixon, Suzanne. *The Roman Family*. London: The Johns Hopkins University Press, 1992.
- . *The Roman Mother*. New York: Routledge, 2014.
- Drogula, Fred K. «Controlling Travel: Deportation, Islands, and the Regulation of Senatorial Mobility in the Augustan Principate.» *Classical Quarterly*, 61.1 (2011): 230-266.
- Dürüşken, Çiğdem. *Antikçağ Felsefesi*. İstanbul: Alfa, 2016.
- . «Roma'da Entellektüelliğin Temeli: Cicero'da Humanitas Anlayışı ve Rhetorica Eğitimi.» *Klasik Filoloji Seminerleri I* (2016): 11-24.
- . *Roma'da Rhetorica Eğitimi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2001.
- . *Roma'nın Gizem Dinleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.

- Edwards, Catharine. *The Politics of Immorality in Ancient Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Edmonson, Jonathan, «Public Spectacles And Roman Social Relations.» *Ludi Romani*. Madrid, (2002): 21-43.
- Erdoğmuş, Belgin. «Roma Hukuku.» *Doğubati Düşünce Dergisi* 49 (2009): 33-37.
- Erişgin, Özlem Söğütlü. «Roma Toplumunda Kadının Konumu.» *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4.2 (2013): 1-31.
- Evans, John K. *War Women and Children in Ancient Rome*. New York: Routledge, 2014.
- Fantham, Elaine. *Julia Augusti: the Emperor's Daughter*. New York: Routledge, 2006.
- Fede, Andrew T. «Ancient Approaches to the Law of Homicide.» *Homicide Justified*. University of Georgia Press, 2017. 11-21.
- Finley, Moses I. *Antik ve Modern Demokrasi*. Çev. Deniz Türker. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2003.
- Forsdyke, Sara. *Exile, Ostracism, and Democracy*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- Frier, Bruce W. ve Thomas A. J. McGinn. *A Casebook on Roman Family Law*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Gardner, Jane F. *Being a Roman Citizen*. New York: Routledge, 2002.
- . *Women in Roman Law and Society*. London: Routledge, 1995.
- Garnsey, Peter. *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*. Oxford: Oxford University Press, 1970.
- Garnsey, Peter ve Richard Saller. *The Roman Empire: Economy, Society and Culture*. New York: Bloomsbury, 2014.
- Gaudemet, Jean. «Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu.» *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*. Çev. Bülent Tahiroğlu. Cilt 6. İstanbul, 1972. 9 cilt. 205-230.
- Gaugan, Judy E. *Murder Was Not A Crime, Homicide and Power in the Roman Republic*. Austin: University of Texas Press, 2009.
- Geer, Russel Mortimer. «Notes on the Early Life of Nero.» *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 62 (1931): 57-67.
- George, Michele. *The Roman Family in the Empire: Rome, Italy, and Beyond*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

- Glare, P. G. W. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Gorman, Robert. «Poets, Playwrights, and the Politics of Exile and Asylum in Greece and Rome.» *International Journal of Refugee Law* 6.3 (1994): 402-424.
- Gönenç, Fulya İlçin. *Roma Hukukunda Kadın*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2010.
- Grimal, Pierre. *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*. Çev. Sevgi Tamgüç. İstanbul: Kabalcı, 2012.
- Grubbs, Judith Evans. *Women and the Law in the Roman Empire*. New York: Routledge, 2002.
- Günel, Nadi. «Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları.» *Doğubati Düşünce Dergisi* 49 (2009): 11-32.
- Hawley, Richard ve Barbara Levick. *Women in Antiquity*. New York: Routledge, 2004.
- Hemelrijk, Emily A. *Matrona Docta. Educated Women in the Roman Elite from Cornelia to Julia Domna*. New York: Routledge, 2004.
- Hight, Gilbert. «Petronius the Moralist.» *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 72 (1941): 176-194.
- Hornblower, Simon ve Antony Spawforth. *Oxford Classical Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Jordan, Michael. *Dictionary of Gods and Goddesses*. New York, 2004.
- Kajava, Mika. «The Name of Cornelia Orestina/Orestilla.» *Arctos: Acta Philologica Fennica* XVIII (1984): 23-30.
- Kalaycıoğulları, Serap Gür. *Klasik Dönem Yazarlarında Roma Kadınının Tasviri*. Ankara: İmge Kitabevi, 2017.
- Karagöz, Havva. «Stoisyen Düşüncenin Roma Hukukuna Etkisi ve Doğal Hukuk(Ius Naturale) Anlayışı.» *Doğubati Düşünce Dergisi* 11.50 (2009): 101-114.
- Katz, Marilyn A. «Sappho and Her Sisters: Women in Ancient Greece.» *Signs* 25.2 (2000): 505-531.
- Kaufman, David B. «Poisons and Poisoning Among the Romans.» *Classical Philology* 27.2 (1932): 156-167.
- Kelly, Gordon P. *A History of Exile in the Roman Republic*. New York: Cambridge University Press, 2006.

- Kemezis, Adam M. «Augustus the Ironic Paradigm: Cassius Dio's Portrayal of the Lex Julia and Lex Papia Poppea.» *Phoenix* 61.3 (2007): 270-285.
- Keresztes, Paul. «The Jews, the Christians, and Emperor Domitian.» *Vigilae Christianae* 27.1 (1973): 1-28.
- Kienast, Dietmar. *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004.
- Klebs, Elimarus. *Prosopographia Imperii Romani Saec I-III. Pars I*. Berlin: Academiae Scientiarum Regiae Borussicae, 1896.
- Kraemar, Ross Shepard. *Her Share of Blessings: Women's Religions Among Pagans, Jews, and Christians in the Greco-Roman World*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Küçük, Eşref. «Roma Halkının İki Özgürlük Kalesi: Provocatio ad populum ve Tribunus plebis.» *Hacettepe HFD* 5.1 (2015): 127-144.
- Kytzler, Bernhard. *Fraun der Antike: von Aspasia bis Zenobia*. Zürich: Artemis & Winkler Verlag, 1994.
- Levick, Barbara M. *Faustina I and II: Imperial Women of the Golden Age*. New York: Oxford University Press, 2014.
- Levick, Barbara. «The Fall of Julia The Younger.» *Latomus* 35.2 (1976): 301-339.
— . *Tiberius the Politician*. New York: Routledge, 2005.
- Lewis, Charlton T. ve Charles Short. *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1956.
- Liddell, Henry George ve Robert Scott. *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Lightman, Marjorie ve Benjamin Lightman. *Ancient Greek and Roman Women*. New York, 2008.
- MacLachlan, Bonnie. *Women in Ancient Rome*. London: Bloomsbury, 2013.
- Marshall, Anthony J. «Women on Trial Before the Roman Senate.» *Echos du monde classique* XXXIV (1990): 333-366.
- McGinn, Thomas A. J. «Concubinage and the Lex Iulia on Adultery.» *Transactions of the American Philological Association* 121 (1991): 335-375.
— . *Obligations in Roman Law*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2015.
- McGowan, Matthew M. *Ovid in Exile*. Boston: Brill, 2009.
- Melounova, Marketa. «Crimen Maiestatis and the Poena Legis During Principate.» *Acta Ant. Hung.* 54 (2014): 407-430.

- Menzilcioğlu, Çiğdem. *Seneca'nın Medea ve Phaedra Tragedyalarında Tutkuların Gizemli Çatışması*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.
- Montesquieu. *Kanunların Ruhu Üzerine*. Çev. Berna Günen. İstanbul: İş Bankası, 2019.
- Noy, David. *Foreigners At Rome*. London: Duckworth, 2000.
- Okandan, Recai G. «Romalıların Suç Telakki Ettikleri Fiiller ve Bunlara Terettüp Eyleyen Cezalar.» *Tahir Taner'e Armağan*. İstanbul, 1956. 327-350.
- Öztürk, Esengül Akıncı. «Demosthenes'de Philanthropia Kavramı.» *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 25 (2018): 415-426.
- Palaz Erdemir, Hatice. «Roma Vatandaş Hukukunun Konusu Olarak Kadın.» *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 1.63 (2016). 1-26.
- Palaz Erdemir, Hatice ve Nurcan Barman. «Augustus Dönemi Roma Hukukunun Konusu Olarak Kadın.» *Türkiye'de ve Dünyada Kadın Araştırmaları*. Adana, 2015. 268-275.
- Palaz Erdemir, Hatice, Onur Günday ve Nurcan Barman. «Cumhuriyetten İmparatorluğua Geçiş Döneminde Roma Şehirli Kadınının Değişimi.» *Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın*. Samsun, 2016. 59-72.
- Penner, Todd ve Caroline Vander Stichele. *Mapping Gender in Ancient Religious Discourses*. Boston: Brill, 2007.
- Pettinger, Andrew. *The Republic in Danger: Drusus Libo and the Succession of Tiberius*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Rawson, Beryl. *The Family in Ancient Rome*. New York: Cornell University Press, 1987.
- Rocovich, Elizabeth Holden. *Exile in Roman Life and Thought from Augustus to Constantine, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Chapel Hill, 2004.
- Rogers, Robert Samuel. «The Deaths of Julia and Gracchus, A.D. 14.» *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 98 (1967): 383-390.
- Saller, Richard P. *Patriarchy Property and Death in the Roman Family*. New York: Cambridge University Press, 1994.
- Scullard, Howard Hayes. *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*. London: Thames and Hudson, 1981.
- Singh-Masuda, Neil Raj. *Exilium Romanum: Exile, Politics and Personal Experience From 58 BC to AD 68. Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Coventry, 1996.

- Smallwood, E. Marry. «Domitian's Attitude toward the Jews and Judaism.» *Classical Philology* 51.1 (1956): 1-13.
- Smith, Charles Roach. *A Dictionary of Roman Coins, Republican and Imperial*. London: George Bell and Sons, 1889.
- Southon, Emma. *Agrippina: Empress, Exile, Hustler, Whore*. London: Unbound, 2018.
- Syme, Ronald. «Eight Consuls from Patavium.» *Papers of the British School at Rome* 51 (1983): 102-124.
- . *History in Ovid*. New York: Oxford University Press, 1978.
- . *The Augustan Aristocracy*. Oxford: Clarendon Press, 1986.
- . *The Roman Revolution*. London: Oxford University Press, 1939.
- Takacs, Sarolta A. *Vestal Virgins, Sibyls, and Matrons: Women in Roman Religion*. Austin: University of Texas Press, 2008.
- Tamer, Diler. *Augustus Çağında Cinsel Suçlar ve Lex Iulia de Adulteriis Coercendis*. İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.
- Townend, G. B. «The Trial of Aemilia Lepida in A.D. 20.» *Latomus* 21.3 (1962): 484-493.
- Türkoğlu, Halide Gökçe. «Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı. » *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11.2 (2009): 251-289.
- . «Roma Hukukunda Humanitas ile Maiestas Populi Romani Arasındaki Bağlantı.» *TBB Dergisi* 96 (2011): 229-268.
- . *Roma Hukukunda Suç ve Ceza*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.
- Umur, Ziya. *Roma Hukuku Lüğatı*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1983.
- . *Roma Hukuku: Tarihî Giriş- Kaynaklar- Umumî Mefhumlar- Hakların Himayesi*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1974.
- Vervaet, Frederik Juliaan. «A Note on Syme's Chronology of Vistilia's Children.» *Ancient Society* 30 (2000): 95-113.
- Ward, Allen M., Fritz M. Heichelheim ve Cedric A. Yeo. *A History of the Roman People*. New York: Routledge, 2016.
- Williamson, Callie. *The Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and Decline of the Roman Republic*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2005.

Wissowa, George ve Wilhelm Kroll. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft: Neunzehnter Halbband, Iugurtha- Ius Latii*. Stuttgart: Metzler, 1918.

İnternet Kaynakları

Cicero, *Pro Plancio*.

<http://perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&query=Cic.%20Planc.&getid=1>

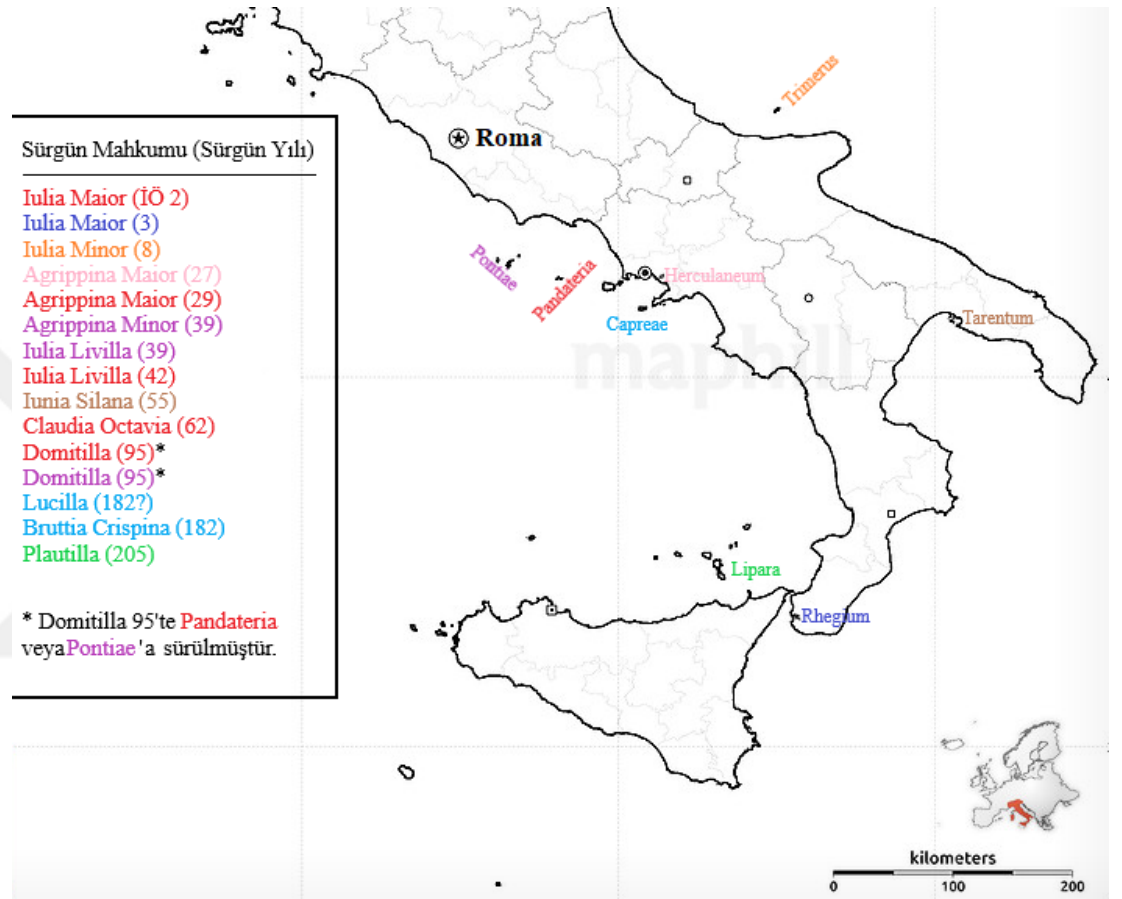
(çevrimiçi 29.02.2020)

Cicero, *Pro Sestio*.

<http://perseus.uchicago.edu/perseus-cgi/citequery3.pl?dbname=LatinAugust2012&query=Cic.%20Sest.&getid=1>

(çevrimiçi 29.02.2020)

HARİTA

Sürgün Yerleri Bilinen Kadın Sürgün Mahkumları ve Sürgün Yerleri

GÖRSELLER

Görsel 1

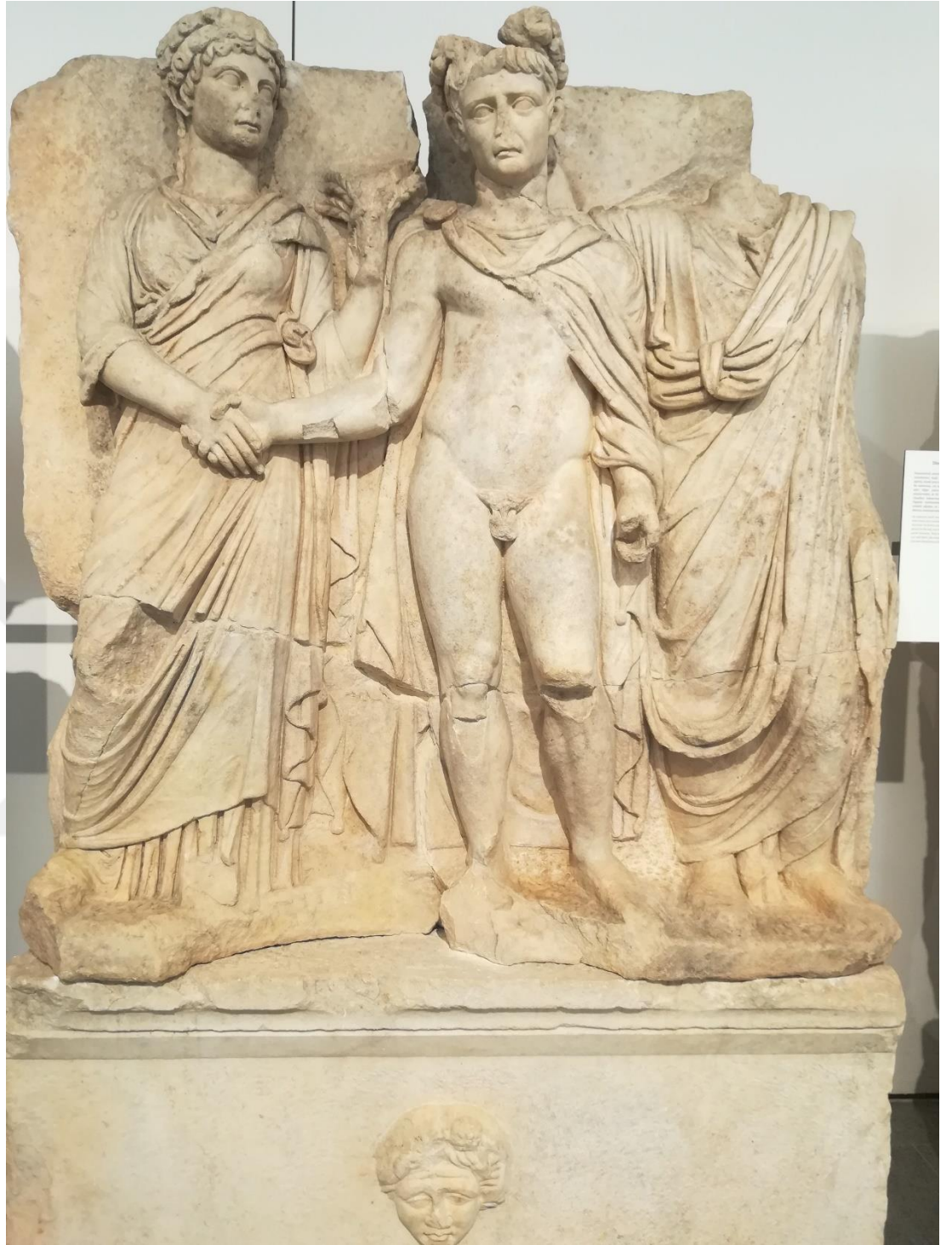
Görsel 2

Görsel 3

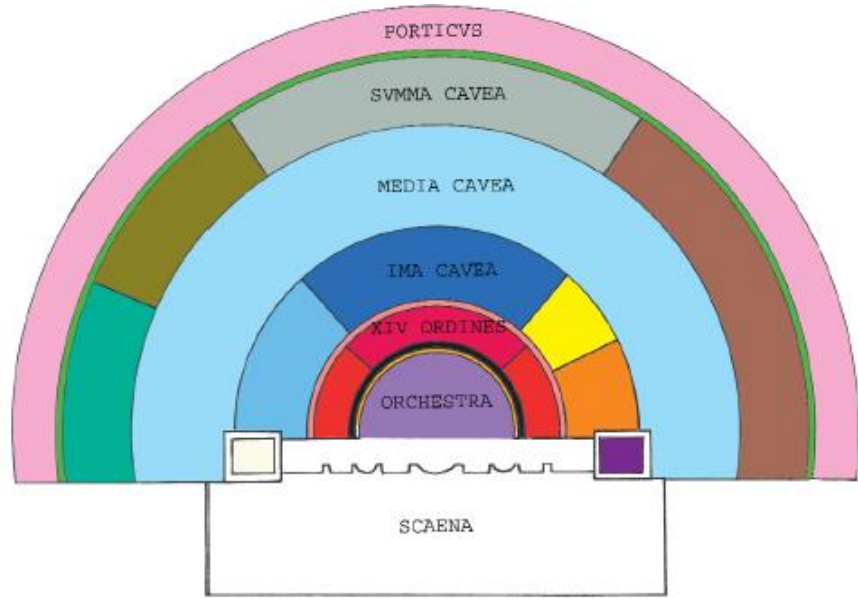
Görsel 4

Görsel 5

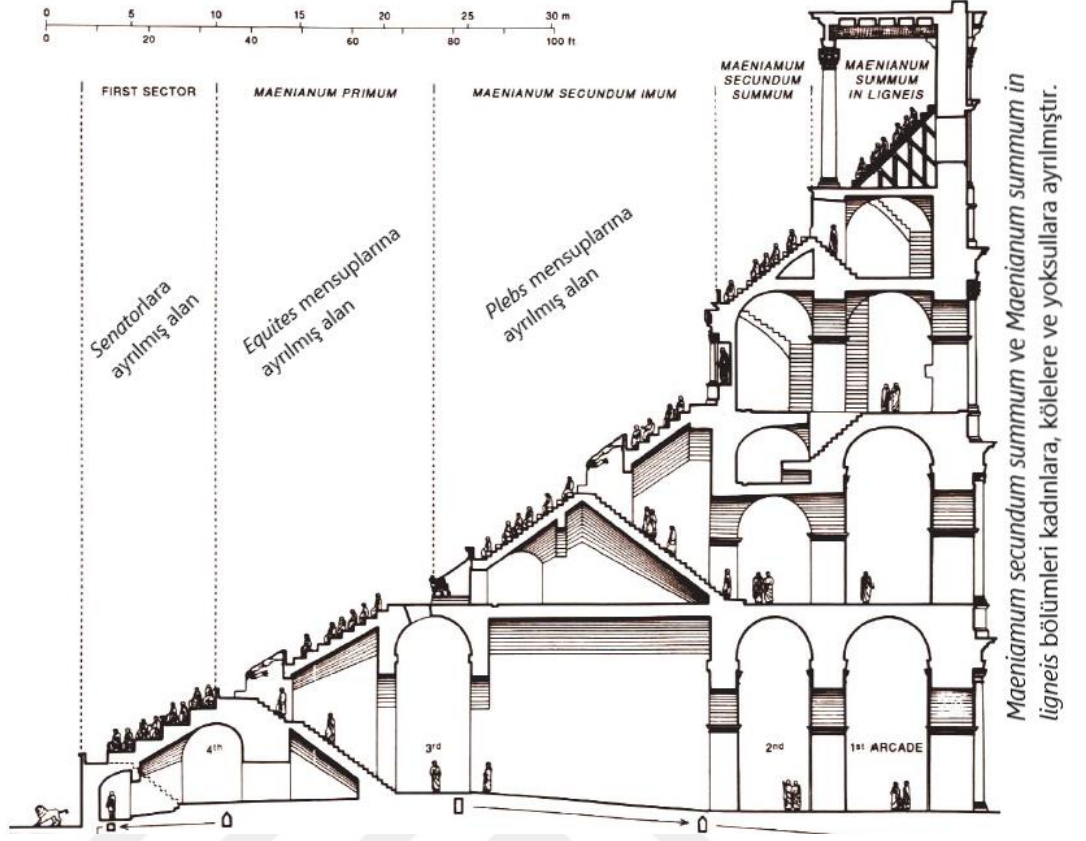

Görsel 6

■ Kadınlar	■ <i>Paedagogi</i>
■ Köleler(ayakta)	■ <i>Apparitores</i>
■ Azatlılar	■ <i>Equites(seniores)</i>
■ Roma vatandaşı olmayanlar	■ <i>Equites(iuniores)</i>
■ <i>Pullati</i>	■ <i>Askerî tribunoslar</i>
■ Yoksullar	■ <i>Corona civica taşıyıcıları</i>
■ Özgür Romalı vatandaşlar(erkek)	■ <i>Senatorlar</i>
■ <i>Mariti</i> (evli Roma vatandaşları)	■ <i>Vesta Bakireleri</i>
■ Askerler	■ <i>Princepse bağlı tribunoslar</i>
■ <i>Pueri praetextati</i>	

Görsel 7

Görsel 8